

Збірник тез

**II Міжнародної наукової
конференції**

**«ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА
ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ:
історичні та психологічні
наслідки»**

21-22 квітня 2022 р.

**м. Тернопіль,
Україна**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Криськов А. – д. істор. н., проф., завідувач кафедру українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Вишньовський В. – канд. психол. н., доц., завідувач кафедру психології Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Довгань А. - д. філос. н, проф. кафедри українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Стоцький Я. - д. істор. н., проф. кафедри психології Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Габрусєва Н. – асистент кафедри українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, секретар конференції

Герман О. – канд. істор. н., проф. кафедри українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Грузін В. – старший викладач кафедри українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Гумен Ю. – канд. істор. н., доц. кафедри українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Моначин І., канд. психол. н., доц. кафедри психології Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Ніконенко В. – канд. філос.н, проф. кафедри українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Періг І. - канд. психол. н., доц. кафедри психології Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Потіха О. – канд. істор. н., доц. кафедри українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Сівчук П. – старший викладач кафедри психології Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Чоп Т. – асистент кафедри українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Шостаківська Н. – канд. пед. н., доц. кафедри українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

Щигельська Г. – канд. істор. н., доц. кафедри українознавства і філософії Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

ISBN 978-617-7875-37-5

Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки: Збірник тез II Міжнародної наукової конференції, 21-22 квітня 2022 р. /Упорядники: А.А. Криськов, В.В. Вишньовський та Н.В. Габрусєва – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2022 – 119 с.

Збірник містить матеріали II Міжнародної наукової «Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки». Конференція була проведена Тернопільським національним технічним університетом ім. І. Пулюя 21-22 квітня 2022 р. Охоплює міждисциплінарні дослідження у сфері історії, психології, філософії, впливу на політичні та соціальні процеси воєнних конфліктів та катастроф. Основне проблемне поле конференції: осмислення відповідальності сучасної техногенної цивілізації за створення безпечного середовища існування для майбутніх поколінь; основні напрямки новітніх досліджень у мінімізації наслідків техногенних катастроф та воєнних конфліктів; шляхи міжнародного співробітництва у подоланні екологічних, економічних, психологічних, соціальних проблем, пов'язаних з воєнними конфліктами та техногенними катастрофами; комплексний аналіз причин та наслідків техногенних катастроф та воєнних конфліктів; типи та способи ведення гібридних воєн; питання психологічної та соціальної реабілітації постраждалих тощо.

*Матеріали публікуються в авторській редакції та відображають точку зору авторів,
яка може не збігатися з позицією редколегії*

Відповідальність за зміст тез несуть автори

Зміст:

СЕКЦІЯ 1. ПСИХОЛОГІЧНА І СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЖЕРТВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ І ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ..... 1

ALEKSEENKO I., DR. OF POLITICAL SCIENCES, PROF. .... 1 TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV, UKRAINE THE ROLE OF CRISIS COMMUNICATIONS IN PREVENTING THE SOCIO - PSYCHOLOGICAL CONSEQUENCES OF DISASTERS AND CATASTROPHES РОЛЬ КРИЗОВИХ КОМУНІКАЦІЙ В ПОПЕРЕДЖЕННІ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ СТИХІЙНИХ ЛИХ І КАТАСТРОФ	1
Вишньовський В., канд. психол. н., доц. .... 3 ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ, Україна ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ, ЖЕРТВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF FORCED DISPLACED PERSONS, VICTIMS OF MILITARY CONFLICTS	3
Герман О., канд. істор. н., доц. .... 5 ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ, Україна ГУМАНІТАРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ФРОНТ У ЧАС ВІЙНИ HUMANITARIAN AND ARTISTIC FRONT DURING THE WAR	5
Гуменюк Н., канд. психол. н., доц. .... 7 ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ НАФТИ І ГАЗУ, Україна ПСИХОЛОГІЧНА РЕКРЕАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ У ПЕРІОД ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ PSYCHOLOGICAL RECREATION OF THE INDIVIDUAL DURING MILITARY	7
Католик Г., д. психол. н., доц. .... 9 ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ, Україна ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ СЕРІЙНОГО ВБИВЦІ В ІНТРАСУБ'ЄКТИВНОМУ СПРИЙНЯТТІ ПЕРЕСІЧНОГО ГРОМАДЯНИНА PSYCHOLOGICAL PORTRAIT OF A SERIAL KILLER IN THE INTRASUBJECTIVE PERCEPTION OF THE ORDINARY CITIZEN	9
Католик Г., д. психол. н., доц. .... 11 ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ ТА БЕЗПЕКИ ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ, Україна	11
Калька Н., старший викладач .... 11 ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ ТА БЕЗПЕКИ ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ, Україна	11
Легка А. І., викладач..... 11 ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ ТА БЕЗПЕКИ ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ, Україна ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ В ЧАС ВІЙНИ: PRO I CONTRA (ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ) EMOTIONAL BURNOUT DURING WAR: PRO I CONTRA (PSYCHOANALYTIC CONTEXT)	11
Лерга М., керівник громадських організацій ..... 13 ГО "Українсько-хорватська співпраця "Біла Хорватія", Україна	13

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

РОЛЬ І МІСЦЕ МІЖНАРОДНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ГІБРИДНОГО ПРОТИСТОЯННЯ ТА ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

THE ROLE AND PLACE OF INTERNATIONAL PUBLIC ORGANIZATIONS IN THE CONTEXT OF HYBRID WARFARE AND MILITARY CONFLICTS

Лещук Г., канд. пед. н., доц. 15

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Лещук Р., канд. техн. н., доц. 15

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

КОНЦЕПТ РЕЗИЛЬЄНСУ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНИХ КРИЗ

RESILIENCE APPROACH IN THE CONTEXT OF DEEPENING PSYCHOSOCIAL CRISES

Мешко Г., д. пед. н., проф. 17

Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, Україна

Мешко О., канд. психол. н., доц. 17

Тернопільський національний педагогічний ім. Володимира Гнатюка, Україна

Габрусєва Н. 17

Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя; Тернопільський національний педагогічний ім. Володимира Гнатюка, Україна

СТАН ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

THE STATE OF EMOTIONAL WELL-BEING IN THE PROCESS OF LEARNING DURING THE WAR

Нестайко І., канд. пед. н., доц. 20

Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, Україна

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В РЕЗУЛЬТАТІ ВІЙНИ (ПОЛЬСЬКИЙ ПОГЛЯД)

SOCIAL ADAPTATION AND INTEGRATION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS AS A RESULT OF WAR (POLISH EXPERIENCE)

Періг І., канд. психол. н., доц. 22

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ МЕТОДИ ЗНЯТТЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ НАПРУГИ В УМОВАХ ПЕРЕЖИВАННЯ ВОЄННИХ ДІЙ

ART-THERAPEUTIC METHODS OF REMOVAL OF PSYCHO-EMOTIONAL STRESS THE CONDITION OF EXPERIENCE OF MILITARY ACTION

Петришин Л., д. пед. н., проф. 24

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВПО ЯК РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ВІДНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ

SOCIAL SECURITY OF IDPs AS A REHABILITATION ASPECT OF RESTORATION OF SOCIAL STATUS IN CONDITIONS OF MILITARY CONFLICT

Сеньовська Н., канд. пед. н., доц. 27

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

«ПАТРІОТИЧНІ Й НЕБАЙДУЖІ»: ЩО І ЯК КАЗАТИ ДІТЯМ ПРО ВІЙНУ
"PATRIOTIC AND NOT INDIFFERENT": WHAT AND HOW TO TELL CHILDREN ABOUT THE WAR

ТРУБАВІНА І., д. пед. н., проф. 29

Національна академія Національної гвардії України; Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти, Україна

СПЕКТР ПРОБЛЕМ БІЖЕНЦІВ В УКРАЇНІ В ВІЙНІ 2022 РОКУ: АКЦЕНТИ І СПОСТЕРЕЖЕННЯ

RANGE OF REFUGEE PROBLEMS IN UKRAINE IN THE 2022 WAR: HIGHLIGHTS AND OBSERVATIONS

ШОСТАКІВСЬКА Н., кан. пед. наук, доц. 31

Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, Україна

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

FORMATION OF INSTITUTIONAL MODEL OF SOCIAL ADAPTATION OF POPULATION DURING THE WAR

ШУЛЬГА І., канд. пед. н. 33

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ ДІТЕЙ У ЧАС ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

SPECIFICS OF CHILDREN'S HEALTH PRESERVATION DURING ARMED CONFLICTS

ЩИГЕЛЬСЬКА Г., канд. істор. н., доц. 34

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

Коляда М. 34

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ЧОРНОБИЛЬ ЯК УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ БРЕНД

CHORNOBYL AS A UKRAINIAN CULTURAL BRAND

СЕКЦІЯ 2-3. ІСТОРІЯ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ І ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ 36

ГІБРИДНІ ВІЙНИ: ІСТОРИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ 36

ZIÓŁKOWSKI J., pŁk dr hab. inŹ. 36

WOJSKOWA AKADEMIA TECHNICZNA IM. JAROSŁAWA DĄBROWSKIEGO, POLSKA

HUTSAYLYUK V., dr hab. inŹ. 36

WOJSKOWA AKADEMIA TECHNICZNA IM. JAROSŁAWA DĄBROWSKIEGO, POLSKA

AKTUALNE WEZWANIA NATO W OBLCZU WOJNY W UKRAINIE. TRANSFORMACJA POLITYKI ODSTRASZANIA I OBRONY SOJUSZU

CURRENT NATO CHALLENGES IN THE FACE OF WAR IN UKRAINE. TRANSFORMING THE POLICY OF REPELLING AND DEFEND THE ALLIANCE

KIZLOVA A., DR. 38

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

NATIONAL TECHNICAL UNIVERSITY OF UKRAINE «IGOR SIKORSKY KYIV POLYTECHNIC INSTITUTE», UKRAINE

PROVIDING OIL FOR POWER PLANT OF KYIV DORMITION CAVES LAVRA IN FACE OF THE WORLD WAR I

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ НАФТОЮ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

ГОРОДИСЬКА Н., викладач 40

Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола, Україна

УКРАЇНСЬКІ ВІЙСЬКОВІ ТРАДИЦІЇ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.: ТОВАРИСТВА «СОКІЛ», «СІЧ», «ПЛАСТ»

UKRAINIAN MILITARY TRADITIONS OF THE END OF XIX - EARLY XX CENTURY: SOKIL, SICH, PLAST SOCIETIES

ГОРОДИСЬКА Н., викладач 42

Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола, Україна

ВАСИЛЕЧКО К. 42

Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола, Україна

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ МАНІПУЛЯЦІЇ ЛЮДСТВОМ
INFORMATION WAR AS ONE OF THE TYPES OF HUMAN MANIPULATION

ДОВГАНЬ А., д.філос.н., проф. 44

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ДОВГАНЬ Ю., канд.ю.н. 44

ЯВИЩЕ ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ СИНЕРГЕТИЧНОЇ ТЕОРІЇ СВІТУ

THE PHENOMENON OF WAR IN THE CONTEXT OF THE SYNERGETIC THEORY OF WORLD

ДОЛЖЕНКО Ю. МАГІСТР ІСТОРІЇ, МОЛОДШИЙ НАУКОВИЙ СПІВРОБІТНИК ВІДДІЛУ БІОАРХЕОЛОГІЇ..... 46

Інститут археології Національної академії наук України, Україна

ЗАГИБЛИЙ ПІЛОТ ЧАСІВ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: АНТРОПОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

FALLEN PILOT OF THE WORLD WAR II: ANTHROPOLOGICAL CHARACTERISTIC

ДЯКІВ В., викладач секції історії України, вчитель історії, заслужений вчитель України 48

Заліщицька філія Тернопільського обласного відділення МАН України; Заліщицька державна гімназія м. Заліщики Тернопільська обл., Україна

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТУ У ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ

THE ROLE OF THE INFORMATION COMPONENT IN HYBRID WARFARE

КРИСЬКОВ А., д. істор. н., проф. 50

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ГРУЗІН В., старший викладач 50

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

НАЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАД ОФІЦЕРСЬКОГО КОРПУСУ УГА (1918-1920)

NATIONAL COMPOSITION OF UGA OFFICERS (1918-1920)

КРИСЬКОВА Л. 51

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

КРИСЬКОВА С. 51

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,
Україна

ВИКОРИСТАННЯ ПЕРЕМОГИ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ ДЛЯ
ВІДНОВЛЕННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ
USING VICTORY IN THE SECOND WORLD WAR TO RESTORE THE RUSSIAN
FEDERATION'S GEOPOLITICAL INFLUENCE

Лозовий В., д. істор. н., проф. 52

Національний інститут стратегічних досліджень, Україна

«РУСЬКИЙ МІР» ЯК ІДЕОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ (В
КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ)

«RUSSIAN PEACE» AS AN IDEOLOGY AND PRACTICE OF THE WAR
AGAINST UKRAINE (IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION
PROCESSES)

Потіха О., канд. істор. н. 54

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,
Україна

Дубровська В. 54

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,
Україна

УКРАЇНСЬКІ ДІТИ ВІЙНИ

UKRAINIAN CHILDREN OF WAR

Радченко О., канд. пед. н., доц. 57

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимир
Гнатюка, Україна

Вихор С., канд. пед. н., доц. 57

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимир
Гнатюка, Україна

ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ОСВІТИ: РЕАЛІЇ ТА ПРОБЛЕМИ

VALUE PRINCIPLES OF EDUCATION: REALITIES AND PROBLEMS

Рудик М., викладач 61

Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола, Україна

UKRAINIAN WOMEN IN THE CONDITION OF WARS: HISTORY OF THE
QUESTION

Сівчук П., старший викладач 62

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,
Україна

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ПРОТИБОРСТВО В УМОВАХ
ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

INFORMATION-PSYCHOLOGICAL CONFRONTATION IN THE CONTEXT OF
MILITARY AGRESSION

Стоцький Я., д. істор. н., проф. 65

Тернопільський національний технічний університет імені Івана
Пулюя, Україна

ОСНОВНІ ЕТАПИ ЕКСПАНСІЇ РОСІЙСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я НА
УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ

MAIN STAGES OF THE EXPANSION OF RUSSIAN ORTHODOXY INTO
UKRAINIAN LANDS

Щигельська Г., канд. істор. н., доц. 67

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,
Україна

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

ПЕРЕЦЬ Н.	67
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ, УКРАЇНА	
ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РОСІЇ ПРОТИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ У КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	
RUSSIAN WAR CRIMES AGAINST CIVILIANS IN THE KYIV REGION	
СЕКЦІЯ 4-5. ВПЛИВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ ТА ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ НА ЛОКАЛЬНІ ТА ГЛОБАЛЬНІ ЕКОСИСТЕМИ	69
НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО МІНІМІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ, ЕКОЛОГІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ НАСЛІДКІВ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ	69
JADAV H.	69
TERNOPIL IVAN PULUJ NATIONAL TECHNICAL UNIVERSITY, UKRAINE-INDIA	
SHCHUHELSKA H., Ph.D., ASSOC. PROF.	69
TERNOPIL IVAN PULUJ NATIONAL TECHNICAL UNIVERSITY, UKRAINE	
RISKS AND LONG-TERM EFFECTS OF CHEMICAL DISASTERS: BHOPAL AND COVID-19	
РИЗИКИ ТА ДОВГОТРИВАЛІ НАСЛІДКИ ХІМІЧНИХ КАТАСТРОФ: БХОПАЛ І COVID-19	
PROVALNA Y.	71
FH SCHMALKALDEN UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES, GERMANY	
SHCHUHELSKA H., Ph.D., ASSOC. PROF.	71
TERNOPIL IVAN PULUJ NATIONAL TECHNICAL UNIVERSITY, UKRAINE	
LONGTERM CONSEQUENCES OF NEW PHASE OF RUSSIA'S WAR IN UKRAINE	
ДОВГОТРОКОВІ НАСЛІДКИ НОВОГО ЕТАПУ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	
Гумен Ю., канд. істор. н., доц.	72
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ІВАНА ПУЛЮЯ УКРАЇНА	
ПРИВАТНИЙ СЕКТОР ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	
THE PRIVATE SECTOR AS A KEY ELEMENT OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE	
Клочко А., д.ю.н., професор	75
БОРИСОВА Л., канд.ю.н., доц.	76
НІКІТИНА Л., канд.техн.н., доц.	76
ПРІОРИТЕТНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ СФЕРИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ	
PRIORITY TRENDS IN CIVIL PROTECTION REFORMS	
Кобець Ю., канд. політ. н.	78
ПРИКАРПАТСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА, УКРАЇНА	
ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	
ECOLOGICAL SAFETY IN THE NATIONAL SECURITY SYSTEM	
Лазарюк В., канд. техн. наук, доц.	80
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. І. ПУЛЮЯ, УКРАЇНА	
Блавицький М.	80

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. І. ПУЛЮЯ, УКРАЇНА
ГРОМАДСЬКА ДИПЛОМАТІЯ - ВАЖЛИВА СКЛАДОВА МІЖНАРОДНОГО КОЛЕКТИВНОГО ОПОРУ ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

PUBLIC DIPLOMACY AN IMPORTANT PART OF INTERNATIONAL COLLECTIVE RESISTANCE TO HUMAN RIGHTS VIOLATIONS IN THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

ЛУБКОВИЧ Н., КАНД. ІСТОР. Н. 83

Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола, Україна

ПОТІХА О., КАНД. ІСТОР. Н. 83

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ, УКРАЇНА

ЗАГРОЗА ТЕХНОГЕННОЇ КАТАСТРОФИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

THREAT OF TECHNOGENIC DISASTER IN THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

МАРИНЕНКО Н., Д. ЕКОН. Н., ПРОФ. 84

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ, УКРАЇНА

КРАМАР І., Д. ЕКОН. Н., ДОЦ. 84

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ, УКРАЇНА

ЦІНА ВІЙНИ: ЕКОНОМІЧНІ ВИМІРИ ТА ПОПЕРЕДНІ ОЦІНКИ

THE COST OF WAR: ECONOMIC DIMENSIONS AND PRELIMINARY ESTIMATES

МОСОВ С., Д. ВІЙСЬК. Н., ПРОФ. 87

ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ, УКРАЇНА

ЧУБИНА Т., Д. ІСТОР. Н., ПРОФ. 87

ЧЕРКАСЬКИЙ ІНСТИТУТ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ІМ. ГЕРОЇВ ЧОРНОБИЛЯ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ, УКРАЇНА

ДИХОТОМІЯ ВІЙНИ В ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА

DICHOTOMY OF WAR IN THE HISTORY OF HUMANKIND

НІКОНЕНКО В., КАНД. ФІЛОСОФ. Н., ПРОФ. 89

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ІВАНА ПУЛЮЯ, УКРАЇНА

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДІЙНОСТІ ТА БЕЗПЕКИ В ЯДЕРНІЙ ЕНЕРГЕТИЦІ УКРАЇНИ

PROBLEMS OF ENSURING RELIABILITY AND SAFETY IN THE NUCLEAR ENERGY OF UKRAINE

ПИЛИПЕЦЬ О., КАНД. ТЕХН. Н., ДОЦ. 91

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ІВАНА ПУЛЮЯ, УКРАЇНА

ЗВАРИЧ Н., КАНД. ТЕХН. Н., ДОЦ. 91

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ІВАНА ПУЛЮЯ, УКРАЇНА

НАРОСТАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ КРИЗИ ЧЕРЕЗ РОСІЙСЬКЕ ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ

GROWING FOOD CRISIS THROUGH RUSSIAN INVASION IN UKRAINE

СИБІРНИЙ А., КАНД. БІОЛОГ. Н., ДОЦ. 92

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО,
Україна

СИБІРНА Р., д. біолог. н., проф...... **92**

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ; НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА», Україна

ВІЙСЬКОВА ГІГІЄНА ПІД ЧАС БОЙОВИХ ДІЙ

MILITARY HYGIENE DURING COMBAT

СТРУЧОК В., старший викладач..... **94**

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ,
Україна

АВАРІЯ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС ТА ЇЇ ПРИЧИНИ

THE ACCIDENT ON CHERNOBYL NPP AND ITS CAUSES

СТРУЧОК В., старший викладач..... **95**

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ,
Україна

**НОВІ ПІДХОДИ У ДОСЛІДЖЕННІ ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ АВАРІЇ НА
ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС**

**NEW APPROACHES IN RESEARCH OF THE RISE CAUSES AN ACCIDENT ON
CHERNOBYL NPP**

ХИМИЧ Г., старший викладач..... **96**

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ,
Україна

МИТНИК М., канд. техн. н., доц...... **96**

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ,
Україна

БЛАВЦЬКИЙ М...... **96**

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ,
Україна

**ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ ЗАХИСТУ КРАЇНИ ВІД ВІЙСЬКОВИХ
КОНФЛІКТІВ**

**INNOVATIVE MODEL OF COUNTRY'S PROTECTION FROM MILITARY
CONFLICTS**

ЩИГЕЛЬСЬКА Г., канд. іст. н., доц...... **99**

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ,
Україна

БОДНАР В...... **99**

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ,
Україна

**ЗАГРОЗИ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ НА АТОМНИХ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЯХ
В УМОВАХ НОВОГО ЕТАПУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

THREATS OF EMERGENCY SITUATIONS AT NUCLEAR POWER PLANTS

IN A NEW PHASE OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

ЩИГЕЛЬСЬКА Г., канд. іст. н., доц...... **101**

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ,
Україна

ВАЛЬОРНИЙ Р...... **101**

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ,
Україна

ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ ПРОТИ РОСІЇ: МАСШТАБИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ

ECONOMIC SANCTIONS AGAINST RUSSIA: SCOPE AND EFFECTIVENESS

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Клещинський П., канд. істор. н. 104

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
Україна

МАТЕРІАЛЬНІ ВТРАТИ НАСЕЛЕННЯ ТА ЗАХОДИ З ЇХ ВІДШКОДУВАННЯ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (НА МАТЕРІАЛАХ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)

MATERIAL LOSSES OF THE POPULATION AND MEASURES TO RECOVER THEM DURING THE FIRST WORLD WAR (ON THE MATERIALS OF THE PODIL PROVINCE)

Філіпюк А., д. істор. н., проф. 107

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка,
Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ РОСІЇ В СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

ON THE QUESTION OF RUSSIA'S VALUES IN THE MODERN RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Секція 1. ПСИХОЛОГІЧНА І СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЖЕРТВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ І ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ

УДК 55.556

Alekseenko I., Dr. of Political Sciences, Prof.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

THE ROLE OF CRISIS COMMUNICATIONS IN PREVENTING THE SOCIO - PSYCHOLOGICAL CONSEQUENCES OF DISASTERS AND CATASTROPHES

Алексєєнко І., д. політ. н., проф.

РОЛЬ КРИЗОВИХ КОМУНІКАЦІЙ В ПОПЕРЕДЖЕННІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ СТИХІЙНИХ ЛИХ І КАТАСТРОФ

New communication technologies have made the information space more open: events that would have gone unnoticed a decade ago are now obvious to everyone. 24-hour news grids, citizen journalism, user-generated content do not provide an opportunity to hide a negative event or artificially reduce the scale of a real disaster.

At the present stage of social development, referred to by researchers as the «era of risk», the state is forced to confront new threats and challenges, to modernize the tools for the implementation of its fundamental functions that guarantee the maintenance of security and public order. Therefore, the need for the development of effective communication technologies to prevent the transition of a natural disaster into the category of a crisis, as well as to maintain the legitimacy of the authorities, becomes urgent.

The theoretical basis of the article is the scientific works of the authors in the areas of research: 1) the theory of communication (Lasswell G., Luhmann N., McQuail D., Gavre D.P.);

2) theories of journalism (Siebert F., Peterson T., Schramm W., Merrill J., Lowenstein R., Hachten W., Picard R., Altschul H., McQueil D., Williams R., Christians, Glasser, Nordenstreng, K. Jimenez-Martinez, McCombs M. and Shaw D., Dayan D. and Katz E., Libes and others);

3) works devoted to the analysis of natural disasters (Porfiriev B., Lukich T., Gavrilo M., Markovich S., Komach S., Zorn B., Anikin A., Makiev Yu.).

Global crises and disasters, such as climate change, dangerous pandemics, collapses of financial markets, global shortages of food, water, and energy resources, for example, are not limited geographically, and often do not lend themselves to being perceived as isolated events of a national scale that interrupt the usual way of life without warning established norms and social order. In their complex interpenetration and with their negative side effects around the world, they can affect everyone.

In the respect that the above, we can consider disasters in general and natural disasters in particular in a new status. Since today no catastrophe can be non-mediatized, we assume that a natural disaster, like a crisis, has a perceptual nature. If the general public does not know about the disaster, the risks associated with it, and its negative consequences, then in terms of communication, the disaster does not actually exist, even if it causes significant harm to local communities.[1, p.60]

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

The activities of the media in the context of covering disasters and crises, as the analysis of the literature shows, can be characterized using six analytically distinguished criteria, each of which now has an impact on the sphere of disasters.

Firstly, thanks to the globalization of the information space, conditioned by the emergence of geostationary satellites and the Internet, it became possible to transmit information and images simultaneously to a wide audience.

Secondly, it became technically possible to broadcast images, speech and text in real time. This undermines traditional information management practices.

Thirdly, the increasing degree of the saturation of human society with universalized means of communication, such as mobile phones, contributes to the establishment of normative expectations of access to communication, availability, and readiness to use them in disaster situations.

Fourthly, these universally available technologies are also expanding from a communication perspective, and now connect survivors as well as relief workers and those who are responsible for preventing or mitigating disasters by transforming the sphere of communications.

Fifthly, the increasing availability of interactive communications, along with one-way through «new» and «traditional» media, facilitates the transmission of the information at a distance, just as it does within national borders. All this greatly simplifies the observation of participants in a crisis or disaster, carried out by civil society actors and the general public. This makes it impossible for the authorities to keep the catastrophe out of the public eye and out of «political discussion» in comparison with the withholding of information practiced in the past. An example of this is the avalanche of video clips and news in the accounts of witnesses from Burma (now Myanmar) that followed Hurricane Nargis in 2008, compared to the complete lack of news imposed by the Chinese government after one of the most devastating earthquakes in human history in Tanshan in 1976.

Sixthly, modern media also creates unprecedented opportunities for the audience not only to read and hear about disasters, but, very importantly, to see disasters that sometimes unfold on TV screens and gadgets in real time.[2, p.85]

In the respect that the above, we can consider disasters in general and natural disasters in particular in a new status. Since today no catastrophe can be non-mediatised, we assume that a natural disaster, like a crisis, has a perceptual nature. If the general public does not know about the disaster, the risks associated with it, and its negative consequences, then in terms of communication, the disaster does not actually exist, even if it causes significant harm to local communities.[4, p.275]

As a rule, the media directly act as a mediator between the crisis situation and the public. According to the theory of «setting the agenda» developed by McCombs M. and Shaw D., the media, realizing the function of a mediator, articulate their own interests and priorities, as a result of which they form the audience's perception of what is most important today. [3, p.181]. The «setting the agenda» effect in crisis situations is embodied only in those cases when the event is not within the boundaries of direct experience: that is, if the audience was not an eyewitness to the disaster, then de facto will be able to obtain information about the disaster only through the media.

Based on the above, it is legitimate to propose a definition of a natural disaster in the context of the information society by synthesizing existing definitions and the thesis on the mediatisation of natural disasters. A natural disaster is a dangerous event generated by the spontaneous forces of nature, causing serious material and / or physical damage to the groups of the public involved in it, widely covered in the media at various levels, the negative consequences of which cannot be eliminated at the local level.

Literature

1. Coombs T., Holladay S. The Handbook of crisis communication. Willey-Blackwell, 2012. P 59-61.
2. Jordan-Meier J. The four stages of highly effective crisis management. How to manage the Media in the Digital Age, 2016. P. 81-87.
3. McCombs M., Shaw D. The agenda-setting function of mass-media // Public opinion quarterly. 1972. Vol. 36. №3. P. 176–187.
4. Olson R. Towards a politics of disaster: Losses, values, agendas and blame//International Journal of Mass Emergencies and Disasters. 2000. Vol. 18 (1). P. 265-287.

УДК 159.9

Вишньовський В., канд. психол. н., доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

**ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ, ЖЕРТВ
ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ**

Vyshnevsky V., Ph. D. in Psychology, Assoc. Prof.

**PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF FORCED DISPLACED PERSONS, VICTIMS
OF MILITARY CONFLICTS**

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Росії проти України, стало черговим доказом Російської позиції та російсько-української війни яка розпочалась ще в 2014 році, результатом якої стала втрата Кримського півострова та створенням, так званих ЛНР та ДНР. Це в свою чергу породило виникнення серйозних економічних, соціальних та психологічних проблем. В Україні через анексію Кримського півострова та російсько-української війни в окремих районах Донецької та Луганської областей у 2014 році постала проблема великої кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Згідно з даними Міністерства соціальної політики України, з території які тимчасово окуповані до інших областей переселилось більше 1,5-а млн. осіб. Станом на квітень 2022 року в Україні біля 7-ми млн. внутрішньо переміщених осіб. У 2014 р. прийнято Закон України “Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб”, згідно з яким внутрішньо переміщеною особою є “громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру”. Це звичайні цивільні люди, в основному жінки, діти а також люди похилого віку, які змушені залишати свої помешкання, рідні місця внаслідок військових конфліктів, переслідувань або природних катастроф.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні всі питання щодо ВПО, розглядаються не лише представниками влади, політиками, міжнародними організаціями, а й багатьма вітчизняними науковцями, що поряд з масштабами, певними викликами та потребами ВПО досліджують потенціал таких осіб в рамках модернізації, економічного розвитку країни та їх соціально-психологічної адаптації. Зокрема, дані питання висвітлені у працях: М. Бачинська, Т. Бондар, О. Василенко, Т. Доронюк, Ю. Корнєв, М. Малиха, М. Сірант, Т. Старинська. Теоретико-методичну базу вирішення даної проблеми склали наукові праці: Ю. Арутюнян, В. Грищенко, О. Зайцева, А. Капська, Ю. Моргун, О. Малиновська, О. Піскун, А. Шацька, Л. Шестак. Дослідженням питань щодо соціально-психологічної адаптації займалися: Г. Андреева, Н. Завацька, Т. Кабаченко, В. Кислий, І. Кон, Н. Мазіна, О. Макарова, О. Сафін,

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Г. Циганенко, М. Ярошевський. Реадаптацію ВПО досліджували: О. Буковська, О. Друзь, В. Князевич, Л. Кудрик, І. Лубківський, М. Мушкевич, А. Чаплигін та інші.

Формулювання цілей статті. У цій статті ми хочемо визначити сутність поняття “внутрішньо переміщені особи” та провести аналіз методологічних підходів щодо соціально-психологічно-економічної адаптації ВПО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичні засади тлумачення категорії “внутрішньо переміщених осіб” вивчалось багатьма науковцями. Так М. Ніколайчук трактує, що “внутрішньо переміщені особи – це цільова специфічна група, яка характеризується різномірними ознаками, детермінована специфічними потребами, характеристиками особистості та впливами навколишнього середовища” [1, с. 135]. Г. Гудвін-Гілл вважає ВПО, особами, котрі вимушені нагально втікати зі своїх помешкань у величезних кількостях у наслідку збройного конфлікту, в країні внутрішньої ворожнечі, постійних порушеннях прав людини чи виникнення стихійних лих однак знаходяться на території своєї країни. Автор в деякій мірі ототожнює поняття “внутрішньо переміщена особа” та “переселенець”, та наголошує, що ВПО – це фактично особи, які потрапляють під дефініцію “вимушені переселенці”, однак вони, покинувши місце свого звичайного життя, залишаються в країні до якої вони мають громадянську приналежність та мають право послуговуватися її захистом [8, с. 112]. У своїй науковій роботі “Адміністративно-правовий статус біженців і вимушених переселенців в Азербайджанській Республіці” Р.І. Наджафгулієв розуміє під поняттям “внутрішньо переміщеної особи”, особу, яка однозначно має громадянство своєї держави, однак вимушена залишити місце звичного проживання і переселитися в більш безпечне місце в наслідок військової агресії, або стихійного чи техногенного лиха [6, с. 54]. Автор до основних причин, що змусили внутрішньо переміщених осіб мігрувати відносить: військову агресію, стихійні або техногенні лиха. В свою чергу М.М. Сірант вказує, що переміщені всередині країни особи, виступають людьми чи групами людей, котрі мали вимушено залишити свої доми, щоб мати змогу врятуватися від різних збройних конфліктів, прояву різного роду насильства чи масових недотримань прав людини [7, с. 157]. Також автор наголошує, що головними чинниками внутрішнього переселення постають збройні конфлікти, прояви різного роду насильства та масові недотримання прав людини. М.І. Малиха у своїй науковій публікації “До проблеми сутності поняття “внутрішньо переміщені особи”: державна політика та регіональна практика” характеризує внутрішньо переміщених осіб, як громадян своєї держави, які через воєнні дії та ті наслідки від них, змусені виїхати з постійного місця проживання щоб таким чином певною мірою почуватися у безпеці та не перетинаючи державний кордон своєї країни [3, с. 8]. Виходячи з аналізу вищенаведених понять, можна дійти висновку, що основною та найбільш поширеною причиною внутрішньої міграції є конфлікт із застосуванням зброї або військового потенціалу країни.

В цілому виділяють два теоретико-методологічні підходи, щодо вивчення адаптації ВПО: соціокультурний (психологічний) і ресурсний (економічний). Перший розглядає адаптацію як подолання певного шоку від трансформації звичайного культурного оточення та потрібність прилаштування до дещо іншої культури, підібравши манеру співжиття ідентичності ВПО з ідентичністю оточуючих їх груп. Другий трактує адаптацію як певне пристосування до втрати великої кількості ресурсів, які були у ВПО до переселення, та отримання доступу до тих ресурсів які є на новому місці проживання.

Загалом виділяють такі параметри адаптації ВПО: в соціальнокультурному (психологічному) підході це подолання отриманого психологічного стресу через переміщення на нове місце проживання; в ресурсному підході це оволодіння інформацією необхідною для забезпечення “життєдіяльності” (умов проживання,

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

продуктів харчування, соціальних виплат, медичні заклади, заклади освіти, транспорт тощо).

Висновки. Таким чином, можемо стверджувати, що адаптація ВПО носить комплексний характер, який об'єднує однозначно декілька сфер, що досліджуються багатьма науками, починаючи від психології, медицини, антропології, соціології, економіки тощо. Виділяють два теоретико-методологічні підходи, щодо визначення адаптації ВПО: соціокультурний (психологічний) та ресурсний (економічний).

Література

1. Мазіна Н. Е. Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб: підходи до виміру. Вісник Маріупольського державного університету, Серія: Філософія, культурологія, соціологія. 2016. Вип. 12. С. 131-138.
2. Макарова О. В. Соціальна політика в Україні : монографія; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. К., 2015. 244 с.
3. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. Грані. 2015. № 8. С. 6-11.
4. Ми пережили: техніки відновлення для сімей, військових, цивільних та дітей: практичний посібник для внутрішньо переміщених осіб, демобілізованих та їхніх сімей / за наук. ред. Г.В. Циганенко. – К. : ЛОГОС, 2016. 202 с.
5. Міністерство соціальної політики України URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=167122&cat_id=107177.
6. Наджафгулієв Рафіг Іслам огли. Адміністративно-правовий статус біженців і вимушених переселенців в Азербайджанській Республіці: канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2013. 195 с.
7. Сірант М. М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять. Митна справа. 2015. № 2 (2.2). С. 154-159.
8. Старинська Т. Проблеми операціоналізації понять у контексті дослідження міграції населення. Освіта регіону. 2010. № 3. С. 108–116. URL: https://uu.edu.ua/upload/Наука/Electronni_naukovi_vidannya/Osvita_regionu/osvita_regioniv_3_2010.pdf (дата звернення: 13.04.2022).

УДК 94(477)

Герман О., канд. істор. н., доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ГУМАНІТАРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ФРОНТ У ЧАС ВІЙНИ

German O., Ph.D., Assoc.Prof.

HUMANITARIAN AND ARTISTIC FRONT DURING THE WAR

Двадцять шостого березня 2022 року у засобах масової інформації було опубліковано «Звернення ініціативної груп «Нескорені духом» до органів державної та місцевої влад, до воїнів та вимушено переміщених осіб, до українських громад за кордоном та громадських товариств й об'єднань в Україні, місцевих підприємців, діячів культури та мистецтва, працівників освіти й центрів обслуговування населення. На основі цього звернення розпочато формування гуманітарно-мистецького фронту, адже Тернопіль споконвіків був джерелом насаги, оберегом культури та гартівницею духу вкраїнства. Маю за честь бути одним із співавторів звернення та творчим координатором діяльності Центру «Українці допомагають українцям».

Організований Центр прагне допомогти переселенцям та біженцям зі східних областей України у складний період їхнього життя, стає у час війни для них гуманітарним та духовним пристанищем, забезпечує до максимуму усім можливим,

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

надає освітні, медичні та інші послуги дорослим й дітям, організовує мистецькі зустрічі та програми. При Центрі функціонує ціла мережа груп та курсів із пришвидшеного вивчення розмовної української мови для поліпшення спілкувань у нашому місці. Ми хочемо полегшити їх входження у інший вимір культурних орієнтирів та цінностей, допомагаємо освоїтися в новому середовищі, вводимо їх у світ звичаїв і традицій, відкриваємо пісенну, літературну, образотворчу скарбниці нашого краю, залучаємо до вияву їх талантів, приймаємо як представників єдиної української родини.

Саме мистецтво створює ауру довіри, єднання, стану душевної гармонії. Кожен несе у собі букет почуттів, бажань, помислів. На жаль у гібридній війні існує інший спосіб духовного формування – нав'язати або заставити. Для цього використовується шлях примусу до прийняття чужих поглядів за власні, формування стану сліпої довіри чи покори, підміна гіркої правди солодким обманом, ідеологічне й мовне переформатування, перекручення історії роду, примушення до миру та зненаціоналення народу. Саме така війна триває зараз в Україні. У історичному аспекті ані княжа й козацька, ні стрілецька й повстанська борні не змогли розрубати оті облудні спрути, не доводили до кінця знищення ворожих ідей. Вони поволі проникали в мозок, калічили людей із середини, перетворювали патріотів у манкуртів, вичавлювали національний спротив, наповнювали душу смиренням та страхом. І плем'я таких знеукраїнених земляків поступово зростало та множилося. Утворився гнійник чужої ідеології, чужинської культури, чужих форм родинних стосунків та культу чужої мови. «Руський мір» просочувався через телеекрани, фільми, пісенний репертуар, мовну ауру. Те, що мова таки має значення, свідчать факти, адже рашисти на окупованих землях «інтелектуальну зачистку» почали саме зі спалювання україномовних книг та історичних підручників.

Знищити основи нашої культури та освіти – одне з найперших завдань новоспечених ординців. Усяк має стати до борні на гуманітарному та культурному напрямках! Нині кожна хвилина на вагу людського життя. Мистецтво здатне проникнути прямо в серце, а не блукати дипломатично-договірними фільтрами розуму. І на захисті цього возводиться потужний мистецький фронт. Руйнівним процесам потрібно поставити заслін.

Отже основними напрямками діяльності гуманітарно-мистецького фронту на даний час є:

- зосередити основний напрямок діяльності Центру на питаннях культурологічного та пізнавально-освітнього характеру. Відкрити своєрідний культурний фронт захисту мистецьких цінностей та боротьби із ворожою нам пропагандою зросійщення мовного середовища міста;

- звести воєдино інформаційне поле про наявні та визначені у найближчому часі дійства, заходи, програми, зустрічі, виставки тощо у професійних мистецьких закладах, освітніх установах усіх рівнів та студіях мистецького спрямування. Визначити місця проведення таких акцій з врахуванням безпеки її учасників в час оголошення повітряної тривоги;

- створити інформаційну базу куди буде поступати інформація про відповідні заходи й дійства із вказуванням дати, години, місця, кількості у залі місць, імен виконавців чи колективів, тривалості програми, безпекових питань та інше;

- дану інформацію у інформцентрі систематизувати та через мережу інтернет-посилів, аудіо-відео та друкованої реклами й вуличного радіо постійно оновлювати і доводити до груп переселенців;

- рекламування має бути конкретним, доступним, розрахованим на різні вікові групи, оригінальним у подачі;

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

– створити відповідного інформцентру із належним забезпеченням його засобами та людьми;

– створити мобільні групи із акторів, музикантів, співаків, читців як з нашого міста, так і з чиста переселених осіб для мистецьких зустрічей у різних місцях перебування переселенців.

На основі визначених напрямків діяльності було сформовано план заходів та дійств спрямованих на втілення основної мети – духовного захисту українства у час воєнного лихоліття. Аналогічні центри зараз успішно працюють і в інших обласних центрах заходу України, а саме: у Львові, Івано-Франківську, Луцьку, Чернівці. Росія уже давно прагнула знищити нас шляхом розколу, роздроблення, сварок, чвар, сепаратистських настроїв. Вбити віру, душу й тіло – великоімперська догма путіна стосовно України. Очисти землі наші від почуттів гідності та волі, розділити людей та стравити одних супроти інших, зруйнувати житла, міста, села, виробничі, історичні, мистецькі надбання нашого народу, стерти з карти світу навіть згадки про таку державу та її гордий народ, омертвити нашу мову, культуру, перетворити сталінськими методами у ніщо.

Українство скріпилося у такий моноліт армії й народу, що об нього зуби ламає агресор, що нечестиві наміри багатьох привладників в Україні вимушено прикриваються патріотичними гаслами «відданості» народу. Щоби правильно вести політику захисту, оборони та очищення краю, слід усім нам (починаючи від керівників держави до студентів) ретельно спізнати історичне минуле України, проаналізувати всі помилки та уроки минулого. Збочене гасло «Ще не на часі...» є трухлявим і гнилим. Воно швидко переростає у запізніле «...вже не на часі». Мова одвічно була візитною картою людини. Сократ сказав: «Скажи мені щось, аби я побачив тебе». Через мову відкриваємо свої думки, свою душу, показуємо її вміст, чим вона наповнена, чим живе. Мовою ми висловлюємо почуття, своє ставлення. Її благородство і чистота, її щирість та сердечність робить нас носіями світла для інших.

Мова, це джерело культури народу, показ його цінностей та орієнтирів, вміння спілкуватися й поважати людей. Нині стрілецькі та повстанські пісні знову піднімають дух та вселяють впевнення у серця воїнів. Мова показує стан нашого розуму, здатність мислити та відкриває рівень його засміченості. Все закодовано у слові – наша історія, наш рід, наша сутність і наше майбутнє. Україна мислима як держава лише тоді, коли в ній житиме в повну силу український говір. У боротьбі з ворогом на рівні зброї виступає культурологічне очищення від чужинства і наповнення нашої свідомості та повсякденного життя чистими джерелами національної та культурної спадщини, розгортання україномовної творчої хвилі на всіх напрямках мистецького життя.

УДК 159.923:355.01

Гуменюк Н., канд. психол. н., доц.

Івано-Франківський національний університет нафти і газу, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА РЕКРЕАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ У ПЕРІОД ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

Humeniuk N., Ph.D., Assoc. Prof.

PSYCHOLOGICAL RECREATION OF THE INDIVIDUAL DURING MILITARY

Гострі кризові періоди життя українського суспільства XXI століття, актуалізує особливий запит до психологічної науки і практики. У наслідок військових дій на нашій території, постає нагайна потреба у психологічній підтримці і допомозі соціальних груп, вимушених покинути своє місто.

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Постійна загроза життю, втрата близьких, вимушене переселення людей з міст є надзвичайно травмуючими факторами які викликають стрес, та спричиняють розвиток посттравматичних стресових розладів. Поруч з цим, відбувається загострене почуття провини у осіб, які спаслись та вижили. Тому, надзвичайно важливо вчасно надати допомогу, як дорослим так і дітям. Разом з цим стає очевидним, визначення психологічного рекреаційного інструментарію у роботі з травмами особистості.

Рекреація (відновлення), тлумачиться як “канікули або заміна в школі, а пізніше значення “відпочинок, відновлення сил людини втрачених в процесі праці”, як система заходів, пов’язана з оздоровчою, культурно-ознайомчою і спортивною діяльністю [2].

Спираючись на загальний контекст даного поняття, то «психологічна рекреація» спрямована не тільки на соматичне відновлення, а й когнітивних, емоційних ресурсів особистості.

Отже, психологічна рекреація – це система заходів спрямованих на відновлення (корекцію), підтримку і зміцнення психічного здоров’я.

У нашу методичну частину системи психологічної рекреації осіб включено:

- консультацію
- психодіагностику (оцінка рівня психічного стану особистості), програмування (розробка психотерапевтичних заходів);
- корекційну програму психологічної рекреації (тобто, застосування при необхідності додаткових корекційних заходів);
- відновлення (створення адекватного психічного стану, подолання негативних наслідків).

Найбільш виражені проблеми у клієнтів були панічні атаки у наслідок сповіщень повітряної тривоги (не зважаючи на те, що знаходиться у безпечному місті), страх, (пов’язаний із втратою зв’язку з близькими, друзями, що їх ніколи можливо не побачать; із матеріальними благами). Найважчою роботою з клієнтами є прояви комплексних стресових станів: тривожність, страх, панічні атаки, почуття провини. Зважаючи на це наша система психологічної рекреації була першочергово спрямована на зниження прояву стресових розладів, відновлення адекватного психічного стану.

Спираючись на життєву балансну модель особистості за Пезешкіаном [1], психотерапевтична робота проводилась на психофізіологічному (техніки дихання, аутогенне тренування), біогенетичному (робота з фізичною активністю, харчуванням), когнітивному (психотехнології саногенного і позитивного мислення) рівні, а також у кінці роботи, після стабілізації емоційного стану використовували методику оцінки і самооцінки психічного стану за шкалою від 0 до 10 балів. Визначали особистісний ресурс людини, за балансною життєвою моделлю, який дозволив особистості підтримувати свій психоемоційний стан.

Отримані результати засвідчили у клієнтів покращення в психоемоційному стані. Так, на початку емоційний стан за 10-ти бальною шкалою становив у клієнтів в межах 6-9 балів, а після психотерапевтичного впливу 3-2 бали. За балансною моделлю – до психотерапевтичного впливу психоемоційний стан становив 30% після 70%. Джерелом особистісного ресурсу, що дозволяв їм у подальшому бути у плюсі виявлено діяльнісну сферу.

Одним із основних психотерапевтичних інструментів у роботі з травмами у період війни – арттерапія. Вона дала можливість як нормалізувати психоемоційний стан, так і навчитися самовиражатися. Під час терапії людина вчилася не тільки висловлювати свої емоції, вирішувати якусь певну проблему, але і більш глибоко аналізувати свої вчинки, життя в цілому, прогнозувати своє майбутнє життя після війни.

В цілому, виходячи з актуалізації проблеми психологічної рекреації особистості у період воєнного конфлікту, необхідно розуміти, що прояви гострих стресових травм є індивідуальними, і при наданні психологічної допомоги особистості доцільно виходити із індивідуально-психологічних її особливостей. Саме від цих характеристик залежить ефект психотерапевтичного впливу.

Література

1. Модель балансу – інструмент практичного психолога. [електронний ресурс]. <http://positum.in.ua/stati/model-balansa-instrument-praktikuyushhego-psixologa-statya/> (Дата останнього звернення 13.04.2022)
2. Симоненко С. М. Рекреаційна психологія дитинства: теорія і практика. К.: «Центр учбової літератури», 2017. 320 с.

УДК 159.97

Католик Г., д. психол. н., доц.

Львівський державний університет внутрішніх справ, Україна

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ СЕРІЙНОГО ВБИВЦІ В ІНТРАСУБ'ЄКТИВНОМУ СПРИЙНЯТТІ ПЕРЕСІЧНОГО ГРОМАДЯНИНА

Katolyk H., Dr. of Psychology, Assoc. Prof.

PSYCHOLOGICAL PORTRAIT OF A SERIAL KILLER IN THE INTRASUBJECTIVE PERCEPTION OF THE ORDINARY CITIZEN

Актуальність цього питання у суспільстві дедалі зростає, бо наростає ситуація булінгу, починаючи від дитячих садочків і завершуючи загальним наростанням агресії у масштабах цілого цивілізованого світу. Ми стоїмо на порозі загрози військового втручання, перебуваємо у стані пандемії, соціальної нестабільності. Усі ці чинники підвищують загальний стан наростання соціальної агресії, яка у свою чергу може стимулювати осіб, які знаходяться на межі проявів патологічної агресії до активних дій. Тому вибрана тема нашого дослідження, а саме «Психологічний портрет серійного вбивці в інтрасуб'єктивному сприйнятті пересічного громадянина» може виявити нові аспекти цієї проблеми.

Метою проведеного нами дослідження було на основі теоретичного аналізу та емпіричного дослідження з'ясувати психологічний портрет серійного вбивці в суб'єктивному сприйнятті пересічного громадянина. Відповідно актуальності і мети **об'єктом** дослідження виявився психологічний портрет серійного вбивці, а **предметом** дослідження відповідно означився психологічний портрет серійного вбивці в інтрасуб'єктивному просторі пересічного громадянина.

Теоретико-методологічною базою дослідження слугують вітчизняні та зарубіжні наукові доробки вивчення психологічного портрету серійного вбивці (Макдональд Дж., Милаєва М., Дуглас Д., Нокс М., Тіхонен Й. та інші).

Робочою гіпотезою дослідження було уявлення про те, що для різних верств населення суб'єктивний образ серійного вбивці буде різний.

Теоретичною значущістю дослідження виявився поглиблений теоретичний аналіз та розширені знання щодо особливостей психологічного портрету серійного вбивці, враховуючи суб'єктивізм сприйняття його соціумом. **Практична значущість** дослідження полягала у використанні результатів емпіричного дослідження, базуючись на яких можна окреслити особливості психологічного портрету серійного вбивці, та завдяки цьому проводити превенційні міри з вчасної корекції поведінки дітей, що демонструють прояви жорстокості.

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Методами та методиками дослідження були використані методи теоретичного та емпіричного дослідження: систематизація, моделювання, анкетування, тестування, якісний та кількісний аналіз даних за допомогою методів математичної статистики з використанням Microsoft Excel. Емпіричне дослідження базувалося на використанні методик: авторська анкета «Психологічний портрет серійного вбивці»; проєктивна методика «Портрет серійного вбивці очима обивателя», асоціативний тест К.Г.Юнга. В результаті опрацювання теоретичного та емпіричного блоків дослідження були узагальнені висновки:

- описано та проаналізовано, який вплив має генетичний фактор на становлення серійного вбивці;

- встановлено, яка атмосфера у родині та соціумі сприяє розвитку природної жорстокості у дитини та навчає її адаптувати свої емоції для знаходження контакту зі своїми майбутніми жертвами;

- розглянуто тріаду Макдональда та інші первинні фактори, на які батькам слід звертати свою увагу (та ще краще розбиратися у причинах цих факторів, які можуть простежуватись у дитини);

- констатовано, що особливу увагу варто звертати на прояви жорстокості дитини по відношенню себе і оточуючих людей та тварин, бо це може стати первинним проявом «садиської натури», який слід скерувати у правильне русло, аби в подальшому садизм не віднайшов свого виходу, як інструмент помсти чи втілення образи;

- виявлено гендерні відмінності серійних вбивць;

- досліджено суб'єктивні уявлення обивателя стосовно образу серійного вбивці.

В результаті аналізу наукових досліджень нами було візуалізовано та вибудовано авторську гіпотетичну модель психологічного портрету серійного вбивці, що відображає особистісні особливості людей з даним психологічним профілем. Ці особливості складаються із складної структури імпліцитних та експліцитних досвідів.

Рис.1 Психологічний профіль серійного вбивці в інтрасуб'єктивному сприйнятті пересічного громадянина

Література

1. Аристархова Е. Обидчивый маньяк. <https://rg.ru/2004/08/20/a36103.html>
2. Магдалена Мадей-Бабула, Деон. Дорослі діти алкоголіків у близьких стосунках з іншими. Католицький суспільно-релігійний інтернет часопис CREDO. 2018: <https://credo.pro/2018/07/213374>
3. Пічушкін Олександр Юрійович <https://uk.wikipedia.org>
4. Тріада Макдональда, <https://uk.wikipedia.org>
5. Адме. 7 признаков, которые позволяют распознать в ребенке будущего психопата. <https://www.adme.ru/svoboda-psihologiya/7-priznakov-kotorye-pozvolyayut-raspoznat-v-rebenke-buduschego-psihopata-1683065/>
6. Каролинска Й.Т. Ген серійного убийцы. Ж.: PSYCHOLOGIES <https://www.psychologies.ru/articles/gen-seriyного-ubiytsyi/>
7. Милаева М.Ю. Современный взгляд на криминалистический портрет серійного убийцы. 160 с. <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennyy-vzglyad-na-kriminologicheskiiy-portret-seriyного-ubiytsy>
8. Джон Дуглас, Микки Нокс. «Я-серійный убийца» откровения великих маньяков с. 71-81. <https://booksonline.com.ua/view.php?book=180532>
9. Мальцев О.В., Саїнчин А.С., Сотула А.С. Теоретичні основи розслідування умисних вбивств. Психологічний портрет серійного вбивці. Ottawa : Accent Graphics Communications & Publishing, 2019. 760 с.
10. Мелисса Хогенбу. Психопаты способны к сопереживанию. Научный отдел Би-би-си. <https://www.bbc.com/russian/science/2013/07/>
11. Клипич О.І. Основи методики протидії серійним вбивствам <https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream.pdf>
12. Сатпаєв М.Серійні вбивці - чи існує гендерна різниця.
13. <https://uain.press/articles/serijni-vbyvtsi-chy-isnuye-genderna-riznytsya-1005589>
14. Фізіогноміка як спосіб зрозуміти співрозмовника. 2015. <https://samopomich.lviv.ua/fiziognomika-yak-sposib-zrozumity>

УДК 159.9

Католик Г., д. психол. н., доц.

Інститут управління, психології та безпеки Львівський державний університет внутрішніх справ, Україна

Калька Н., старший викладач

Інститут управління, психології та безпеки Львівський державний університет внутрішніх справ, Україна

Легка А. І., викладач

Інститут управління, психології та безпеки Львівський державний університет внутрішніх справ, Україна

**ЕМОЦІЙНЕ ВИГОРАННЯ В ЧАС ВІЙНИ: PRO I CONTRA
(ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ)**

Katolyk H., Dr., Assos. Prof.

Kalka N., senior lector

Lehka A., lector

**EMOTIONAL BURNOUT DURING WAR: PRO I CONTRA (PSYCHOANALYTIC
CONTEXT)**

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Глибинні особистісні переживання, усвідомлення та виклики зустріли кожного українця з часу початку війни. Завдання кожного практичного психолога та психотерапевта не залишатись осторонь та на різних рівнях здійснювати психологічну допомогу особам, що гостро потребують роботи з травматичними станами та негативними емоціями.

Так, 01.04.2022 року кафедрами теоретичної та практичної психології Інституту управління, психології та безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ проводився науково-практичний семінар «Подолання емоційного вигорання» за участю психологів та працівників Національної поліції Львівської, Київської, Сумської, та Харківської областей, який наочно віддзеркалив латентні та реальні психоемоційні стани, в яких перебувають сьогодні різні верстви населення. Також кожен з учасників зміг діагностувати які емоції переживає, так які психічні стани домінують у нього.

Варто зауважити, що емоційне вигорання торкається основних трьох компонентів, а саме енергетичного (брак енергії, фізична перевтома), емоційного (апатія, зниження чутливості, байдужість) та екзистенційного (формування негативних установок щодо життя та роботи, втрата сенсу діяльності і житті) [1;2].

Перший майстер-клас «Життєва енергія: профіль витрат та пошук балансу» надав можливість ідентифікувати психоемоційні стани учасників семінару. Другий майстер-клас «Якщо низький заряд життєвої батарейки: шляхи емоційного відновлення» був зорієнтований на визначення психотипів учасників, сканування їхніх зон ресурсу та дефіциту, визначення власних кордонів. Третій майстер-клас під назвою «Використання техніки абсорбції в подоланні емоційного вигорання» дав можливість учасникам отримати ресурси, зрівноважити латеральні зони, вийти із стану гострого стресу. Четвертий семінар «Аутогенне тренування» ввів учасників у «стан анабіозу».

Цікавим було спостереження за тим, яким чином розділились думки психотерапевтів, що проводили майстер класи та узагальнення, стосовно актуальності теми семінару.

Одні з них (а саме ті, що проводили другий майстер-клас «Якщо низький заряд життєвої батарейки: шляхи емоційного відновлення» стверджували, що семінар не на часі, що зараз усі люди мобілізували власні ресурси на боротьбу і знаходяться у стані адреналінового викиду, тому про вигорання зараз говорити не на часі.

Ведуча третього майстер-класу «Використання техніки абсорбції в подоланні емоційного вигорання» стверджувала, що семінар необхідний, бо ми знаходимось у стані гострого стресу і є вигорілими емоційно.

Тому має чіткий зріз соціальної амбівалентності після місяця війни і основні усвідомлення, а саме:

- Турбулентний психоемоційний стан.
- Зміну ідентичності і пошук нових кордонів.
- Стан гострого стресу і потреби пошуку внутрішньої рівноваги.
- Бажання впасти в стан анабіозу, закритись від реальності, сховатись і в анабіозі відшукувати пренатальні ресурси, щоб справитись із існуючими загрозами. Такий собі регрес у пренатальний період розвитку, що же є свідченням наявності ПТСР.
- Перебування в екзистенційній кризі, де найбільше шансів не вигоріти мають ті, хто проживає життя тут і тепер, а не має фантазій щодо часу завершення війни.
- Оскільки учасників семінару було близько сотні можемо чітко відзначити, що вони були своєрідною своєю великою психоаналітичною групою, яка об'єктивно віддзеркалює переживання різних верств населення в нашій державі.
- Загалом, для кожного у ці непрості часи є формування особистісної стратегії що базується на таких основних принципах:
- Знаю, ЩО допомагає мені позбавитися емоційного напруження.

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

- Планую, КОЛИ я це буду робити.
- Розумію, ХТО може мене підтримати.
- Завдяки її застосуванню кожен із учасників мав змогу отримати «рецепт» застосування задля відновлення своїх емоційних та особистісних ресурсів, який індивідуально підходить саме його стану і відображає внутрішню потребу.

Література

1. Бойко В.В. Синдром емоціонального вигорання: діагностика и профілактика. СПб: Питер, 2008. 336 с.
2. Малец Л. Внимание: вигорание. *Персонал*. 2000. № 5. С. 99–102.

УДК 316.6

Лерга М., керівник громадських організацій

ГО "Українсько-хорватська співпраця "Біла Хорватія", Україна

РОЛЬ І МІСЦЕ МІЖНАРОДНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ ГІБРИДНОГО ПРОТИСТОЯННЯ ТА ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

Lerga M.

THE ROLE AND PLACE OF INTERNATIONAL PUBLIC ORGANIZATIONS IN THE CONTEXT OF HYBRID WARFARE AND MILITARY CONFLICTS

Проблема соціально-психологічної адаптації осіб, що побували в екстремальних умовах життєдіяльності нині постала дуже гостро через розгорнення активної фази військового протистояння на території України. Люди, що побували в зоні активних бойових дій, мають своєрідні психологічні травми та нерідко суттєво втрачають соціальні зв'язки, а це потребує активних адаптаційних дій для налагодження психіки на мирний лад та мирної ресоціалізації. Вплив війни на соціально-психологічний стан людини важко переоцінити, оскільки окрім явного першого шокowego стресу, що відчуває особа від порушення звичного порядку речей, існує й віддалений у часі довготривалий ефект. Посттравматичне стресове порушення здатне до формування особливих життєвих сценаріїв, що здатні впливати на все подальше життя.

Наразі в Україні відбувається найбільша воєнна і гуманітарна трагедія XXI століття. Україна життям своїх людей рятує весь світ від російсько-нацистської орди. Росія хоче знищити те, що Захід створював століттями. Російська армія руйнує українські міста та вбиває мирних жителів. Кожне Євро в Росію – це спонсорство вбивць, які завтра можуть прийти додому до європейських громадян. Майбутнє ЄС зараз вирішується в Україні і прямо, і опосередковано, оскільки окрім прямої загрози просування загарбницьких інтересів РФ далі в Європу вже є й непрямий вплив у вигляді великого напливу біженців в країни ЄС, що зростає в геометричній прогресії, але не є сталим та однорідним через відсутність постійно діючих «зелених коридорів» для евакуації населення із зони військових дій.

Завданням європейських країн в даній ситуації є сприяння перемозі України через запровадження й просування санкційного тиску на РФ з одного боку, і підтримка громадян України, що були вимушені залишити свою країну, шляхом їхньої соціалізації (допомога в переїзді, облаштуванні побуту, працевлаштування, юридичний й організаційний супровід), що в свою чергу здатне забезпечити належний психологічний фон у вимушених переселенців та адаптацію до мирного, нормального життя.

Отримавши юридичний захист, правовий статус для перебування в країні, стабільну, пристойно оплачувану роботу, – переселенець та члени його родини виходять на контрастно кращій психологічний стан, стають більш врівноваженими,

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

отримують здатність для подальшого розвитку мирних соціальних зв'язків, укріплення існуючих, особистого та професійного росту. Наявність гарантованого періодичного прибутку у вигляді заробітної плати формує впевненість у особи, надає відчуття захищеності, формує думки про перспективу й значно згладжує болісні спогади та інші прояви посттравматичного синдрому.

При цьому послуги із працевлаштування не обмежуються лише підшукуванням нового місця роботи. Дана діяльність також пов'язана попереднім та поточним особистим розвитком особи, а саме: вивчення мови країни проживання або іншої, необхідної для виконання робочих завдань; навчання новим спеціальностям, освоєння нових професійних навичок; підвищення кваліфікації; знайомство з новими трудовими колективами й умовами праці, нові враження та розширення власного кругозору тощо.

Соціально-юридичні послуги із працевлаштування не закінчуються записом особи на роботу. Справжня допомога полягає у супроводі й постійній інформаційній, юридичній і організаційній підтримці, оскільки процес адаптації є тривалим, багаторівневим й нерівномірним. Важливо не втрачати зв'язок із працевлаштованою особою і його роботодавцем для посередництва у вирішенні можливих проблем, сприяння належного оцінювання рівня професійних навичок, просування по роботі та для підбору нових кадрів й розширення сфери діяльності.

Важливим аспектом соціально-психологічної адаптації переселених осіб є те, що серед них чимало з одного чимало кваліфікованих працівників, які не можуть знайти своє робоче за спеціальністю чи близьке до неї, а з іншого – велика кількість осіб (переважно жінок), що взагалі майже не мають трудового досвіду. Тому для першої категорії осіб суттєвою психологічною перепорою є необхідність опанування нових професій, що нерідко являють собою працю некваліфіковану. Хоча із суто практичного боку проблем зазвичай не виникає. Такі особи доволі швидко підлаштовуються під нові трудові реалії, оскільки мають досвід роботи в колективі, дотримання графіку, здатні до систематизації й аналізу поставлених завдань, тому виконують їх у строгій відповідності до вимог обставин, враховуючи конкретні особливості. Друга ж категорія осіб через брак чи відсутність трудового досвіду має психологічні проблеми пристосування до нових умов співпраці в колективі, налаштування на новий режим життя. Однак, такі проблеми найчастіше нівелюються через перші 1-2 тижня сталої роботи, і майже повністю зникають після отримання заробітної плати європейського рівня.

Окремо слід зазначити про осіб, старше за 60 років, яким соціально адаптуватись найтяжче. Причиною цьому є складність із працевлаштуванням через вікові обмеження. Значна частина вакансій пов'язана із фізичною працею, що людям такого віку може бути не під силу. Опанування нових професій таким людям може даватись доволі важко. Крім того, у людей старшого віку наявні більш сталі соціально-психологічні внутрішні сценарії, які є менш пластичними, ніж у більш молодих осіб із динамічним життям.

В цілому, соціально-психологічна адаптація жертв воєнних конфліктів зводиться до відбудови нових психологічних патернів та соціальних зв'язків для формування здорової картини світосприйняття.

Щодо ролі громадських організацій в цьому процесі, й зокрема, ГО «Білі Хорвати», то вона багаторівнева і, якщо й не провідна, то достатньо суттєва й максимально практична. Перш за все слід пам'ятати, що на час створення ГО «Білі Хорвати» майже жодних зв'язків між Україною і Хорватією не існувало. Більшість країн Європи, в тому числі й Хорватія сприймали Україну просто як частину колишнього СРСР, нерідко плутаючи її із іншими советськими республіками. Тому перші кроки були саме інформаційними. В умовах гібридного протистояння Росії й

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

України завданням громадської організації стало донесення через засоби масової інформації правдивих відомостей про ці події, спростування численних фейків, виокремлення України як єдиної незалежної суверенної країни, висвітлення подій не в контексті війни, а України як землі науковців, митців, вчених – як великого інтелектуального та культурного ресурсу Європи.

Слід зазначити, що кроки по встановленню зв'язків між Україною і Хорватією ГО «Білі Хорвати» почали вживатись задовго до початку війни в Україні. І тому вже на початку активних військових дій у громадській організації були вже готові рішення, налагоджені шляхи. По суті, громадська організація виявилась готова до війни. Справа в тому, що громадська організація, на відміну від держава та її інституцій, більш гнучка, мобільна, більш свобідна в прийнятті рішень та, найголовніше, у вжитті конкретних практичних заходів. Діючи суто практично, без наявних юридичних та політичних обмежень, як то кажуть «на полях», громадська організація співпрацює із людьми напряду, а також із іншими такими ж громадськими організаціями, в тому числі міжнародними.

На самому початку війни ГО «Білі Хорвати» виявилась готовою і до гуманітарної допомоги постраждалим, і до організації перевезення біженців, і до співпраці у питаннях матеріального забезпечення та надання житла вимушеним переселенцям, і до конкретних кроків соціально-психологічної реабілітації, в тому числі реального працевлаштування та повного супроводу громадян України. Готовність ГО «Білі Хорвати» виявилась на такому рівні, що на початку війни саме держава через свої органи звернулась до громадської організації за практичною допомогою, а не навпаки. Проте не слід нівелювати роль держави, оскільки її система органів та інституцій є дуже сталою, а ресурс глобальніший, і разом із мобільними громадськими організаціями ефект виходить ще суттєвіший. Тому в подальшому держава і громадські організації продовжують роботу в цьому напрямку спільно, досягаючи найвищих результатів від співпраці.

За сприяння держави та за безпосередньої участі громадських організацій проводяться спільні наукові, творчі й культурні заходи. В результаті значно поглиблюються відповідні зв'язки між державами Хорватія та Україна. Налагодження тісних взаємовідносин між країнами сприяє комфортному перебуванню України не тільки під час військових дій, а й у мирний час, як, ми свято віримо, наступить незабаром. Війна лише загострює необхідність тієї роботи, яку варто проводити на постійній основі.

Варто пам'ятати, що війни закінчуються швидше, ніж наслідки від них, тому над подоланням саме наслідків, в тому числі соціально-психологічних, треба починати працювати завчасно, не очікуючи завершення активних бойових дій.

УДК 159.9:364.1

Лещук Г., канд. пед. н., доц.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

Лещук Р., канд. техн. н., доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

КОНЦЕПТ РЕЗИЛЬЄНСУ В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ ПСИХОСОЦІАЛЬНИХ КРИЗ

Leshchuk H. , Ph.D., Assoc. Prof.

Leshchuk R. , Ph.D., Assoc. Prof.

RESILIENCE APPROACH IN THE CONTEXT OF DEEPENING PSYCHOSOCIAL CRISES

В умовах, коли українське суспільство зазнає численних кризових трансформацій у різних його сферах, особливо актуальним стає пошук ефективних моделей та інструментів психосоціальної підтримки населення. Резильєнс є відносно новим поняттям у вітчизняній науці та найчастіше перекладається як «резильєнтність», «стресостійкість», «життєстійкість», «життєздатність», «стійкість до травми», «психологічна пружність», однак жодна із запропонованих дефініцій у повній мірі не відображає багатовимірність концепту резильєнсу. Резильєнс, який першопочатково в якості цільової групи визначав дітей, дорослих або сімей, які, поміщені в патогенні чи деструктивні умови, чинять їм опір, долають їх і вмюють підтримувати свою психічну стабільність та якість життя, незважаючи на пережиті труднощі, у сучасній науковій теорії розглядають у контексті впливу на людину несприятливих (екстремальних, загрозливих, стресових) умов і здатності до нормального (здорового) функціонування людини та/або соціальної системи (сім'ї, громади, організації). У найбільш загальному розумінні резильєнс можна тлумачити як «здатність відносно добре справлятися з важкими ситуаціями та особиста ресурсність, що може розвиватися завдяки захисним факторам (наприклад, сприятливе зовнішнє середовище та вироблення адаптивних механізмів копіюгу)» [1]. Резильєнс корелює з двома різними типами життєвих ситуацій. У першому випадку йдеться про осіб, які живуть у несприятливих або патогенних сімейно-соціальних умовах, і яким вдається розвиватися без руйнівних психологічних наслідків і соціально адаптуватися. У другому – резильєнс спрямований на осіб, які стикаються з травматичними подіями, й які переживають процес відновлення після них.

Історія розвитку концепту «резильєнс» у світі починається з 1800-х років. У психологічних дослідженнях кінця XIX-середини XX століття резильєнс розглядають у контексті неусвідомлених захисних механізмів психіки, з 1960-х – усвідомлених стратегій коупінгу, з 1980-х – захисних факторів та факторів ризику. Що ж до фізіологічних досліджень, то у 1920-х рр. резильєнс вивчали в контексті гомеостазу та квантової фізики, у 1950-х – емоційного стресу та захворювань, у 1970-х – пластичності мозку, а з 1980-х – психонейроімунології. Лише з 1990-х рр. фізіологічні та психологічні аспекти резильєнс почали поєднувати [1; 4].

Мультидисциплінарне розуміння резильєнсу проявляється через його взаємозв'язки з клінічною діяльністю в багатьох галузях: психології та психіатрії, соціальній роботі, освіті, охороні здоров'я (нещасні випадки, травми, інвалідність, смертельні захворювання тощо). В даний час підхід до процесу резильєнсу є не лише моделлю концептуального розуміння, але й основою для супроводу та підтримки окремих осіб, сімей та груп, які опинилися у надзвичайній ситуації. Резильєнс розглядає індивіда, виходячи з потенціалу останнього до супротиву та відновлення; як суб'єкта, здатного формувати різноманітні адаптивні реакції перед лицем негараздів, які дозволяють йому розвивати себе, незважаючи на травмуючі ситуації. Фактично резильєнс став відповіддю на психопатологічну модель, яка зосереджувала зацікавлені сторони у сфері охорони здоров'я та соціальної сфери насамперед на вразливості осіб, які опинились у надзвичайних ситуаціях, а не на їхніх ресурсах та навичках. Резильєнс же відображає модель розуміння суб'єкта в його біологічному, психологічному та соціальному стані з усіма його проявами та факторами вразливості, але також і з його внутрішнім потенціалом [2].

Детермінанти резильєнсу включають безліч біологічних, психологічних, соціальних і культурних факторів, які взаємодіють один з одним, щоб визначити, як

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

людина реагує на стресовий досвід. Резильєнс може змінюватися з часом як функція розвитку та взаємодії людини з навколишнім середовищем. Наприклад, високий рівень материнської турботи та захисту може підвищити стійкість у дитинстві, але може й заважати індивідуальним утворенням у підлітковому або юнацькому віці. Крім того, наша реакція на стрес і травму відбувається в контексті взаємодії з іншими людьми, доступними ресурсами, специфічними культурами і релігіями, організаціями, спільнотами і суспільствами [3]. Кожен із цих контекстів може бути більш-менш стійким сам по собі та отже, більш-менш здатним підтримувати індивіда. Саме завдяки механізмам резильєнсу людина вчиться більш гнучко переносити стреси чи травми, з яким стикається протягом життя.

Можна стверджувати, що у світовій практиці реагування на наслідки надзвичайних ситуацій та психосоціальних криз відбулась переорієнтація з підходу, в основі якого лежить концепт «травма», до більш інтегрованого підходу, базованого на концепті «резильєнс». Якщо при першому підході фахівці фокусуються на травмі людини, після якої їй потрібно відновитися, то резильєнс відображає здатність індивіда підтримувати стабільну рівновагу, зокрема, й у надзвичайних ситуаціях, завдяки своїм сильним сторонам, ресурсам та можливостям [1]. Тобто, визнаним стає той факт, що людина, яка пережила травматичний досвід, має власні здібності, навички, ресурси та можливості.

Література

1. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резильєнс: навч.-метод. посіб. / [Н. Гусак, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін, А. Максименко, С. Богданов, О. Бойко; за заг. ред. Н. Гусак] ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». К.: НаУКМА, 2017. 92 с.
2. Anaut M. La résilience: évolution des conceptions théoriques et des applications cliniques. *Recherche en soins infirmiers*. 2015/2 (№121), PP. 28–39.
3. Southwick S.M. Resilience definitions, theory, and challenges: interdisciplinary perspectives. *European Journal of Psychotraumatology*. 2014. Режим доступу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4185134/pdf/EJPT-5-25338.pdf>
4. Tusaie K. Resilience: A Historical review of the construct. *Holist Nurs Pract*. 2004. Vol. 18 (1). P. 3–8.

УДК 373.011.3-052.2:159.942]:355

Мешко Г., д. пед. н., проф.

Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, Україна

Мешко О., канд. психол. н., доц.

Тернопільський національний педагогічний ім. Володимира Гнатюка, Україна

Габрусєва Н.

Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя; Тернопільський національний педагогічний ім. Володимира Гнатюка, Україна

СТАН ЕМОЦІЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Meshko H., Dr. of Pedagogical Sciences, Prof.

Meshko O., Candidate of Psychological Sciences, Assoc. Prof.

Habrusieva N.

THE STATE OF EMOTIONAL WELL-BEING IN THE PROCESS OF LEARNING DURING THE WAR

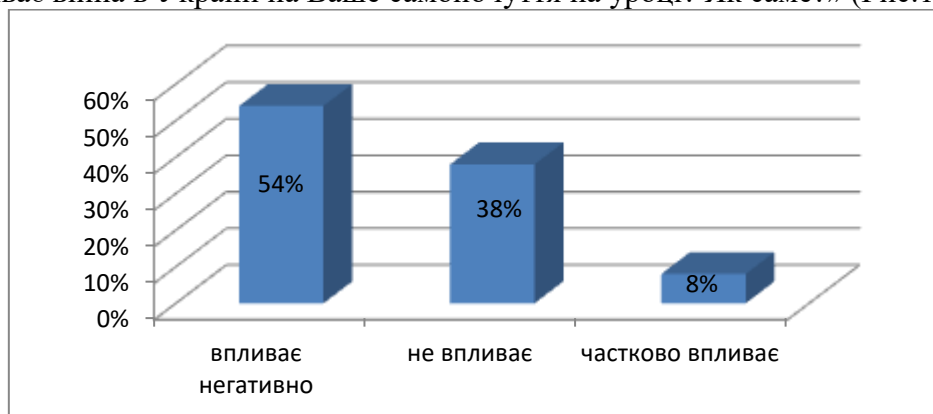
У сучасних складних умовах, спричинених війною в Україні, надзвичайно актуальною суспільною проблемою є збереження і зміцнення фізичного і психічного здоров'я дитини, стан її емоційного благополуччя. Позитивні емоції мають величезне значення для здоров'я дитини, адже їх переважає дає відчуття щастя, створює хороше самопочуття, заряджає організм енергією, під їх впливом краще працюють всі органи і системи організму.

Крім цього, емоції виконують функцію регулятора учбової діяльності учнів. Емоційний складник впливає як на результати навчальної діяльності, так і на формування самооцінки, рівня домагань учнів тощо. Емоції детермінують динамічні характеристики пізнавальних процесів: тонус, темп, рівень активності. Позитивне емоційне забарвлення є могутнім мотиваційним чинником навчальної діяльності. Недостатня увага до емоційної сфери учнів, стану їх емоційного благополуччя, особливо в період воєнних дій, є причиною погіршення стану здоров'я школярів.

Для вивчення стану емоційного благополуччя учнів у процесі навчання під час війни використано розроблену нами анкету (відповіді на запропоновані питання надали 250 респондентів) і методика для вивчення особливостей психічного стану, створену М. Курганським і Т. Немчиним [1] (у дослідженні взяли участь 252 учні закладів загальної середньої освіти (вік 14-17 років) шкіл Тернопільської, Рівненської та Київської областей).

Результати анкетування свідчать, що 62,4% учнів почувають себе комфортно на уроках, 38,8% переживали ситуацію успіху на уроці, 17,2% відчували невдачі і розчарування у процесі навчання. Причини емоційного дискомфорту називають різні: несправедливе оцінювання; заниження оцінок; неправильний підхід до учнів; погане ставлення вчителя; незрозуміння пояснення вчителя; «стараєшся, а бал низький»; «коли вчитель не в гуморі присутнє напруження на уроці», «розчарування через жахливі новини про війну» і т.п.

У контексті дослідження інтерес представляють відповіді учнів на питання анкети «Чи впливає війна в Україні на Ваше самопочуття на уроці? Як саме?» (Рис. 1)

Рис.1. Результати відповідей учнів на питання «Чи впливають на Ваше самопочуття на уроці війна в країні?»

Зокрема, більшість учнів (134 особи, 54% опитаних) заявили, що воєнні дії дуже впливають на їх самопочуття: домінування поганого, пригніченого настрою; зниження рівня розумової працездатності; підвищений рівень тривоги, роздратованість («відчуваю себе тривожно, не можу зосередитись, роздратована»), внутрішній неспокій. внутрішня спустошеність; небажання працювати; страх перед майбутнім; страх через часті повітряні тривоги; внутрішній дискомфорт; неможливість психологічно налаштуватися на виконання завдань; неможливість швидко адаптуватися

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

до нових умов; підвищена емоційність («інколи плачу, але не через уроки, а війну») та ін.

Деякі респонденти дуже детально відповідали на питання анкети: «Так, впливає. Трохи є страх, бо тато пішов воювати, та взагалі за Україну страшно, і інколи нічого не хочеться робити, і ти сидиш пригнічена на уроці», «Так, впливає. Наприклад на перерві я можу подивитись новини, а вони погані, і мені після того на уроці нічого не хочеться, знижується моя енергія», «Звичайно впливає, майже кожен ранок вимикають світло, доводиться використовувати мобільний інтернет, через це нічого не чути і не ясно на уроці. Впливає повітряна тривога вночі, нереально виспатись, сидіти завжди в сирості і терпіти це». «Так, постійно пригнічений, поганий настрій, небажання щось робити, втома через довготривале сидіння за комп'ютером; краще ходити до школи». Впливають, хочу вбити всю русню, яка робила таке з дітьми в Ірпені, Бучі, це нелюди».

Вражають відповіді деяких респондентів, котрі є внутрішньо переміщеними: «Відчуваю неспокій, тому що переживаю за рідних, вчителів, однокласників», «На самопочуття на уроці більше впливає те, що я не бачу друзів і рідних, які далеко від мене, і те, що моє місто майже повністю зруйноване», «...постійно втомлений, ніякої стабільності, бажання вийти з усіх мереж та не вмикати комп'ютер для дистанційного навчання зростає в геометричній прогресії, немає спокою зовсім». Відповіді учнів, котрі перебувають за кордоном: «...переживання за близьких людей, друзів, учителів та інших людей в Україні, коли я знаходжуся у безпеці, за кордоном, після кожної сирени стає не по собі», «внутрішня спустошеність – війна не може не впливати, особливо на тих дітей, які змушені були тікати з рідних домівок».

На емоційне самопочуття учнів впливають взаємини з учителями. На запитання анкети «Чи впливають на твоє самопочуття на уроці твої взаємини з учителем?» ствердну відповідь дали 105 чол. (42% респондентів). На уточнювальне питання «Як саме?» відповіді у більшості випадків були такими: «якщо погані стосунки з учителем, то і предмет для мене нецікавий»; «немає бажання вчити той предмет, якщо з учителем погані стосунки»; «коли вчитель не в гуморі, то присутнє напруження на уроці», «якщо вчитель не подобається, то не можу зосередитися, довго йде час на уроці» і т.п. Тільки один респондент відповів: «Так, впливають, вчителі надихають нас і заспокоюють».

Накладають відбиток на емоційне благополуччя школярів і взаємини з однолітками. Із 250 опитаних учнів-старшокласників 36% відповіли: «Так, впливають», при цьому 24% оцінили цей вплив як позитивний, а 12% – як негативний. Варіант відповіді «іноді» або «частково» обрали 6% респондентів.

Крім відповідей на питання анкети, учні за запропонованим переліком ознак оперативно оцінювали свій психічний стан за такими показниками, як психічна активація, інтерес, емоційний тонус, напруга, комфортність.

Анкетування відбувалося анонімно, проте, за розгорнутими відповідями на попередню анкету ми встановили, що орієнтовно 10-12% респондентів війна зачепила безпосередньо. В основному це діти з Київської області та внутрішньо переміщені з Харківської області. Переважна більшість опитаних (88%-90%) перебувають у відносній безпеці в Тернопільській та Рівненській областях. Такий розподіл чітко видно за результатами опитування. Зокрема, дискомфорт та низький емоційний тонус відчувають 11% опитаних, знижений інтерес до навчання спостерігається у 13% школярів. Високий рівень психоемоційної напруги діагностовано у 12% респондентів. Навіть серед учнів, які навчаються на відносно безпечній території різко знизилась показники емоційного благополуччя. За всіма показниками переважає середній рівень (Табл.1.) Варто зауважити, що проведене аналогічне дослідження у мирний час [2] засвідчило дещо вищі показники психічної активації, інтересу, емоційного тону, комфортності, нижчі показники напруги.

Узагальнені результати вивчення психічної активації, інтересу, емоційного тону, напруги і комфортності учнів

<i>Психічний стан</i>	<i>Середній бал</i>	<i>Ступінь вираження</i>
Психічна активація	12	середній
Інтерес	13	середній
Емоційний тонус	14	середній
Напруга	17	середній
Комфортність	13	середній

Для покращення стану емоційного благополуччя учнів у процесі навчання під час війни необхідно: сприяти зниженню рівня їх тривожності; вчити пережити досвід війни; підвищувати рівень життєстійкості, стресостійкості і резильєнтності учнів; сприяти в оволодінні методами і прийомами саморегуляції емоційної сфери, опануванні психотехніками суб'єктного самовпливу, формувати вміння знаходити власні ресурси у складних ситуаціях; формувати психотерапевтичну позицію вчителя; створювати психологічно безпечне освітнє середовище і забезпечувати психотерапевтичну зорієнтованість освітнього процесу. Важливо реалізовувати на уроках валеологічних технологій педагогічної взаємодії та контроль за рівнем емоційних навантажень учнів.

Все зазначене вище вимагає єдності зусиль педагогів, адміністрації і шкільної психологічної служби, зокрема: 1) просвітницька і психокорекційна робота психолога з учнями (індивідуальні бесіди, тренінги, психологічні ігри, розроблення пам'яток для учнів з проблем зниження рівня тривожності, підвищення рівня стресостійкості і резильєнтності, попередження набутої безпорадності); 2) цілеспрямована діяльність класного керівника зі створення сприятливого психологічного клімату в учнівському колективі (рольові ігри, години спілкування, використання елементів тренінгу і т.п.); 3) діяльність учителів-предметників й адміністрації закладу загальної середньої освіти щодо психологічної безпеки учнів у процесі навчання, попередження «емоційної інтоксикації» учнів.

Це і слугуватиме векторами наших досліджень. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у розробленні технології формування стресостійкості і резильєнтності учнів в умовах дистанційної взаємодії, а також формування психотерапевтичної позиції майбутніх педагогів на етапі професійної підготовки.

Література

1. Психодіагностика: колекція кращих тестів / О. Н. Истратова, Т. В. Эксакусто. Ростов н/Д: Феникс, 2005. 375 с. URL: <https://psyttests.org/psystate/sanspa.html>
2. Halyna M. Meshko, Oleksandr I. Meshko, Iryna M. Trubavina. Study of the Emotional Well-Being of Students in the Process of Education in the Modern School. *Journal of Intellectual Disability – Diagnosis and Treatment*. 2021. Vol. 9. No. 4. P. 381-389. DOI: <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2021.09.04.5>

УДК 325.54

Нестайко І., канд.пед. н., доц.

Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка, Україна

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В РЕЗУЛЬТАТІ ВІЙНИ (ПОЛЬСЬКИЙ ПОГЛЯД)

Nestaiko I., Ph.D., Assoc. Prof.

SOCIAL ADAPTATION AND INTEGRATION OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS AS A RESULT OF WAR (POLISH EXPERIENCE)

Соціальне забезпечення є важливою сферою діяльності державного управління та важливою інститутом соціальної політики держави [4]. Його правове регулювання наразі включено в Закон від 12 березня 2004 року про соціальну допомогу [8]. Відповідно до цього закону соціальна допомога є інститутом соціальної політики держави, спрямованим на надання можливості окремим особам і сім'ям подолати складні життєві ситуації, які вони не можуть подолати власними силами, ресурсами та можливості [8]. У перші роки після Другої світової війни соціальне забезпечення в Польщі виконувало функцію соціального порятунку та орієнтувався на задоволення елементарних потреб населення [7].

Війна в Україні перевернула світ з ніг на голову. Ми всі це відчуваємо – вдома як батьки та опікуни, так і викладачі навчальних закладів, люди, які працюють у громадських організаціях. Виникає запитання: що робити, якщо опинилися в цій змінній реальності?

Адаптація (лат. *adaptatio* — пристосування) — пристосування соціальної одиниці, установи чи групи до нових соціально-культурних умов.

Внаслідок війни у 2022 році в Україні з'явилися різні категорії людей, яких безпосередньо торкнулися заходи війни та переживання культурної травми.

Травма означає не тільки рана, а й «розвинута» смислові - травми, така подія або цикл подій, які вони залишають в людині соматичні або психічні сліди. (...) Поранення, нанесене людині ножом, може бути травмою, постріл, все, що залишає слід у вигляді шраму», — пише він у дослідженні, присвяченому травми Марії Орвід, відзначаючи при цьому не лише індивідуальний, а й колективний вимір травми [5, с.7]. Колективні травми зачіпають цілі соціальні групи - етнічні, релігійні, класові, культурні тощо. і є наслідком пережитого насильства, системне виключення або трансформація [5].

Ситуація з переселенням пов'язана з двома видами травми – з одного боку, вона однакова, це досвід біженця, а з іншого боку – стрес, що виникає внаслідок необхідності адаптуватися у нові умови. Як звіти гуманітарних організацій, так і низки організацій неурядові організації, що підтримують внутрішньо переміщених осіб в Україні, наголошують на широкий спектр проблем, які стосуються переміщених осіб і є результатом досвіду біженців.

Внутрішньо переміщені особи є групою, яка перебуває під загрозою занепаду, соціального відчуження, яке може бути результатом, з одного боку, відсутності безпеки соціальні потреби (відсутність житла, обмежений доступ до соціальних виплат, обмежений доступ до медичної допомоги, труднощі з пошуком роботи тощо), але також через пережитий психологічний стрес і відсутність прийняття з боку оточення. «Біженці та переміщені особи знаходяться під загрозою зубожіння, вони переживають подібний стрес від втрати довіри до влади і примусу робити подібне адаптації до нових умов, вони хочуть уникнути маргіналізації» [9, с.54] . Процес адаптації вимагає в першу чергу задовольнити життєві потреби: знайти житло та роботу. Дуже часто буває, що переселенці кілька разів змінюють місце проживання і не мають відчуття «буття вдома». Відсутність постійної адреси не сприяє інтеграції, а відчуття тимчасовості є значною перешкодою в адаптації до нових умов.

Наше дослідження є результатом спостережень, роздумів та інтерв'ю як із соціальними працівниками, так і з внутрішньо переміщеними особами під час перебування в Україні та закордоном.

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Перешкода для адаптації та інтеграції переміщених осіб на нових місцях проживання є не тільки негативним маркуванням з боку громадськості, а також супутній процес автостигматизації, що полягає в приниженні свого статусу, зниженні самооцінки, ізоляція себе від реальності.

Одним із шляхів задоволення соціальних потреб є відкриття центрів комплексної підтримки, які пропонують допомогу переміщеним особам від соціальних працівників, психологів, аніматорів, а також допомагають налагодити стосунки з близькими та підтримати процеси інтеграції з місцевою громадою. Процес інтеграції переміщених осіб у життя місцевої громади багато в чому залежить від ставлення самих членів громади. Центри підтримки – це природний простір, що створює умови для налагодження контактів і створення відносин між членами приймаючої спільноти і переміщених осіб, а побудова громади базується на залученні до діяльності різноманітних соціальних груп в межах територіальних громад. Стрес, пов'язаний із переселенням також впливає і на дітей, що негативно позначається на успіхах у навчанні. Заняття, які пропонуються дітям різних вікових категорій полягають не лише на опануванні конкретних вмій і навичок, проведення часу творчо але й сприяють формуванню почуття власної гідності.

Організація тренінгів, майстер-класів, семінарів, терапевтичних груп, заходів культурно-інтеграційного характеру сприяє соціальній адаптації переміщених осіб у нових місцях проживання, і оцінюється як дуже ефективна робота як соціальних служб так і самих пільговиків (Карітас України, 14.07.2017). На важливості програм розвитку наголошують представники неурядових організацій, котрі координують реалізацію проектів.

На думку експертів, зараз найголовніший виклик, який стоїть перед Україною, є досягнення згоди між соціальними групами, які сприймають по-різному конфлікт на сході країни. Ефективність процесу соціальної інтеграції між особами внутрішньо переміщених осіб та місцевих громад значною мірою залежить від розвитку спільного рівня спілкування. Для ефективного вирішення антагонізмів необхідний діалог між цими групами та формулювання цілісного бачення розвитку країни, спрямованого на консолідацію регіонів України та недопущення розпаду у майбутньому.

Література

1. Balcerowicz B. (red.), Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, Warszawa 2008, s. 64.
2. Chlebny, J. Postępowanie w sprawie o nadanie statusu uchodźcy. Warszawa 2011, Wydawnictwo C.H. Beck.
3. Dobrowolska-Polak J., Ludzie w cieniu wojny. Ludność cywilna podczas współczesnych konfliktówzbrojnych, Poznań 2011.
4. Nitecki S., Prawo do pomocy społecznej w polskim systemie prawnym, Warszawa 2008, passim.
5. Orwid M. Trauma. Kraków 2009. Wydawnictwo Literackie
6. Stankiewicz W. M., Konflikt jako zjawisko integrujące i dezintegrujące oblicze współczesnego świata, Olsztyn 2008, s.19
7. Stopka K., Zasada subsydiarności w prawie pomocy społecznej, Warszawa 2009, s. 54.
8. Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej (Dz.U. z 2020 r. poz. 1876 ze zm., dalej: u.p.s.)
9. Ząbek M., Łodziński S. Uchodźcy w Polsce. Próba spojrzenia antropologicznego. Warszawa 2008. Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR

УДК 159.9

Періг І., канд. психол. н., доц.

АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ МЕТОДИ ЗНЯТТЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ НАПРУГИ В УМОВАХ ПЕРЕЖИВАННЯ ВОЄННИХ ДІЙ

Perig I., Ph.D. Psychology, Assoc. Prof.

ART-THERAPEUTIC METHODS OF REMOVAL OF PSYCHO-EMOTIONAL STRESS THE CONDITION OF EXPERIENCE OF MILITARY ACTION

Незважаючи на розвиток цивілізації у XXI столітті в Україні відбувається війна, яку розпочала сусідня держава-агресор росія. Українське суспільство опинилося в найзагрозливіших умовах, які доводилося переживати людству. Обстріли, бомбардування, значні людські втрати, поранення та загибель військових, родичів, дітей, евакуація, втрата житла – це реалії війни. Сильні переживання, потрясіння, стрес, відчай, панічні атаки, нервово-психічна напруженість, ПТСР та інші емоційні стани – це нормальна реакція людей на ненормальні умови існування в часі війни.

В українців виникла потреба навчитися жити в цих загрозливих умовах, опанувати свої психічні стани, підтримувати свою життєдіяльність та допомагати близьким, знімати психоемоційну напругу.

Психоемоційна напруга – це стан, який формується в результаті надмірного використання адаптаційних резервів людини і характеризується тимчасовим зниженням стійкості психічних і психомоторних функцій, вираженими соматовегетативними реакціями і зниженням навчальної або професійної працездатності.

Ознаками психоемоційної напруги є: надмірне хвилювання, тривога, незадоволеність собою; погіршення концентрації уваги, зменшення критичності мислення, підвищена навіюваність, погіршення сну, харчові розлади, швидка втома, монотонія, втрата інтересу, відсутність мотивації тощо.

Дуже важливою є психологічна допомога щодо зменшення нервово-психічної напруженості, нормалізації емоційної, морально-етичної та мотиваційної сфер, досягнення оптимального рівня особистісної адаптації постраждалих. Розвиток психологічної практики засвідчує дієвість методів арт-терапії в знятті гострих емоційних станів.

Термін «арт-терапія» з'явився в професійному лексиконі психологів Західної Європи в середині XX століття. Він охоплює низку специфічних методів, що сприяють зціленню людини засобами мистецтва. В арт-терапії не потрібно вміти малювати та не важливо, що з матеріалів обрати: фарби чи олівці, глину чи пластилін. Ш.МакНіфф вважав, що ключ до розуміння зцілювальних можливостей мистецтва полягає в реалізації творчого потенціалу людини. Методи арт-терапії близькі до запитів і ментальності слов'ян, для яких характерна орієнтація на емоційно-образне переживання, а не на раціональне вирішення внутрішньопсихічних конфліктів [1].

Арт-терапія дає високий позитивний емоційний заряд, формує активну життєву позицію, впевненість в своїх силах, автономність і особисті межі. Арт-терапія як метод заснований на мобілізації творчого потенціалу людини, внутрішніх механізмів саморегуляції та зцілення відповідає фундаментальній потребі людини в самоактуалізації, тобто розкритті нових можливостей і ствердження свого індивідуально-неповторного способу буття-в-світі (А.Копитін). Арт-терапія. поєднує використання в терапевтичній практиці візуальних мистецтв: малюнка, живопису, монотипій, мозаїк, колажів, гриму, боді-арту, масок, ліплення, ляльок, маріонеток, інсталяцій, фотографій тощо. Арт-терапія найбільш розроблений напрямок із величезною кількістю технік, прийомів, методик. Саме з малюнка почалася історія арт-

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

терапії як психотерапевтичного методу. Перевагами арт-терапії, крім відсутності протипоказань, є відносна простота в застосуванні, багатство матеріалів, можливість використання в поєднанні з будь-якими іншими психотерапевтичними методами та медичними засобами.

Накопичений великий теоретичний і практичний досвід в галузі використання різних видів творчості в терапевтичних, корекційних та розвиваючих цілях (Бурковський, Хайкін, 1979; Копитін, 1999; Калошина, 2002; Кокоренко, 2005; Лебедева, 2000; Назлоян, 2001; Пурніс, 2008) [2].

Ізотерапія, як арт-терапевтичний метод, являє собою творче, спонтанне чи тематичне малювання. Малюнок виступає ефективним інструментом, адже завдяки ньому, особа може вільно висловити свої думки, почуття та переживання через мову образів, символів та кольорів, а також вивільнитися від негативних переживань та «змалювати» своє ставлення до оточуючої дійсності. Даний напрямок становить фундамент арт-терапії, оскільки вона передбачає малювання на всіх можливих поверхнях, починаючи від паперу, холста, закінчуючи дерев'яними та скляними поверхнями, тканиною тощо. Для малювання можна використовувати найрізноманітніші засоби, такі як фарби, олівці, масляну і художню пастель, фломастери, крейду [2].

Пропонуємо одну з метафор витривалості, сили і спокою вправу «Сильна гора», яка є модифікацією В. Назаревич базової вправи для медитації Джона Кабат-Зінна. Для виконання вправи слід уявити найбільшу і найсильнішу гору. Далі намагатися візуалізувати та намалювати її в різні пори року, щоб не відбувалося довкола, які б кадри не траплялися, вона стоїть нерухомо та сильна на своєму місці. Наша сила має бути стійкою як ця гора, наша віра має бути міцною як ця гора, і ми зможемо витримати всі випробування, які були в цей важкий час.

Арт-терапевт може запропонувати цю вправу для реалізації у різних формах творчої модифікації, а саме: 1 - малювати цю гору в різні пори року; 2 - малювати цю гору під час випробування; 3 - малювати цю гору, коли вона витримала всі випробування; 4 – писати листи підтримки самому собі – це як порада від сильної гори; 5 - написати казку, як гора витримала усі випробування; 6 - виліпити цю гору з глини, якщо є можливість; 7 - створити колаж з безлічі шарів картонного паперу, створити цю міцну гору.

Психотерапевт має провести розбір роботи з метафорою, обговорити як змінюється тіло після занять, як змінилися емоції, які пов'язані образи відбуваються, що слід запровадити, що спадає на думку, які висновки можна зробити, щоб пережити це складне випробування гори.

Таким чином, сьогодні арт-терапія використовується як підтримуюче середовище для психологічно вразливого населення, як засіб зняття психоемоційної напруги в часі війни, для зменшення етнічного протистояння, як інструмент соціальної інтеграції, для допомоги біженцям, мігрантам у ситуації кризи ідентичності, пов'язаної з культурним «Я» людини.

Література

1. Вознесенська О., Мова Л. Арт-терапія в роботі практичного психолога Використання арт-технологій в освіті. Київ. Бібліотека «Шкільного світу». 125 с.
2. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.

УДК 37.051

Петришин Л., д. пед. н., проф.

**СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВПО ЯК РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ АСПЕКТ
ВІДНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО
КОНФЛІКТУ**

Petryshyn L. Dr. of Pedagogical Sciences, Prof.

**SOCIAL SECURITY OF IDPs AS A REHABILITATION ASPECT OF
RESTORATION OF SOCIAL STATUS IN CONDITIONS OF MILITARY
CONFLICT**

Впродовж останніх років та в умовах військового конфлікту в Україні питання соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) було і є одним із найважливіших та найважчих питань в українському суспільстві. Через ситуацію збройного конфлікту важливість соціального захисту внутрішньо переміщених осіб стає все більш значущою та набуває певного реабілітаційного аспекту. При цьому, кількість внутрішньо вимушено переміщених осіб з Донецької та Луганської областей, а також АР Крим станом на 06 липня 2021 року, за даними Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб становить 1 473 650 осіб, що сформувалась унаслідок кількох міграційних хвиль, безпосередньо пов'язаних з періодичністю та інтенсивністю бойових дій. Станом на сьогодні за даними УВКБ ООН на початок 2022 року в Україні налічується 2,1 млн внутрішньо переміщених осіб, яким буде надано допомогу протягом першого півріччя 2022 року. У фокусі наукової проблеми слід зазначити, що найчастіше у ВПО виникають труднощі щодо: заборгованості по соціальних виплатах ВПО (адресна допомога); допомоги у захисті житлових прав (забезпечення соціальним житлом, укладення договорів оренди житла тощо); встановлення фактичного місця проживання; оформлення житлових субсидій; високої вартості житла та заборгованості щодо сплати комунальних послуг; скасування довідки ВПО у зв'язку із верифікацією, - активне та поступальне подолання яких, сприятиме відновленню соціального статусу внутрішньо переміщених осіб в умовах військового конфлікту в Україні.

Вирішення зазначених соціальних проблем покладено, на державне соціальне забезпечення, як форму соціального забезпечення для певних категорій соціально вразливих осіб, яка визначає соціальну спрямованість державної політики.

В умовах військових дій в Україні одним із реабілітаційних аспектів для ВПО є державна соціальна допомога, яка встановлена діючим законодавством як безповоротна фінансова виплата, що надається громадянам у складних життєвих обставинах, у розмірі, визначеному державним або місцевими бюджетами. Основою для отримання певних видів прав на соціальну допомогу є соціальний ризик, оскільки виникнення соціальних ризиків може призвести до негативних наслідків, зокрема матеріальних та/або матеріальних збитків, які не може подолати людина самотійно і тому вимагає додаткової допомоги з боку держави. До соціальних ризиків ВПО, зокрема належать втрата здоров'я, житла, роботи, психологічний тиск та ін. Найпоширенішими видами державних соціальних допомог для ВПО які сприяють відновленню соціального статусу є: державні соціальні допомоги особам, які не наділені правом на пенсію, та допомогу по інвалідності; допомоги малозабезпеченим сім'ям; допомоги дітям – особам з інвалідністю та особам інвалідам з дитинства; допомоги для догляду за особами з інвалідністю внаслідок психічних захворювань; державні допомоги сім'ям з дітьми; допомога у зв'язку з вагітністю та пологами; державна грошова допомога на поховання; грошова допомога особам, визнаним біженцями або особами, які

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

потребують додаткового захисту, та особам, яким надається тимчасовий захист; інші види допомог.

Окрім того слід наголосити, що військова агресія Російської Федерації є тим соціальним ризиком, який спричиняє настання соціально небезпечних наслідків для ВПО та осіб, що проживають на окупованих територіях. Це втрата роботи, результатом чого є повна або часткова втрата доходу, позбавлення житла (знищене, або залишене через небезпеку для життя та здоров'я), втрата, пошкодження платіжних документів для соціального забезпечення тощо. Безперечно, у цьому випадку внутрішньо переміщеним особам необхідна вагома державна соціальна допомога, яка виступатиме додатковою реабілітаційною умовою у відновленні соціального статусу ВПО.

Саме тому, ВПО в Україні у випадках визначених законодавством надаються і чітко визначені соціальні послуги, які регламентуються певними компетенціями та обов'язками, що наявні у центральних та місцевих органів виконавчої влади стосовно ВПО. Питання соціальних послуг визначається статтею 11 закону України № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» покладаються на центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування з питань забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб для їх реабілітації та адаптації у нових умовах життєдіяльності.

Саме тому, органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень повинні надавати ВПО такі послуги: забезпечувати соціальний захист внутрішньо переміщених дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа, сімей, в яких виховуються такі діти, соціальне супроводження таких сімей і дітей; здійснювати повноваження органу опіки та піклування стосовно зареєстрованих на їх території внутрішньо переміщених дітей, у тому числі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; приймати рішення про забезпечення функціонування внутрішньо переміщених прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей з дітьми, над якими встановлено опіку чи піклування, до яких діти влаштовані відповідно до рішень районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських чи районних у містах рад тих адміністративно-територіальних одиниць, з яких здійснюється внутрішнє переміщення у зв'язку з обставинами; організовувати роботу з виявлення дітей, переміщених без супроводження батьків, інших законних представників, здійснюють заходи щодо встановлення особи дитини, пошуку її батьків, влаштування таких дітей у сім'ї родичів, патронатних вихователів, до закладів соціального захисту дітей з урахуванням потреб дитини.

Відповідно до вище зазначеного ми можемо констатувати, що у здійсненні соціального забезпечення та наданні соціальних послуг ВПО, у певній мірі як реабілітаційних дій у відновленні соціального статусу, можна визначити основні цілі: інформування працездатних ВПО з послугами соціального захисту, адаптація ВПО до ринку праці, психологічного супроводу, реабілітації, адаптації ВПО до виниклих обставин у період військових дій, шляхом зменшення психологічної напруги, актуалізації життєвих ресурсів ВПО у нових умовах життєдіяльності.

Література

1. Бриндіков Ю. Л. Потенціал сімейної психотерапії у процесі здійснення реабілітації сімей військовослужбовців-учасників бойових дій. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології* : зб. наук. праць / гол. ред. Доброскок І.І. Переяслав-Хмельницький: Я.М. Домбровська, 2018. Вип. 7/1. С. 84–97.
2. Захист прав дітей у збройних конфліктах: політика і практика ЄС. URL: https://ukrainepravo.com/international_law/european_union_law/iashyfkx-tuav-ekkhym-ts-ibusmrysh-nsrchoknkhash-tsokkhyna-k-tuankhyna-zhf/ (дата звернення: 14.04.2022).

3. Петрович Ж. Теорія і практика соціально-педагогічного забезпечення прав дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах: *автореф. ... д-ра пед. наук, спец.: 13.00.05 - соціальна педагогіка*. К. : Ін-т проблем виховання, 2011. 44 с.
4. Петришин Л. Й., Лещук Г. В. Змістові аспекти соціально-педагогічної роботи із вимушеними переселенцями та їх сім'ями в сучасних соціальних умовах. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія, 2016. № 1(11). С. 40-46.
5. Семигіна Т.В., Гусак Н.Є., Трухан С.О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. Український соціум. 2015. №2 (53). С. 65-72.

УДК 364

Сеньовська Н., канд. пед. н., доц.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна

«ПАТРІОТИЧНІ Й НЕБАЙДУЖІ»: ЩО І ЯК КАЗАТИ ДІТЯМ ПРО ВІЙНУ

Senovska N., Ph.D of Pedagogical Sciences, Assoc. Prof.

"PATRIOTIC AND NOT INDIFFERENT": WHAT AND HOW TO TELL CHILDREN ABOUT THE WAR

У жовтні 2021 року в Тернополі був заснований освітній волонтерський проєкт «Патріотичні й небайдужі». Він об'єднав різних людей, які щиро переймалися патріотичним вихованням українських дітей та юнацтва у контексті російської агресії проти України (з 2014 року), а також недостатньою увагою суспільства та влади до цієї проблеми. Мета проєкту формулювалася так: «Вести роз'яснювально-інформаційну діяльність серед школярів і студентів стосовно ситуації в країні, яка безпосередньо їх стосується (війна, волонтерство, безпека). Сформувані у свідомості учнів позитивні образи українського воїна, героя-захисника» [1]. До проєкту, зокрема, приєдналися: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (кафедра педагогіки та менеджменту освіти, Центр педагогічного консалтингу); Відділ Міністерства у справах ветеранів у Тернопільській області; волонтерський Центр психологічної допомоги бійцям та членам їхніх родин «Крок назустріч». Робота проєкту з дня його «запуску» велася за такими принципами:

1. Надавати правдиву об'єктивну інформацію патріотичного спрямування.
2. Орієнтуватися на вік дітей.
3. Акцентуалізація на причинно-наслідкових зв'язках (Майдан-кримнаш-війна).
4. Індивідуальний підхід (що саме може робити кожен).

Оскільки вся діяльність об'єдналася навколо закладів загальної середньої освіти (і менше – вищої освіти), відповідно було організовано структуру проєкту:

1. **Керівники та координатори.** *Функції:* зв'язок, керівництво, координація зусиль, доцільна реорганізація, ЗМІ. *Завдання:* домовленість про візити у школи; домовленість про презентації в ЗМІ; взаємодія з офіційними структурами.

2. **Ветерани та волонтери.** *Функції:* контакти з бійцями, опитування, підбір фактів для школярів, зустрічі з дітьми, учителями, ЗМІ. *Завдання:* агітація бійців до участі в проєкті; організація виїздів по школах області (3-разові відвідування).

3. **Методисти.** *Функції:* спільна робота з психологами та вчителями, зв'язок із педагогічними колективами шкіл, розробка посібників. *Завдання:* опитування вчителів; вебінари та лекції для педагогічних колективів; збірник методичних рекомендацій.

4. **Психологи.** *Функції:* спільна робота з воїнами, педагогами, школярами, розробка посібників. *Завдання:* вебінари та відкриті лекції для педагогічних колективів;

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

підготовка методичного збірника для вчителів; підготовка poradника для дітей та їхніх батьків.

5. Група соціологічних досліджень. *Завдання:* інформація про ветеранів, контакти з бійцями, логістика поїздок. *Функції:* опитування вчителів; анкета для учнів; логістика – карта шкіл області і за якими маршрутами їхати, як краще їх охопити.

До кінця 2021 року в межах виконання завдання організації лекцій для педагогічних колективів методистами та психологами проєкту (за допомогою студентів і викладачів кафедри журналістики ТНПУ ім. Володимира Гнатюка) було підготовлено відеоматеріали на актуальні тоді теми: «Як казати дітям про війну» [2] і «Як спілкуватися з ветеранами» [3].

Звичайно, в сучасних умовах (відкрите вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року) робота проєкту трансформувалася і багато видів діяльності довелося тимчасово згорнути – до нашої Перемоги. Однак, проблема способів пояснити дітям що ж відбувається залишається актуальною.

Дорослим необхідно пам'ятати, що дітям різного віку дається неоднакова інформація: тільки та кількість, яку вони можуть сприйняти адекватно.

Звісно, якщо неповнолітні отримали травматичний досвід, були в зоні безпосередніх бойових дій, із ними має працювати кваліфікований спеціаліст.

Однак, на щастя, чимало дітей знають про війну лише зі ЗМІ та повідомлень про повітряні тривоги. І, ясна річ, з розповідей дорослих. Тим важливо контролювати себе і орієнтуватися на вік неповнолітніх.

Дитині немає 8 років. Дорослі повинні:

- 1) казати, що є війна і є герої, котрі нас захищають;
- 2) читати казки на цю тему й придумувати ігри, завжди зі щасливим кінцем;
- 3) бути уважними до зміни звичної поведінки (плач, капризування, замкнутість, відмова від того, що раніше подобалося, спроби поводитися як значно молодші за віком) – у жодному разі не сварити за таке, обіймати і пояснювати, що ви всі в безпеці й бойові дії далеко;
- 4) не нав'язувати своїх думок, «витягти» думки і страхи дитини, говорити в режимі діалогу, коли дорослий більше слухає (Що ти про це знаєш? Що ти про це думаєш? Чого ти боїшся?);
- 5) чітко і впевнено повідомляти, що саме зараз треба робити, щоб бути в безпеці.

Дитині 8-14 років. Дорослим доцільно:

- 1) коротко розповісти основні факти (24 лютого росія напала; її війська роблять дуже погані речі; всі українці об'єднуються щоб допомагати нашим захисникам; люди на деякий час переїжджають, якщо там, де вони жили, стає небезпечно);
- 2) залучати діяльність з позитивними емоціями (нас захищають чудові воїни, ми можемо написати їм листа, намалювати малюнок, спекти печиво тощо);
- 3) контролювати які саме відео діти переглядають, які новини читають, краще робити це разом і розказати про фейки, штучне нагнітання паніки та цифрову безпеку;
- 4) розказати про заходи безпеки, яких зараз необхідно дотримуватися, переконатися, що дитина їх запам'ятала.

Дитині 14-17 років. Дорослим варто:

- 1) говорити з дітьми як з рівними, обговорювати разом інформацію, отриману з різних джерел (уникаючи надмірної деталізації – наприклад, не показувати фотографій згвалтованих чи вбитих);
- 2) разом аналізувати причини того, що відбувається (знову-таки, не покладатися на голослівні промови політик чи ворожу пропаганду, обережно ставитися до свідчень очевидців);

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

3) уникати надмірних оптимізму (ще день-два, і війна закінчиться) та песимізму (це триватиме ще років 10; ми загинемо), зосереджуватися на тому, що саме ваша дитина може зробити просто зараз (якийсь мистецький твір, волонтерська допомога, послуга для вимушених переселенців);

4) ознайомити з основами виживання, дій у надзвичайних ситуаціях, домедичної допомоги (якщо ви зовсім нічого про це не знаєте, вивчіть разом з дитиною інформацію чи відвідайте спеціалізовані навчання, які зараз проводять у багатьох населених пунктах);

5) разом розробити плани на найближчий час, передбачити різні варіанти розвитку подій, наголосити, що пріоритет – безпека.

Основна діяльність дорослих, котрі опікуються дітьми в період війни, має бути підпорядкована турботі про фізичне та психічне здоров'я неповнолітніх. Для цього спочатку необхідно допомогти самим собі. Виписати страхи, прописати алгоритми дій. Це трохи заспокоїть. Дітям транслювати: «Тут безпечно. Твоя безпека для мене найважливіша. Якщо буде загроза тут, ми поїдемо. Я тебе захищу».

Література

1. «Патріотичні й небайдужі»: презентаційні матеріали https://jamboard.google.com/d/1Jzbe5BA_m0r1dAuEtSx3PIwhdGTmU_FtHxlvZxFJ7h8/edit?usp=sharing

2. Патріотичні й небайдужі. Як казати дітям про війну? Шої Перемога https://drive.google.com/file/d/126hd_M8sN55Bn6QLLUiE3C4wXOFFfhz6/view?usp=sharing

3. Патріотичні й небайдужі. Як спілкуватися з ветеранами? https://drive.google.com/file/d/1eRWmYiSGPJc-qPFOpQemhRsDiAco3K_i/view?usp=sharing

УДК 371: 378

Трубавіна І., д. пед. н., проф.

Національна академія Національної гвардії України; Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти, Україна

СПЕКТР ПРОБЛЕМ БІЖЕНЦІВ В УКРАЇНІ В ВІЙНІ 2022 РОКУ: АКЦЕНТИ І СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Trubavina I., Dr. of Pedagog. Sciences, Prof.

RANGE OF REFUGEE PROBLEMS IN UKRAINE IN THE 2022 WAR: HIGHLIGHTS AND OBSERVATIONS

Українське суспільство зіткнулось з небувалими досі соціальними проблемами – чверть українського населення є мігрантами, з них 7 млн осіб є внутрішньо переміщеними особами, близько 4 млн –зовнішніми мігрантами в країні ЄС. Це переважно жінки з дітьми, особами похилого віку. Проблемами біженців сьогодні є: психологічні і соціальні, економічні, соціально-педагогічні, освітні, правові. До психологічних проблем біженців, враховуючи їх склад сімей, відносимо: хронічну рольову напругу, тривожність, сльози, підвищену агресивність чи байдужість від постійної небезпеки, психологічні травми у всіх тих, хто виїхав після перебування в зоні бойових дій і бомбардувань, обстрілів тощо.

До соціальних та економічних проблем – відсутність задоволення базових потреб в безпеці, житлі, їжі, працевлаштуванні, нове скромне житло, відсутність одягу і всього необхідного для життя, більшість біженців виїхали взагалі без трудових книжок, як тільки була змога покинути небезпечне місце перебування, проживання в

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

МКП, де є скупчення людей зі спільними тривогами і проблемами, емоціями, дистантність більшості сімей, коли чоловіки воюють, а жінки з дітьми і батьками в іншому місці країни чи взагалі за кордоном, в нових умовах, проблеми соціальної, культурної і професійної адаптації в нових умовах, проблеми незнання мови чи недостатнього володіння нею, орієнтування в новій громаді, нерозуміння пріоритетної основи для прийняття рішень в умовах війни тощо.

Соціально-педагогічними проблемами ВПО та зовнішніх мігрантів є відсутність вмінь приймати виважені рішення жінками в стані емоційного перевантаження та постійного стресу, зміни соціальних ролей в родині, додаткове навантаження на старших дітей новими обов'язками в родині – захисника родини, помічника матері тощо, відсутність критичного мислення, комунікативних умінь в екстремальних умовах, керування своїм станом і вміння впливати на інших людей. Це є відсутність життєвих умінь, яким досі їх не навчали і в них не було потреби в умовах повної родини. Сьогодні всі громадяни України перебувають в стресі і особливо потребують цих вмінь, особливо в умовах інформаційних вкидів фейків, дезінформації, дезорієнтації населення як окремого, інформаційного напрямку війни. Підвищується відповідальність за прийняття виважених рішень в інтересах всієї родини жінками в умовах війни, а багато з них цього не звикли робити, бо рішення приймав чоловік. Також існують проблеми соціалізації дітей і дорослих в нових умовах, повністю змінених умовах життя, руйнування динамічного стереотипу поведінки, який є основою звичок, відсутність і повільне формування нових звичок поведінки в нових умовах і громаді, це від 21 дня у людей, відсутня інформація щодо допомоги і соціальних послуг громади і держави щодо влаштування в нових умовах, орієнтування в нових умовах життя. Пріоритетом для прийняття рішень в інтересах сім'ї в цих умовах є безпека дітей і сім'ї, права і інтереси, потреби дитини, повернення дитини в щасливе дитинство і до типової дитячої діяльності і життя. Важливо вміти оцінювати потреби дитини і сім'ї, мати у членів родини раціональні потреби. Важливо також мати інформацію про допомогу в приймаючій громаді та права ВПО, зовнішніх мігрантів в кожній приймаючій країні. Освітні проблеми – переведення дитини на навчання в інший заклад освіти, відновлення документів про освіту, навчання в новому освітньому середовищі, задоволення освітніх потреб і розвиток здібностей і інтересів дітей.

Правовими проблемами є відсутність документів та їх відновлення, працевлаштування, нострифікація дипломів і їх визнання (за кордоном), отримання статусу тимчасового захисту чи біженця, відсутність прав у бабусь, дідусів приймати рішення щодо дитини за відсутності батьків тощо. Є ще потреби в медичному обслуговуванні внутрішньо переміщених осіб, лікуванні, оскільки сімейні лікарі лишилися в покинутих містах і не завжди є зв'язок з ними, в ліках і рецептах при хронічних захворюваннях, проблеми соціальної, медичної реабілітації як біженців, так і воїнів, які мешкають в цій же громаді, в соціальному супроводі сімей, які перебувають в складних життєвих обставинах тощо.

Проблемами приймаючих громад є обмеженість ресурсів для вирішення цих проблем. Тому важливо їх виявляти, картогрувати, об'єднуватися для допомоги біженцям, координувати допомогу для задоволення як базових, так і специфічних потреб. Основою для надання соціальних та адміністративних послуг в приймаючих громадах сьогодні є права людини і створення умов для їх реалізації, пріоритет прав дитини, надання допомоги більшості людей при розподілі ресурсів, адресна допомога, поєднання кризового втручання поки людина в стресі і допомоги для допомоги, коли вона стає суб'єктом власного життя, родинноцентричний підхід до вирішення проблем сімей з дітьми.

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Етапами вирішення названих проблем є задоволення базових проблем (надання притулку, організація харчування, забезпечення безпеки, інформаційна допомога, первинна психологічна допомога біженцям тощо), задоволення специфічних проблем біженців (в ліках, медичному обслуговуванні), психологічна допомога людям щодо нормалізації емоційного стану, відновлення після травми, стресу, правова допомога у вирішенні проблем в новій громаді для роботи і життя, соціально-педагогічна допомога сім'ям з дітьми у формуванні життєвих умінь і формування нових звичок поведінки, оволодіння традиціями нової громади тощо.

УДК 300.373

Шостаківська Н., кан. пед. наук, доц.

Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, Україна

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Shostakivska N., Ph.D., Assoc. Prof

FORMATION OF INSTITUTIONAL MODEL OF SOCIAL ADAPTATION OF POPULATION DURING THE WAR

Війна - це подія, яка приносять країні та людству неминучі зміни. Немає жодної іншої події, яка б так активізувала почуття та емоції кожної людини. Безпосередня загроза життю викликає максимальне фізичне і психологічне зусилля. Люди мають різні особисті риси, які роблять деяких з них більш вразливими та схильними до змін, ніж інші. Кожна людини це індивідуум і реакція на ситуацію та розчарування залежать від особистості. У цьому сенсі стрес можна розглядати як особисту відповідь, яка залежить від сприйняття загрози і ситуація. З іншого боку, незалежно від сприйняття, війна є суспільним стресом, який з'являється тоді, коли під загрозою знаходиться саме існування особистості. Війна – це стрес масового масштабу, який зазвичай триває відносно довго. Однак, коли страх не контролюється, дуже важливо не допустити й поширення паніка. У цих ситуаціях лідерство має вирішальне значення. Війна змінює уявлення про багато аспектів життя.

Агресія Росії щодо територіально цілісності України за останні роки набула глибинного і довгострокового характеру і призвела до кардинальних змін у відносинах Києва і Москви. Нині Російська агресія переросла у великомасштабну війну яка завдала Україні людських, безпрецедентних територіальних, економічних втрат і з усього модельного ряду міждержавних відносин залишила Україні на тривалий період лише формат конфронтаційного співіснування з Росією — обмеженого, вимушеного, холодного — в залежності від поточної ситуації

Події в Україні показали нам, що цілісність держави залежить, переважно, від людського чинника, а особливо зараз, в епоху високорозвиненого інформаційного середовища.

Не кожний громадянин безболісно для свого психічного здоров'я витримує екстремальні умови війни. Перебуваючи в цій ситуації може отримати розлади психіки різного ступеня важкості, що зумовлює часткову або повну втрату дієздатності, психічного або фізичного здоров'я.

Людина ж осягає і переживає усі ці трансформації через процес адаптації до них, який на кожному етапі суспільного розвитку має свої особливості, зумовлені конкретними ситуаціями суспільного буття.

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Щоб оптимізувати адаптаційні процеси і отримати позитивний результат необхідно аналізувати і розуміти як самі зміни в різних сферах життя людини, так і виявляти характер, спрямованість і тенденції адаптування до них членів суспільства.

Соціально-адаптаційні процеси особливо потребують соціально- філософського осмислення, що дасть можливість виявити глибинні взаємозв'язки в системі «людина – суспільство», адже трансформація сучасного українського суспільства – це явище сучасного суспільного розвитку, аналогів якому не існує.

Життєва позиція (що саме я вирішую в своєму житті), інтенсивність негативних емоцій, особливості комунікації під час війни є умовними (прямими або опосередкованими) показниками психологічної адаптації або дезадаптації. Активна життєва позиція забезпечує більший рівень впевненості у власних силах щодо подолання життєвих труднощів, нижчий рівень негативних емоцій та тривоги, більше можливостей швидкої адаптації, збереження комунікації, можливостей частково зберігати або частково відновлювати звичний спосіб життя.

Нині 47% українців сьогодні мають активну життєву позицію, 18% знаходяться десь посередині між активною та пасивною, водночас, третина стверджують, що зараз в своєму житті майже нічого не вирішують. Найбільш активна життєва позиція у молоді до 35 років (53%) та осіб середнього віку (50%). Традиційно під час війни гендерний баланс руйнується, ми повертаємося до традиційного розподілу ролей: тому 43% жінок та 51% чоловіків мають активну життєву позицію і лише 25% чоловіків майже нічого не вирішують в своєму житті, а серед жінок таких майже 40%. Активну позицію також мають ті, хто повноцінно (60%) або частково/дистанційно (66%) працюють. Війна поглибила незахищеність та дезадаптацію серед старших людей.

За регіонами схід є найбільш дезадаптованим і найбільш емоційно пригніченим, бо в у його мешканців нижчий рівень агресивності, проте, вищий рівень апатії, розпачу та песимізму. Найбільш агресивно налаштований захід та центр – це дає їм більш активну позицію, тут менше пригнічення і агресія відокремлена від іншої частини негативного спектру емоцій.

Знов бачимо, що ті, хто повноцінно працюють, мають кращий емоційний стан: найнижчий рівень апатії. Це також стосується тих, хто працює частково. Розпач та песимізм цим двом групам також менш притаманний. Отже, можливість працювати допомагає людині підтримувати більш позитивний емоційний стан. Агресивність у працюючих вища і тут забезпечує проактивну позицію і це якраз її конструктивна реалізація.

Активна життєва позиція також пов'язана з кращою емоційною адаптацією – суттєво нижчими рівнями апатії, розпачу та песимізму. Навпаки, ті, хто майже нічого у своєму житті не вирішують знаходяться в стані психологічної дезадаптації: в них розпач вищий за агресивність, бо розпач – паралізує здатність людини приймати рішення та бути активною.

Ті, хто покинув своє місто мають нижчий рівень апатії за тих, хто залишилися, бо їм зараз доводиться шукати можливості прихистку, влаштувати своє життя в іншому місці. Цікавим виявилось те, що в кращому стані ті, у кого житло пошкоджене, ніж ті, у кого ціле. В найгіршому емоційному стані серед цих груп ті, хто не знає, що з житлом – це ситуація невизначеності, яка формує додаткову тривогу.

Комунікація з близькими багато в чому визначає емоційний спектр переживань: ті, хто залишився зі своєю сім'єю, спілкуються з рідними та друзями знаходяться в кращому емоційному стані і переживають меншу дезадаптацію, ніж ті, кому довелося розділитися з сім'єю, хто зрідка спілкується з рідними та друзями. Спілкування з колегами та сусідами впливає несуттєво, бо це не найближче оточення, однак, спілкування з колегами знижує апатію і підвищує агресивність, яку зараз ми більше

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

розуміємо як активність. В цілому, такі надстресові події у житті людини як війна, значно посилюють бажання бути разом з рідними та близькими людьми, у комунікації високий ресурс та цінність її також підвищилася, а можливість такої комунікації знижують ризики дезадаптації.

Соціальна адаптація є комплексною проблемою, яка відображає унікальну універсальність і різноманітність взаємодії людини й суспільства. Пристосовуючись до безперервних змін середовища, людська особистість протягом життя зазнає певних змін.

Література

1. Адаптація соціальна. Що таке соціальна адаптація? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gorodenok.com/адаптація-соціальна-що-таке-соціальн/>
2. Бондаренко О.М. Соціальна адаптація особистості в умовах пострадянського суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / О.М. Бондаренко. – Одеса, 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://referatu.net.ua/referats/7569/153225>
3. Каралаш Н.Г. Соціально-психологічний аспект адаптації в суспільстві перехідного типу / Н.Г. Каралаш // Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія. – 2012. – Вип. 621-622. – С. 90-95. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_fil_2012_621-622_19
4. Литвинчук О.В. Трансформації ідентичностей у контексті адаптивних процесів / О. В. Литвинчук // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2016. – Вип. 65. – С. 107-116. – Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpvgvzdia_2016_65_12
5. Сидоренко С.В. Соціальна адаптація людини в умовах глобального суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / С.В. Сидоренко – Запоріжжя, 2008. – 14 с.

УДК 159.9

Шульга І., канд. пед. н.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимир Гнатюка, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ ДІТЕЙ У ЧАС ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ

Shulha I., Ph.D.

SPECIFICS OF CHILDREN'S HEALTH PRESERVATION DURING ARMED CONFLICTS

Здоров'я є базовою цінністю для кожної людини, оскільки від його стану залежить майбутнє країни, якість життя і освіти, науково-економічний потенціал суспільства та його подальша демократизація. У час воєнних конфліктів проблема здоров'язбереження набуває ще більшої актуальності, адже війна є потужним психотравмуючим фактором не лише для дорослих, але й для дітей як найбільш вразливої та беззахисної категорії. Зокрема, особливу увагу варто звернути на психоемоційний стан дітей, на який негативний вплив чинять страх, тривога, втрати, невизначеність тощо. У цьому контексті вважаємо за необхідне проаналізувати окремі напрацювання, які стосуються роботи з дітьми в час воєнних дій.

У перші дні повномасштабної війни в Україні Міністерством освіти і науки були розроблені та оприлюднені рекомендації та практичні поради для педагогів і батьків, які дають змогу мінімізувати негативний вплив війни на здоров'я дітей. Це своєрідна

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

добірка відеоінструкцій та інфографіки, що стосується особливостей надання психологічної допомоги дітям під час перебування у бомбосховищах та укриттях; правил підтримки для сімей, які евакуюються з дитиною; та порад для тих, хто перебуває вдома і чекає на повернення рідних із зони бойових дій [1].

Практичні напрацювання щодо роботи з дітьми розроблено також у рамках програми ЮНІСЕФ для України, зокрема, на сайті організації створено вкладку «Підтримка батьків та дітей під час війни» (<https://www.unicef.org/ukraine/parents-children-support-during-military-actions>), де розміщено корисні матеріали відповідно до виокремлених чотирьох блоків: «Підтримання психічного і фізичного здоров'я», «Безпека», «Харчування», «Освіта та розвиток» [2].

Доречними у роботі з дітьми вважаємо напрацювання зарубіжних фахівців міжнародної організації “Children and War Foundation”, які відображені у посібнику «Діти та війна: навчання технік зцілення» (доступний переклад видання українською мовою). Автори описують методику роботи з дітьми, які постраждали внаслідок воєнних дій та подають рекомендації для проведення спеціальних занять. Серед іншого, увага акцентується на дитячих психотравматичних реакціях і подолання стресу. Кожен розділ посібника присвячений певній групі симптомів: інтрузивні спогади, уникання та фізіологічне перезбудження, а метою занять є запобігання розвитку цих симптомів, що можуть зумовити серйозні захворювання. Варто зауважити, що методика була впроваджена у країнах, де велися активні бойові дії та засвідчила свою ефективність [3].

Отже, заявлена у статті проблема є актуальною та складною водночас, а тому потребує проведення ґрунтовних досліджень і розробки дієвих методик, які сприятимуть здоров'язбереженню підростаючого покоління в умовах воєнних конфліктів.

Література

1. МОН запускає інформаційну кампанію про те, як заспокоїти дітей під час війни. *Міністерство освіти і науки України* : веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-zapuskaye-informacijnu-kampaniyu-pro-te-yak-zaspokooyiti-ditej-pid-chas-vijni> (дата звернення: 12.04.2022).
2. Підтримка батьків та дітей під час війни. *UNICEF. Україна* : веб-сайт. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/parents-children-support-during-military-actions> (дата звернення: 12.04.2022).
3. Сміт П., Дирегров Е., Юле У. Діти та війна: навчання технік зцілення / наук. ред. О. Черненко, М. Лемик, К. Явна ; пер. І. Слабінська. Львів : ТЗОВ «Компанія “Манускрипт”», 2016. 98 с.

УДК 908:379

Щигельська Г, канд.істор.н., доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

Коляда М.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ЧОРНОБИЛЬ ЯК УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРНИЙ БРЕНД

Shchyhelska H., Ph.D., Assoc. Prof.,

Koliada M.

CHORNOBYL AS A UKRAINIAN CULTURAL BRAND

Чорнобильська катастрофа – трагічна подія, яка вразила своєю масштабністю, викликала міжнародний резонанс і відобразилася в різних формах культурної

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

репродукції, чим спонукала новому осмисленню світу, а також стала “генератором” історичного досвіду і “живої пам’яті” української нації. Чорнобиль – це особливе місце на планеті, де природа відроджується після світової техногенної катастрофи та є справжні «міста-привиди». Чорнобильська зона стала одним з найпопулярніших напрямків серед туристів, зокрема іноземних, які відвідують Україну. У 2008 році американське видання «Форбс» віддало Чорнобильській зоні відчуження перше місце у рейтингу найбільш унікальних туристичних місць.

Чорнобиль став всесвітньо відомим туристичним напрямком на початку 2010-х років, коли українська влада відкрила (з 2011 року) доступ туристам до зони відчуження, а впливові англomовні ЗМІ почали писати про нього як про найцікавіше місце для тих, хто любить пригоди і «похмурий» туризм. Прем’єра міні серіалу НВО “Чорнобиль” спричинила справжній туристичний “бум”. До початку пандемії COVID-19 та пов’язаних з нею карантинних обмежень, у 2019 році Чорнобильську зону відвідали понад 107 тис. туристів, а в пік відвідування фіксувалось навіть по 1000-1500 осіб на добу [1, р. 63].

У рамках розвитку бренд-стратегії для Чорнобильської зони, креативне агентство Banda розробило перший у світі логотип, що зникає. Дизайнери прагнули знайти сильний візуальний образ, який змусить людей замислитися. Так вони зрозуміли, що стандартний логотип не буде мати достатньої сили, тому створили невічний логотип. За його основу взяли форму поверхні реактора, з якого все й почалося. Щороку логотип буде змінюватися, зникатиме, що уособлює очищення Чорнобиля. Врешті-решт, за задумом творців, у 2064 році зображення повністю зникне. Це символізує, що міста Чорнобильської зони поступово зникають, бо їх руйнує час та поглинає природа. А це означає, що з часом у людей зникне можливість побачити прямі наслідки катастрофи.

Увагу до Чорнобильської зони привертає також Чорнобильський біосферний заповідник, який займає 2/3 території зони відчуження, де після аварії природа поступово відновлюється. Тут вільно, у гармонії з навколишнім світом, живуть 300 видів тварин, з яких 75 червонокнижних, росте 1,2 тисячі видів судинних рослин, 120 видів лишайників та 20 видів мохів. За словами заступника Міністра захисту довкілля та природних ресурсів України О. Краснолуцького, вчені підраховали, що сьогодні у заповіднику мешкає більше 15 особин рисі, 8 вовчих зграй та 150 коней Пржевальського – найбільша у Європі популяція цих тварин [2].

Вагомим кроком для розвитку Чорнобиля як українського культурного бренду може стати включення Чорнобильської зони до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Міністерство культури та інформаційної політики працює над формуванням досье об’єкту – Чорнобильська зона для внесення його до попереднього списку світової спадщини. За словами заступниці Міністра С. Фоменко: «Об’єкти спадщини ЮНЕСКО мають корелюватися з основною місією цієї організації... Не секрет, що у середині ЮНЕСКО існує дискусія щодо включення негативних місць пам’яті до списку всесвітньої спадщини... Наша Концепція якраз показує, що Чорнобиль – це не тільки трагедія та героїзм і це історія не лише останніх 30 років. Насправді це багатозаровий процес – від культурної спадщини наших пращурів до сьогоднішньої урбаністичної, ядерної, техногенної спадщини» [3].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що Чорнобиль є уже сформованим культурним брендом, який представляє історичну спадщину України і відкриває простір для нового, об’єднуючи минуле з майбутнім. Чорнобильська зона відчуження виступає саме тим унікальним об’єктом, який вміщує в собі багатовекторний потенціал історичної, наукової, природної та культурної спадщини, необхідний для розвитку й просування національного бренду в глобальному контексті.

Література

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

1. Shchyhelska H., Hrytsyshyn V. The history of the ghost towns: the Chernobyl exclusion zone // Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки : Збірник тез I Міжнародної наукової конференції присвяченої 35 роковинам аварії на ЧАЕС, 22-23 квітня 2021 р. / Упорядники: А. А. Криськов, В. В. Вишньовський та Н. В. Габрусєва. Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2021. С. 62-64.
2. Чорнобильський біосферний заповідник: із зони відчуження - у зону відродження. URL: <https://mepr.gov.ua/news/37275.html>.
3. Світлана Фоменко представила можливості включення Чорнобильської зони до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. URL: <https://mkip.gov.ua/news/5571.html>.

Секція 2-3. ІСТОРІЯ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ І ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ

ГІБРИДНІ ВІЙНИ: ІСТОРИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

UDC: 316.625

Ziółkowski J., plk dr hab. inż.

Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego, Polska

Hutsaylyuk V., dr hab. inż.

Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego, Polska

AKTUALNE WEZWANIA NATO W OBLICZU WOJNY W UKRAINIE. TRANSFORMACJA POLITYKI ODSTRASZANIA I OBRONY SOJUSZU

Ziółkowski J., Col., PhD. DSc. Eng.; Hutsaylyuk V., PhD. DSc. Eng.

CURRENT NATO CHALLENGES IN THE FACE OF WAR IN UKRAINE. TRANSFORMING THE POLICY OF REPELLING AND DEFEND THE ALLIANCE

Bestialski atak Federacji Rosyjskiej 24 lutego 2022 r. na Ukrainę otworzył nowy rozdział w historii Sojuszu Północnoatlantyckiego, jednocześnie tworząc różnorodne wyzwania dla wielopoziomowego bezpieczeństwa tak samego Sojuszu jak i partnerów, w szczególności Ukrainy. Zaistniała sytuacja geopolityczna wymaga natychmiastowego reagowania oraz ustosunkowania się i opracowaniu strategii działania dotyczącej zdolności obronnych Sojuszu, a także formy realizacji zobowiązań wobec Ukrainy.

Istotnym w tym planie jest marcowy szczyt NATO w Brukseli z udziałem prezydenta Stanów Zjednoczonych oraz Finlandii i Szwecji, państw nienależących do NATO. Celem zwołanego w trybie pilnym szczytu było zaprezentowanie jedności Sojuszu oraz określenie spójnych działań mających na celu udzielenie wielopłaszczyznowego wsparcia dla Ukrainy. W wymiarze polityczno-wojskowym szczyt był sygnałem gotowości do natychmiastowej odpowiedzi NATO skierowanej w stronę agresora. Zasadnicze obszary poruszone w trakcie spotkania dotyczyły przede wszystkim manifestacji politycznej pozycji Sojuszu oraz wypracowania praktycznych działań w zakresie zabezpieczenia wschodniej granicy/flanki NATO.

Jak wynika z analizy oświadczenia po marcowym nadzwyczajnym szczycie NATO podtrzymuje deklaracje o udzielaniu dalszej pomocy dla Ukrainy, jednocześnie podkreślając prawo państwa do samoobrony, nienaruszalności jego granic, integralności terytorialnej oraz do swobodnego zawiązywania relacji sojuszniczych. Zapewniono o dalszym wsparciu Ukrainy na płaszczyźnie politycznej, finansowej i militarnej, potwierdzając jednocześnie aktualność polityki otwartych drzwi i deklarując ciągłe partycypowanie w podnoszeniu

zdolności obronnych Ukrainy (w tym w zakresie przekazywania uzbrojenia) [1]. Potwierdzono kontynuowania nacisków politycznych i gospodarczych wspólnie z innymi instytucjami międzynarodowymi na Rosję. Jednocześnie podkreślono deklarację NATO w sprawie kontynuowania polityki „bezpośredniego udziału” Sojuszu w konfrontacji militarnej z Federacją Rosyjską. Za ważne należy uznać jak zobowiązanie do wzmacniania stabilności Bośni i Hercegowiny oraz Gruzji, zagrożonych ingerencją ze strony Rosji tak i apel do Chińskiej Republiki Ludowej o „powstrzymanie się przed jakimkolwiek wsparciem wojny Rosji”.

Gorzej wypadło opracowanie konkretnych decyzji skierowanych na realizację polityki odstraszenia i obrony Sojuszu. Efektem wymiernym tych aktywności można nazwać decyzję dotyczącą powołania czterech międzynarodowych grup bojowych, które zostaną rozlokowane w Bułgarii, na Węgrzech, w Rumunii i na Słowacji oraz wcześniejsze wysłanie francuskich żołnierzy do Rumunii, na sojusznicze misji; objęcia posterunków przez Niemców i Holendrów na Słowacji; rozlokowanie Amerykanów w Rumunii oraz w Bułgarii w ramach System Enhanced Forward Presence – wzmocnionej wysuniętej obecności wojskowej.

Należy jednak wskazać, że znaczna część działań skupionych wokół zwiększania potencjału odstraszenia na tzw. wschodniej flance NATO jest podejmowana na podstawie działań unilateralnych USA – nie są to zaś wysiłki kolektywne NATO [1]. Na szczycie Sojuszu nie rozpatrywano zmian w zakresie dotychczasowego amerykańskiego zaangażowania w regionie. NATO dostarcza Ukrainie sprzęt do ochrony przed zagrożeniami chemicznymi, biologicznymi, radiologicznymi i nuklearnymi, a także zapewnia pomoc w zakresie cyberbezpieczeństwa. Poszczególni członkowie nadal będą kontynuować swoje wsparcie dla Ukrainy. Jednocześnie sekretarz generalny NATO poinformował, że nie zostanie wysłana obecnie żadna misja pokojowa na Ukrainę [2]. Świadczy to o tym, że podejmowanie konkretnych działań z zakresu odstraszenia i wsparcia Ukrainy w wojnie z Rosją Sojusz z tych czy innych powodów przesuwają na czerwcowy szczyt w Madrycie.

Zatem czego można się spodziewać od przywództwa NATO i jakie ewentualne decyzji zapadną tym spotkaniu? Główna idea szczytu w Madrycie w praktycznym aspekcie to „reset odstraszenia i obrony NATO. Według sekretarza generalnego Jensa Stoltenberga chodzi o wzmocnienie wysuniętej obecności wojsk, ich lepsze wyposażenie, zbudowanie w krajach stacjonowania sojuszniczych magazynów uzbrojenia (pierwszy już powstał w Estonii) i zwiększenie gotowości bojowej wielonarodowych kontyngentów. Ma być jeszcze więcej NATO w NATO – a zwłaszcza na jego wschodniej flance. Więcej wojsk lądowych, samolotów, okrętów w bazach morskich, a nawet – po raz pierwszy w ramach wspólnego przedsięwzięcia – uderzeniowe grupy lotniskowcowe, czyli pływające bazy lotnicze z eskortą.”[3]. Działania te skierowane na przestrzeganie nienaruszalności „czerwonej linii”, jaką są granice państw NATO.

W kwestii wsparcia Ukrainy ministrowie spraw zagranicznych NATO, na spotkaniu w ramach przygotowania szczytu w Madrycie, zgadzają się w jednej ważnej kwestii: wojna jest daleka od zakończenia i zbrodnie wojenne będą kontynuowane pomimo wycofania wojsk rosyjskich z północnej Ukrainy. W obliczu perspektywy długiej i wyczerpującej wojny na Ukrainie poszczególne państwa członkowskie NATO prezentują jednak nieco odmienne stanowiska w kontekście wyboru najlepszego sposobu postępowania.

Kraje Europy Środkowej, takie jak Polska i kraje Bałtyckie, chcą całkowitego zerwania z Moskwą i próby rzucenia Rosji na kolana. Z kolei inne kraje uważają, że Rosji nie da się łatwo podbić i że końcowy wynik wojny jest na tym etapie nie do przewidzenia – bardziej wyczerpujące zawieszenie broni niż głośnie zwycięstwo. Francja, Niemcy i Turcja z kolei nie są gotowe w całości zerwać stosunki handlowe (ropa, węgiel i gaz), pomimo zarzutów o zbrodnie wojenne popełnione przez wojska Federacji Rosyjskiej. Jedynie zrezygnowały z importu rosyjskiego gazu i ropy [4]. Według sekretarza generalnego NATO wojna Rosji z

Україна може trwac̄ miesięcami, a nawet latami, dlatego kraje NATO powinny rozważyć długoterminowe plany dalszej pomocy Ukrainie i wzmocnienia własnego bezpieczeństwa [5].

Z uwagi na dotychczasowe deklaracji i stanowisko sekretarza generalnego NATO, nie należy oczekiwać przełomowych decyzji na kolejnym szczycie w sprawie wojskowego wsparcia Ukrainy ze strony Sojuszu. Nie wyklucza to jednak bezpośrednich możliwości takiej pomocy poszczególnych członków NATO. Przykładem tego jest współpraca z Ukrainy z Polska, Czechami [6], Wielka Brytania i Stanami Zjednoczonymi. Pamiętajmy, że wojna toczy się po sąsiedztwie z NATO, a zatem sytuacja jest stale oceniana i reakcje będą ciągle dopasowywane do zachodzących zmian.

Literatura

1. J. Bornio, Nadzwyczajny szczyt NATO z 24 marca 2022 r. – w oczekiwaniu na Madryt, Komentarze IES 572, <https://ies.lublin.pl/komentarze/nadzwyczajny-szczyt-nato-z-24-marca-2022-r-w-oczekiwaniu-na-madryt/>
2. Olech, N. Matiaszczyk, Szczyt NATO – by uniknąć podziałów przeciwko Rosji, <https://ine.org.pl/szczyt-nato-by-uniknac-podzialow-przeciwko-rosji/>
3. M. Świerczyński, Polityka Insight, Będzie jeszcze więcej NATO w NATO. To zły dzień dla Putina, Polityka, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/2159721,1,bedzie-jeszcze-wiecej-nato-w-nato-to-zly-dzien-dla-putina.read>
4. <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/jedynie-trzy-kraje-mialy-odwage-zelenski-publikuje-mocny-klip/7b0m4nb>
5. Серед країн НАТО нема єдності, як далі діяти щодо Росії – ЗМІ, <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/04/7/7137378/>
6. <https://tech.wp.pl/czechy-wsparly-ukraine-przekazaly-czolgi-t-72m1-oraz-bojowe-wozy-bmp-1,6754923676641792a>

UDC: 94 (477-25) «1914–1918»

Kizlova A., Dr.

National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Ukraine

PROVIDING OIL FOR POWER PLANT OF KYIV DORMITION CAVES LAVRA IN FACE OF THE WORLD WAR I

Кізова А., д. істор. н.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ КИСВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ НАФТОЮ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

In early 20th cent., Kyiv Dormition Caves Lavra was not only the sacred place, important for each Orthodox believer. It was also a self-sufficient institution with its own farming lands, apiaries, hospitals, libraries, hotels and tenement houses, fish-ponds, blow-wells, as well as prosphora-bakery, bakery, printing house and photo studio, sawmill, candle and brick factories and a wide range of various work rooms [For example: 7]. In 1911, independently operated oil power plant became an important part of economic life of the various departments of monastery itself and Pechersk with its numerous permanent users, including military [6]. In 1920, one of the chief engineers of the power plant Viacheslav Ivanov (monk Bartholomew) took his vows in Lavra [4, арк. 25; 6, с. 23]. However, the place of this plant in the activity and mind of brethren is not sufficiently examined.

The aim of this paper is to find out and interpret key features of the behaviour of Spiritual Council (supreme administrative authority of Lavra consisting of archimandrites and hegumens) regarding the providing oil for mentioned power plant in face of the Great War.

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Lavra first purchased oil from the «Vacuum Oil Company» and then from late 1914 to early 1915 from the «Nobel Brothers Partnership», the empire's largest oil company [6, с. 18]. During the war, each order and transportation of fuel had to be coordinated with the leadership of Kyiv Military District and Kyiv Commandant, as well as with the district officials responsible for rail transportation during all the way to Kyiv. The first problems for Lavra began in the first half of 1916, when the monastery could not receive two oil tanks (8 tons and 190 hundredweights) from a regular supplier («Nobel Brothers Partnership») for a long time because of numerous misunderstandings that arose during the ordering of new procedures [1, арк. 433, 434–437 зв., 442, 448–451 зв., 456–456 зв., 458, 460, 461–462, 476, 477–481 зв., 483–488, 490–492 зв., 510–514 зв., 520].

On June 1, 1916, the authorized chairman of a special meeting on fuel for Kyiv district and mineral fuel issued a circular to consumers stating that within three days they had to indicate on special forms how much oil they needed [1, арк. 522–524 зв., 530].

Lavra did everything right. Its monthly applications for the second half of 1916, the first half of 1917 and the beginning of 1918 have been preserved [1, арк. 531–531 зв., 534–534 зв., 557–557 зв., 558, 559–563, 577–578, 589–590, 594–596 зв., 705–707, 833].

Both the chief and keeper of the power plant and all members of the Spiritual Council, first of all the Father Superior, were involved in adapting to new conditions. Various secular and monastic employees of the power plant performed the assignments for interaction with the relevant institutions [1, арк. 546–546 зв., 548, 549–550, 552–554, 567–567 зв., 569–571 зв., 573–575 зв., 588–589 зв., 603–609, 627–627 зв., 631–632 зв., 637–639 зв., 644, 653–653 зв., 656–656 зв., 678–678 зв., 681–683 зв., 712–714 зв., 747–747 зв., 759–760, 804, 830; 6, с. 19].

In the beginning of 1916, Lavra tried to carry out work for military institutions (sometimes including urgent) on the condition that it would be provided with 8 tons and 190 hundredweights of oil per month [1, арк. 548, 550].

Despite the complete support of the Kyiv Military District Headquarters, the power plant was repeatedly threatened with shutdown due to depletion of oil reserves. It happened for the first time on January 3, 1916 and was repeated in June 1916, February, and April 1917 [1, арк. 425, 546–546 зв., 631–632 зв., 682–683 зв.].

On March 6, 1917, the Fuel Commissioner was above-board and wrote to the Spiritual Council that, according to consumers' demands, he only ordered oil to be provided to them, and its actual volumes depended on the availability of stocks in the supplier's warehouses and largely on the consumer's energy [1, арк. 645–645 зв.].

Lavra warned all permanent users, especially the military, about every possible shutdown of its power plant, explaining the situation [1, арк. 546–546 зв., 631–632 зв., 682–683 зв.]. The Spiritual Council also asked the military to apply for oil to be provided for the Lavra power plant. Due to frequent interruptions in the supply of oil to the Kyiv warehouse of the Nobel brothers, the Lavra borrowed oil, in particular from the Kyiv Arsenal [1, арк. 549–549 зв., 552–554, 567–567 зв., 569–571 зв., 573–575 зв., 588–589 зв., 640–640 зв., 646, 653–653 зв., 678–678 зв.], exposing themselves to the danger of conflicts in case of untimely return. It was thanks to the leaders of Kaufman Hospital that it was possible to extract at least a little oil [1, арк. 669, 684–684 зв., 826].

On June 11, 1918, the Spiritual Council addressed the head of the Ukrainian state, Hetman Pavlo Skoropadsky, with a message that because of oil lack Lavra power plant might stop. A copy of this request for oil was sent to the Minister of War of the Ukrainian state, and then to the new Kyiv commandant [1, арк. 743–743 зв.; 5, арк. 1–3]. It is significant that these documents were translated into Ukrainian, while the need for the power plant was explained by its contribution to the work of military institutions, especially the Kaufman Military Hospital [1, арк. 784–784 зв., 806–808 зв.], according to the imperial tradition. On

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

October 17, 1918, Anthony, Metropolitan of Kyiv, as the abbot of Lavra, personally wrote to the head of the foreign relations department of the Astrakhan regional government when the monastery found itself in despair due to lack of fuel [1, арк. 770–770 зв.]. In November 1918, the power plant switched to one diesel instead of two [1, арк. 816–817 зв.], because the chief physician of Kaufman Hospital A. Tomaszewski [6, с. 24] wrote to the Father Superior that «нефти нѣтъ, керосину тоже больше нѣтъ. Сколько времени продлится такое положеніе, неизвѣстно. (There is no oil, no kerosene. It is unknown how long this will last)» [1, арк. 816].

It is possible to argue, that the Spiritual Council of Lavra, its Superior and the administrative personnel of Lavra power plant were able to find and use the most effective ways of the providing oil for this power plant in crisis conditions of the World War I. It is also important to study this problem during the stage of Ukrainian revolution after the end of the Great War.

Література

1. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 1 бл. Спр. 3520. 897 арк.
2. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 1 КДС. Спр. 711. 568 арк.
3. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 1 КДС. Спр. 719. 395 арк.
4. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 3 черн. Спр. 893. 41 арк.
5. ЦДІАК України. Ф. 128. Оп. 2 заг. Спр. 483. 3 арк.
6. Пивоваренко Л. Електростанция Киево-Печерской лавры. Корпус 33. Фонды НКПИКЗ: КПЛ-А ВХ № 1220/14, 1989. 27 с.
7. Феофила (Лепешинская), игум. Плач третьей птицы. М.: ЭКСМО, 2017. 432 с.

УДК 94 (477.83(86))

Городиська Н., викладач

Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола, Україна

УКРАЇНСЬКІ ВІЙСЬКОВІ ТРАДИЦІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ТОВАРИСТВА «СОКІЛ», «СІЧ», «ПЛАСТ»

Horodyska N., lector

UKRAINIAN MILITARY TRADITIONS OF THE END OF XIX - EARLY XX CENTURY: SOKIL, SICH, PLAST SOCIETIES

“Коли всі сили народу вичерпались..., тоді на арену боротьби та історії приходить молодь, яка своїм непорочним ідеалізмом та безмежним пожертвуванням для визвольної ідеї пориває за собою нарід та творить новий перелік в його житті”.

Остан Терлецький

Молодь – це найбільш динамічна найпродуктивніша категорія людства. Вона виступає своєрідним барометром його суспільно-політичного руху. Молодіжний рух завжди відігравав визначальну роль у кардинальних змінах того чи іншого суспільства.

“Організації української молоді, – писав В.Леник, – поставали і діяли не так у наслідок бунту проти опікунства старших, не так з природного прагнення пошуків чогось нового, не так з бажання проповідувати й здійснювати нову ідею, ідею власного модернішого світу, але радше із відчуття кривди українського народу й бажання та стремління вивести свій народ з тяжкої неволі, відродити його і дати йому суверенність та рівноправність у колі вільних націй [1, с. 5].

Початки організованості української молоді сягають далеко в минуле. Але найбільш активними були молодіжні організації на зламі ХІХ та ХХ ст. Це були бурхливі та визначальні часи. Український народ прокинувся від багатолітнього сну і

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

знавав протягом кількох десятків років глибокий процес національного відродження. У цьому процесі важливу роль відіграла молодь та її товариства, успіхи яких були епохальними. Зважаючи на останні події в нашій країні, досвід цих організацій вкрай необхідно поширювати серед українців загалом і молоді, зокрема.

Отож розпочнемо наше дослідження з юнацько-спортивного товариства «Сокіл». В Україні перше сокільське товариство було засноване у 1891 році у селі Купчинці на Тернопільщині. Проте офіційною датою заснування прийнято вважати 11 лютого 1894 року, де на загальних зборах у Львові було створено перше українське фізкультурно-спортивне та протипожежне товариство «Сокіл». Засновники - Василь Нагірний та Сільвестр Яричевський. Період розквіту «Сокола» пов'язують із співпрацею зі знаним педагогом Іваном Боберським.

Завданням товариства було фізичне вдосконалення його членів і проведення культурно-просвітницьких заходів із метою виховання почуття національної єдності, виховати здорове тіло і духом молоде покоління української нації. «Сокіл» – пам'ятає, що світ посідає той, хто його здобуває ділами, а не словами; не плачем, а мечем; «Сокіл» – вірить, що працею і згуртованістю здобуває народ свободу. «В здоровому тілі здорова душа!» У 1914 р. в Галичині та Буковині діяли 974 осередки «Соколу», до яких входило близько 33 тис. осіб, відбули вишкіл 60 тис. осіб.

Соколи мали свій прапор. На ньому було зображено з одного боку білого св. Михайла на малиновому тлі з кличем «Борітеся! Поборете!», а з другого боку жовтий лев опертий на жовту скелю на голубому тлі з сокільським девізом «Усі вперед! Усі враз!». Герб – сокола з так званою «гантелькою» в кігтях [2, с. 84].

Відродженню забутих традицій Запорозької Січі, практичній реалізації національної ідеї українського народу значно спричинилися гімнастично-пожежні товариства «Січ». 1900 р. в селі Завалля Снятинського повіту Кирило Трильовський заснував першу українську організацію «Січ». Згодом організації з'явилися і в інших повітах Галичини й Буковини. У 1913 р. в Галичині діяло понад 900 первинних осередків «Січі», у яких було близько 80 тис. членів – фізично, ідейно і морально загартованого молодого покоління. «Січі» сприяли розвитку історичних традицій українського народу, патріотичному й фізичному вихованню української молоді. Найголовнішими засадами, за якими виховували і діяли «Січі» були: громадськість, рівність і товарицькість, соборність, моральність, чесність, повага своєї і чужої гідності, вільнодумність. Їх девізом були слова: «Один за всіх, усі за одного!» [1, с. 96].

1912 р. – організацію перейменували на «Український січовий союз». «Січ» діяла не лише на території України але й у діаспорі, зокрема у Канаді.

У першому десятиріччі ХХ ст. в Східній Галичині у вихованні молоді відчувається подих Заходу. Таким чином, у процесі пошуку і добору найкращої методики виховання української молоді було знайдено підвалини англійського скаутингу. Увесь світ і Україна зокрема завдячує генерал-майору британської армії Бейдену Пауеллу, адже саме він під час війни в Індії почав використовувати хлопців з корінних племен для розвідки ворожої території, а після повернення до Англії написав книжку, що стала початком світового скаутського руху «Скаутинг для хлопців». Пізніше його дружина леді Олав Бейден-Пауелл започаткує світовий рух дівчат-гайдів.

Український скаутський рух з легкої руки Івана Франка отримав назву «Пласт», а члени організації стали пластунами. Таким чином пластуни виступали послідовниками козаків-пластунів, що були відомі як розвідувальний спецпідрозділ Війська Запорозького. Саме козаки-пластуни започаткували тактику прихованого (партизанського) бою, першими у світі почали копати шанці та першими використали прототип колючого дроту.

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

1911 р. - у Львові було утворено дитячо-молодіжну скаутську організацію «Пласт», покликану виховувати українську молодь на морально-християнських засадах і розвивати почуття патріотизму. Засновниками пласту в Україні вважаються: Олександр Тисовський, який притримувався англійського стилю виховання, Петро Франко (надавав перевагу спортивному вихованню) та Іван Чмола, що розумів Пласт як військово-патріотичну організацію. Мандри, руханка - невід'ємна частина пластунів.

Відзнакою «Пласту» є трилиста лілея, переплетена з українським державним гербом, знаком св. Володимира – Тризубом, тут поєднані символ держави і символ скаутингу. Вітаються пластуни словом-кличем «СКОБ» – від назви орла скоба, що живе лише в Україні. «СКОБ» означає: Сильно (листок дуба), Красно (галузка калини), Обережно (гриб мухомор), Бистро (блискавка). Основою пластової програми є його Пластова Присяга: бути вірним Богові і Україні, помагати іншим, жити за пластовим законом і слухатись пластового проводу [2, с. 379].

Найбільш масовими виховними формами діяльності «Сокола», «Січі» та «Пласту» було проведення спільних сільських, повітових, крайових демонстрацій і спортивних змагань.

Отже, ідея відродження української збройної сили знайшла своїх відданих визнаців серед української молоді кінця XIX – початку XX ст. Почався період «воєнізації» українського населення Галичини в українському дусі. З'являється ідея творення українських мілітарних організацій, думка про справжню підготовку молоді, плани збройної боротьби за українську державність. Вихованці товариств «Сокіл», «Січ» та «Пласт» стали основою для формування легіону Українських Січових Стрільців, а пізніше Української Галицької Армії.

Література

1. Леник В. Українська організована молодь (молодечі організації від початків до 1914 р.). Мюнхен-Львів : Фенікс ЛТД, 1994. 181 с.
2. Трофим'як Б.Є. Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини (друга пол. XIX ст. – перша пол. XX ст.). Тернопіль : Економічна думка, 2001. 696 с.

УДК 341.322:007

Городиська Н., викладач

Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола, Україна

Василечко К.

Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола, Україна

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ МАНІПУЛЯЦІЇ ЛЮДСТВОМ

Horodyska N., lector

Vasylechko K.

INFORMATION WAR AS ONE OF THE TYPES OF HUMAN MANIPULATION

"Істинно тотальна війна - це війна за допомогою інформації"

Маклюен

Процеси глобалізації, що відбуваються сьогодні в українському суспільстві, тісно пов'язані з удосконаленням інформаційних технологій, що, своєю чергою, призводить до появи нових джерел небезпеки. Події, що відбуваються наразі в країні, свідчать про те, що Україна перебуває на межі системних перетворень у сфері забезпечення національної безпеки, в тому числі й інформаційної.

Інформаційні війни – це особливий виклик для сучасної системи цінностей. Інформаційна безпека та проблеми її забезпечення мають особливий характер для будь-

якої країни світу. Тому науковий аналіз проблематики сприятиме кращому розумінню загроз та викликів глобалізованого суспільства. Інформаційна війна це сучасне глобалізаційне явище. Інформаційно-психологічна війна – це сукупність різноманітних форм, методів і засобів впливу на людей з метою зміни у бажаному напрямку їх психологічних характеристик (поглядів, думок, ціннісних орієнтацій, настроїв, мотивів, установок, стереотипів поведінки), а також групових норм, масових настроїв і громадської свідомості в цілому.

Так, глобальні інформаційні потоки, поширюючись у внутрішньому інформаційному просторі держави, впливають на мислення людей, їх певні переконання, як наслідок, є своєрідним заклик до вчинення масових дій, які можуть мати не лише конструктивний характер, а й деструктивний. Доволі часто в глобальному інформаційному просторі застосовуються засоби психологічного впливу, атаки на духовні цінності та культуру населення. Зауважимо, власне мистецтво ведення інформаційної боротьби та вміння виокремити її основні об'єкти є прерогативами у досягненні переваг у протистоянні між державами, утриманні своєї стратегічної ініціативи та реалізації амбітних інтересів. Загальновідомо, що стійка ідейна переконаність населення, вплив на психологічний стан і поведінку людей здебільшого забезпечуються шляхом використання інформаційної інфраструктури та медійного простору, деструктивний вплив на які має руйнівні наслідки для формування національної свідомості. Отже, саме завдяки впливу на морально-психологічний стан суспільства і досягається перемога в інформаційно-мережевих війнах [3].

Ми всі живемо під впливом нескінченної інформації. Громадяни, політики, громадські діячі, експерти різних сфер — всі більш-менш практикують маніпуляцію при спілкуванні у медіа ресурсах. Відомий журналіст Ларрі Кінг сказав таку фразу: «Зі ста відсотків рішень, які ви схвалюєте, лише десята частина реально належить вам? Решта — це результат впливу інших людей».

Війна інформації на сьогодні стала одним з найнебезпечніших видів зброї. Користуватися компроматами, виливанням бруду, підкиданням неправдивої інформації, намагання за допомогою інформації ввести в оману стало для багатьох сенсом життя. Інформація має вплив на маси, тобто за умови вдалого маніпулювання свідомістю мас можна досягти практично будь-якої мети: знищити опонента, прибрати з дороги конкурентів чи розпалити війну. Мета інформаційної війни - послабити моральні і матеріальні сили супротивника або конкурента та посилити власні. Вона передбачає заходи пропагандистського впливу на свідомість людини в ідеологічній та емоційній галузях [1].

Очевидно, що інформаційна війна - складова частина ідеологічної боротьби. Такі війни не призводять безпосередньо до кровопролиття, руйнувань, при їх введенні немає жертв, ніхто не позбавляється їжі, даху над головою. І це породжує небезпечну безпечність у ставленні до них. Тим часом, руйнування, яких завдають інформаційні війни у суспільній психології, психології особи, за масштабами і за значенням цілком співмірні, а часом і перевищують наслідки збройних війн.

Отож, інформаційна війна – це дії, початі для досягнення переваги шляхом завдання шкоди правдивій інформації. Основні методи інформаційної війни - блокування або спотворення інформаційних потоків та процесів прийняття рішень супротивника. Інформаційну війну можна розглядати як якісно новий вид бойових дій. У веденні стратегічних інформаційних війн застосовується специфічна зброя. Ця зброя не наносить фізичної шкоди, але може призвести до справжньої війни. Найстрашнішим є те, що інформаційні війни відбуваються як до, так і під час, так і після воєнних дій. І якщо ви подумали, що зараз відбувається перша інформаційна війна, то ні. Ці війни відбуваються давно, просто зараз вона набрала нового «кібер» формату [2].

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

На всіх етапах розвитку людської цивілізації інформація була як найважливішим об'єктом, так і засобом боротьби між людьми, народами, державами. Окремі факти здійснення інформаційного впливу на широку аудиторію можна виявити протягом усієї історії суспільства.

Прикладом впливу інформаційної війни є російська інформаційна війна, постійно здійснювана урядовими та неурядовими організаціями в інформаційному просторі України, Росії, інших країн та міжнародних організацій, спрямованих на отримання стратегічно-політичних переваг шляхом деморалізації або введення в оману. Зауважимо, що одним з улюблених технологічних прийомів пропагандистів в інформаційній війні став діпфейк. Діпфейк - це технологія штучно створених відео, які згенеровані за допомогою алгоритмів машинного навчання.

Отже, на сучасному етапі розвитку цивілізації інформація відіграє ключову роль у функціонуванні суспільних, державних інститутів і в житті кожної конкретної людини. Країни, котрі матимуть гармонійно розвинуте та надійно захищене інформаційне суспільство, матимуть більші шанси на успіх у відстоюванні своїх позицій в інформаційному просторі. Недооцінка можливостей інформаційно-психологічної зброї, заходів протидії впливу та особливостей конкретної території може стати фатальною під час подальшого загострення воєнно-політичної обстановки навколо країни.

Література

1. Бабенко Ю. Інформаційна війна – зброя масового знищення. *Українська правда* 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2006/04/20/4399050/>
2. Жаровська І., Ортинська Н. Інформаційна війна як сучасне глобалізаційне явище. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Юридичні науки"* Т. 7, № 2, 2020. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/sep/22118/10.pdf>
3. Копан О.В., Мельник В.І. Інформаційно-психологічна війна як засіб маніпулювання людською свідомістю. *Інформація і право*. № 2(17). 2016. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/12_0.pdf

УДК:88.53 я736056

Довгань А., д.філос.н.,проф.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

Довгань Ю., канд.ю.н.

ЯВИЩЕ ВІЙНИ В КОНТЕКСТІ СИНЕРГЕТИЧНОЇ ТЕОРІЇ СВІТУ

Dovgan A., Dr.,Prof.

Dovgan Y., Ph.D.

THE PHENOMENON OF WAR IN THE CONTEXT OF THE SYNERGETIC THEORY OF WORLD

Воєнний конфлікт є радикальна форма прояву і вирішення соціальних суперечностей на різних історичних етапах розвитку суспільства між спільнотами з різним цивілізаційним та культурним потенціалом власного розвитку. Китайська давня філософія (V- VI ст. до н.е.) розкрила позитивні і негативні наслідки війни для воюючих сторін в тактичному і стратегічному аспекті. В трактаті «Про воєнне мистецтво» давньокитайський полководець Сунь-Бінь, викладаючи свою воєнну доктрину на основі стихійно-діалектичної ідеї коловороту, вказав, що «війна – це велика справа для держави, це корінь життя і смерті, це шлях існування і загибелі. Це потрібно зрозуміти» [5,с.201]. Міжусобні війни як засіб перетворення одних людей в рабів та інших у вільних нашоухнули Геракліта на думку про боротьбу суперечливих

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

частин в єдиному. Він поширив цю думку і на природу. В епоху Відродження подібного погляду дотримувались Микола Кузанський і Джордано Бруно. Епоха Нового часу засвідчила ідеалістичний варіант розуміння війни міркуваннями німецьких титанів науки І.Канта і Г.Гегеля. В 1857-60 роках Ф.Енгельс написав для «Нової Американської енциклопедії» цикл популярних статей по військовій справі («Армія», «Піхота», «Кавалерія», «Військово-морський флот», «Артилерія», «Фортифікація»). Перу Ф.Енгельса належать також спеціальні військові дослідження: «Французька легка піхота», «Англійська армія» та ін., в яких він розкрив соціальний смисл та технології війни того часу.

Отже, тогочасні міркування згаданих східних і європейських мислителів про явище війни в суспільному житті базувалися на принципі необхідності як домінуючої закономірності прояву природних і соціальних процесів і їх розуміння суб'єктом історії саме такими, якими вони себе засвідчували конкретними реальними фактами в його (суб'єкта) свідомості.

Кінець 20-го і початок 21-го століть засвідчили радикальну зміну суб'єктивної уяви структурно-динамічного і структурно-функціонального ландшафту явища війни. Підставою таких змін в свідомості людини визначились інноваційні елементи технічного забезпечення нових технологій ведення воєнного конфлікту при відповідній доцільності (Гегель) його застосування в стосунках між територіальними спільнотами, націями, державами. В контексті сучасної ситуації в Україні пророчими є міркування, які висловив Тейяр де Шарден: «Ми починаємо розуміти, що дещо розвивається в світі через наше посередництво, мабуть, навіть, за наш рахунок. І що найважливіше, що в цій великій грі ми водночас гравці, карти та ставка. Ніхто не продовжить її, якщо ми підемо від столу. І ніхто не може примусити нас залишитися за столом. Чи варто грати, чи ми обдурені?... Питання це ледве сформульоване в серці людини, яка звикла за сотні століть «марширувати», висловлене ще пошепки, але вже відчутно, це питання з необхідністю провіщує близький гуркіт»[6]. На жаль, такий гуркіт війни ми вже не тільки чуємо.

Цілком резонними є також думки відомого політичного діяча О. Гельмана, який пише: «Закінчився гарантійний термін, що був заданий природою історії людства, протягом якого можна було поводитись безглуздо, божеволіти, підніматись та падати, розбиваючись до крові. І закінчився цей термін на нас, на нашій хвилі життя, на поколіннях, що живуть наприкінці ХХ- початку ХХІ ст.ст. Природа поступила з нами шляхетно: вона підвела нас до цієї грані не як моментів, тобто без поняття, а при ясній свідомості. Природа зробила все, що змогла. А тепер вона поклала нам в руки нашу історію, наших дітей, вже народжених і ще ненароджених, та сказала: далі вже самі, братці, чи керуйтеся розумом, чи все, прощайте».[2]. Змушений зазначити, що розуму деякій частині людства мабуть недостатньо, щоб зрозуміти трагічність сучасного явища війни.

Війна виступає онтологічним обмеженням мирності світу. «мирності» буття-в світі» (М.Гайдеггер). Сама ж мирність, зазначає М.Гайдеггер, модифікована в те чи інше структурне ціле окремих «світів» [1, с.17]. Подібна модифікація мирності буття-в світі (згадаймо теорію пізнавального анархізму П.Фейєрабенда) постає спонукою появи «не мирності» буття-в-світі, тобто появи воєнного конфлікту. Невід'ємною складовою ведення сучасної війни є фаліблізм, тобто переконання в тому, що ми не можемо розраховувати на отримання абсолютно достовірної і повністю завершеної картини явища війни при нескінченній кількості теледебатів на цю тему в ЗМІ, чи різноманіттям практичних бойових операцій з обох сторін. Біфуркаційний характер еволюції проявляється як чергування періодів відносно монотонного саморуху в режимі атракції і зон біфуркації, де система війни втрачає структурну стабільність по

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

відношенню до локальних спалахів конфлікту на певних ділянках географічного ландшафту. Відкривається цілий спектр альтернативних сценаріїв ведення воєнного конфлікту, що означає перехід від жорсткого принципу детермінізму Лапласа до біфуркаційних наслідків причинно-наслідкових зв'язків прояву і завершення збройного конфлікту. Згідно теорії постнекласичної картини світу сьогодні домінує принцип невизначеності, по якому «теперішнє майбутнє» (А.Августин) залишається невідомим з самого початку і в будь-якому даному моменті часу. В постнекласичній картині світу, представленій концепцією бельгійського вченого І.Пригожина, порядок і хаос визнані об'єктивними універсальними характеристиками дійсності, отже, і реальності дійства війни (курсив - наш.). Розвиток війни може піти в одному з декількох напрямків, що визначається якимось незначним фактором (локальною військовою операцією). Зростає роль випадку. Тому для розуміння суті сучасної війни слід опиратися на концепцію нестабільного, неврівноваженого світу, обширні класифікації і типології хаосу, явище невизначеності і багато альтернативності розвитку воєнного конфлікту. У постнекласичній методології науки популярні такі поняття як біфуркація, флуктуація, хаосомність, нелінійність та ін.. Вони наділені категоріальним статусом і використовуються для пояснення поведінки всіх типів систем, одним із проявів яких є системність війни, особливо її гібридного сучасного прояву.

В філософії науки джерело хаосомності інколи пов'язують з наявністю різноманіття ступенів свободи, що може призвести до реалізації цілком випадкових послідовностей. До обставин, що обумовлюють хаосомність різних траєкторій розвитку війни, відноситься нестійкість руху, коли вони породжуються двома протилежностями суб'єктів військового конфлікту. Тому хаос війни постає як надскладно організована послідовність дій суб'єктів війни, цілеспрямована логіка яких становить інтерес для кожного із виконавців війни. Таким чином синергетичні уявлення сутності світу виконують методологічну функцію розуміння змісту явища війни як практики направленої безладу, як організованого механізму неспонтанного структурогенеза будь-якої країни-учасниці воєнного конфлікту.

Література

1. Гайдеггер М. Буття і час.// Ad Marginem/ 1997. С.17
2. Гельман О. У нас в запасе нет вечности // ИК.-1989.-№1. (рос.)
3. Енгельс Ф. Начерки про війну- Соч.,2-е вид.,Т.17 (рос.)
4. Енгельс Ф. Армії Європи (1855) – Соч.,2-е вид., Т.11. (рос.)
5. Сунь-цзи. /Давньокитайська філософія. Зб. праць в двох томах Т.1.«Мысль». 1976,- 363 с. (рос.)
6. Тейяр де Шарден Феномен человека. Божественная среда (Сборник) /, АСТ, Астрель,-2011. (рос.).
7. Тихолаз Б. Під знаком Марса. Перша світова війна в художньо-публіцистичному осмисленні Івана Франка. // Вісник Львівського університету. Серія Журналістика.2015. Випуск 40.С.192-198.
8. Франко І. Азбучна війна в Галичині 1859 / Франко І.Я. Зібрання творів у 50-и томах.-К.: Наукова думка,1986., Т.47,с.549-650.
9. Посібник: Зміцнення поваги до міжнародного гуманітарного права.// Для народних депутатів України./ Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) Делегація МКЧХ (головний офіс): Україна, м. Київ, вул. Велика Васильківська, 21.02.2018.-100с.

УДК: [572.71:94](477)«19»

Долженко Ю. магістр історії, молодший науковий співробітник відділу біоархеології

Інститут археології Національної академії наук України, Україна

ЗАГИБЛИЙ ПІЛОТ ЧАСІВ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: АНТРОПОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Dolzhenko Yu., Master of History

FALLEN PILOT OF THE WORLD WAR II: ANTHROPOLOGICAL CHARACTERISTIC

Після Другої світової війни багато воїнів на довгі десятиліття лишилися на полі битви. Для родичів вони досі «зниклі безвісти». Для України, на території котрої відбувалося багато кровопролитних битв, проблема є особливо гострою. При цьому меморіалізацією місць боїв, перепохованням чи поверненням останків родинам опікуються переважно волонтери. Важливою складовою робіт є антропологічна експертиза.

10 червня 2017 р. в селі Привітів Любарського району Житомирської області відбувся завершальний етап підняття радянського бомбардувальника часів Другої світової війни, який з допомогою місцевих мешканців виявили в болоті пошуковці Асоціації молодіжних пошукових об'єднань «Обеліск» (ВГО «Союз “Народна пам'ять”»). Під час робіт було виявлено одну дуже маленьку рукавичку та чобіток маленького розміру й каблучок. Пошуковці не виключали, що екіпаж літака міг бути жіночим, адже про такі екіпажі згадували старожили [2; 3].

Мета роботи: дати антропологічну характеристику фрагментованим людським останкам, знайденим під час згаданої експедиції біля с. Привітів (GPS координати: N 50°2'50,47'' E 27°46'55,89'').

Статевікові визначення та вимірювання антропологічного матеріалу проводились у приміщенні ВГО «Союз народна пам'ять». Стать похованого визначалася за особливостями тазових кісток, де це було можливо, залучався посткраніальний скелет. Комплексно за ознаками на фрагментах черепа, черепних швах, зубах встановлювався вік [4; 5; 7].

Поховання представлено фрагментами верхньої та нижньої щелепи темно-коричневого кольору, дрібними фрагментами черепної коробки, без лобової кістки, ребрами, фрагментами лопатки, стегнової кістки, а також цілими кістками передпліччя (*ulna, radius*). За морфологічними ознаками тазових кісток (форма сідничного отвору вузька, V-подібна) визначено, що поховання належить особі радше чоловічої статі. Це підтверджують і загальні розміри кісток, і розвиток м'язового рельєфу на стегновій кістці, а також величина голівки стегнової кістки (47 – X) за Pearson [6, 479–487]. Вимірювався й надколінник (*patella*): висота тіла – 44,0 мм, ширина – 44 мм, товщина тіла – 22,5 мм.

Однак відзначено, що розвиток соскоподібного відростку скроневої кістки малий (1 бал). Нижня щелепа грацильна, кут нижньої щелепи (*angulus mandibulae*) округлий, але не зовсім гладкий, м'язовий рельєф на ній виразний, але недостатній для чоловічої статі. Розвиток потиличного відростку слабкий (1 бал). На посткраніальному скелеті виявлено, що епіфізи заросли не на всіх кістках, що збереглися: права і ліва ліктьові кістки, стегнова кістка – епіфізи заросли, а в частині (*corpus osis ilium*) на тілі тазової клубової кістки (клубовий гребінь) виявлено неповне заростання епіфізу. Стертість зубів слабка (2+ бали) [5].

Отже, визначено, що поховання належало чоловікові 25–28 років. Маловиражені прояви чоловічих ознак на кістках черепа пояснюються тим, що поховання належить молодій людині, котра народилась у XX ст., а статевий диморфізм на краніологічному матеріалі цього періоду проявляється слабо. Тому знайдені неподалік жіночі речі опинилися поряд з уламками літака випадково.

Література

1. Алексеев В. П., Дебец Г. Ф. Краниометрия. Методика антропологических исследований. М.: Наука, 1964. 127 с.
2. На Житомирщині завершуються роботи з підняття бойового літака. URL: <https://unm.org.ua/uk/na-zhytomyrshchyni-zavershuyutsya-roboty-z-pidnyattya>
3. Прерванный полет бомбардировщика. Из 1941 в 2017. URL: <https://unm.org.ua/uk/node/1337>
4. Синельников Р. Д., Синельников Я. Р. Атлас анатомии человека в 4 т. Т. I. М.: Медицина. 1996. 344 с.
5. Brothwell D. R. Digging up Bones. London: 1972. 194 p.
6. Pearson K. On the Problem of Sexing Osteometric Material // Biometrika. 1914. Vol. 10. P. 479–487.
7. Vallois H. V. La durée de la vie chez l’homme fossile // L’Anthropologie. 1937. № 47. P. 499–532.

УДК 32.019.51

Дяків В., викладач секції історії України, вчитель історії, заслужений вчитель України

Заліщицька філія Тернопільського обласного відділення МАН України; Заліщицька державна гімназія м. Заліщики Тернопільська обл., Україна

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТУ У ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ

Diakiv V., lector

THE ROLE OF THE INFORMATION COMPONENT IN HYBRID WARFARE

Сучасний світ розвивається динамічно. Проблеми, які постають перед державами та людством в цілому, потребують негайного вирішення. У контексті глобальних проблем мир та співробітництво між державами виходить на чільне місце. Але, війна, на думку історика Ярослава Грицака, є нормою, а мир – винятком. І сучасні цивілізаційні процеси засвідчують, що способи ведення війни все більше змінюються. Ще в середині ХХ ст. деякі з політиків, істориків та економістів висловлювали думку про те, що війни майбутнього – це будуть передусім «війни економічні». Вони мали на увазі, що основною метою воєнних протистоянь повинні стати здобуття, захист або посилення власної економічної могутності. Дослідники Френк Г. Хоффман, М. Айшервуд, Є. Магда, Л. Савін та інші тією чи іншою мірою розкрили феномен «війни гібридного типу» [7]. У випадку росії, то її війни носять ментальний, ідеологічний характер. Умовно «сакральність» її парадигми «порятунку від всесвітнього зла», збирання «ісконно руських земель» призводить до цього. Тому варто розглядати не стільки економічне підґрунтя ведення війни, скільки задоволення російськими політиками – правителями своїх геополітичних, часто пов’язаних з особистими ілюзіями і втратою реальності міжнародних відносин, цілей. Для реалізації цього завдання росія послідовно застосовує взаємопов’язані підсистеми, що впливають на всі сфери життя держави-об’єкту підкорення. І прямі воєнні дії часто стають останнім вирішальним фактором тиску та впливу, коли, на думку агресора, інші механізми або не ефективні, або вичерпали себе в силу певних обставин, або вже вплинули на суспільно-політичне становище, підготувавши відповідний ґрунт. У цьому випадку науковці розглядають поняття «гібридна війна». Одне з визначень гібридної війни зазначає, що це «... війна, основним інструментом якої є створення державою-агресором в державі, обраній для агресії, внутрішніх протиріч та конфліктів з

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії, які звичайно досягаються звичайною війною» [5].

Конструкт гібридної війни, який містить, на думку науковців, різні напрямки впливу: військовий, економічний, репутаційний, смисловий, людський, інформаційний - не несе в собі нічого принципово нового. Це нова комбінація старих елементів, які використовувалися раніше. На думку науковця Георгія Почепцова, гібридна війна – це перевернутий варіант нерегулярної війни, коли військові держави-агресора переходять у цивільне населення [6]. Такий процес змінює парадигму війни для захисту держави. За Д. Кілкулленом тоді головним є не знищення супротивника, а захист місцевого населення, надання йому гарантій безпеки, щоби відірвати ментальність населення від бойовиків, позбавивши останніх можливостями ними маніпулювати.

У російському варіанті гібридної війни задіяні не лише збройні сили. Росія активно використовувала проти України до повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року два види впливу: внутрішній і зовнішній. До першого належали впливові проросійські політики та сили. Вони намагались створити відповідний тиск на Україну. Цей називається феноменом створення і активації союзників як всередині країни, так і в світі. Д. Кілкуллен, підкреслюючи особливу роль інформації у боротьбі з деструктивними соціально-політичними групами, зазначає: «Інформаційну кампанію слід вести на глобальному, регіональному та локальному рівнях, бо сучасні повстанці звертаються до глобальних мереж симпатії, підтримки, фінансування та рекрутування» [6].

Російські операції в Україні часто порівнюють із китайською концепцією війни без обмежень, у якій використовуються багато невійськових інструментів. Серед них виділяють такі елементи: інвестиції, купівля медіа, підтримка політичних партій, розвідувальне проникнення в європейські структури, встановлення зв'язків між релігійними інституціями, використання нерозв'язаних етнічних конфліктів, підтримка російських засобів інформації за кордоном, координовані кібератаки. Частина з них використовують навіть демократичні країни. Але ключова відмінність полягає у тому, що вони не мають стратегічної мети захопити територію іншої держави, і це відбувається у рамках законів економічної конкуренції.

Під час активної фази гібридної війни держава-агресор використовує маніпуляції, які проявляються у захопленні «населенням» під керівництвом бойовиків адміністративних споруд. Це дає можливість для майбутньої легалізації своїх дій та виробленню іміджу в інформаційному просторі, оскільки меседж подається як «народ взяв владу в свої руки». Частина держав демократичної міжнародної спільноти у випадку введення агресором невеликої кількості регулярних військ на територію іншої держави стоїть перед непростим вибором: «... бажання відповісти військовими засобами навіть проти незначної кількості регулярних військ, що діють в іншій країні, може перетворити ситуацію в міжнародний конфлікт. Багатьом країнам не вистачить сміливості піти на такі ризики»[2]. Світ сьогодні шукає розуміння того, чим є гібридна війна й які вона буде мати наслідки. Частина дослідників зазначає, що демократичні держави на чолі з США знаходяться ще на етапі воєн індустріального типу. Суперечність індустріального та гібридного етапів дає змогу зрозуміти, як групи терористів створюють загрозу арміям світу. Вони ґрунтуються на ефективних інформаційних кампаніях та фінансуються транснаціональними неурядовими організаціями. Найскладніше для розуміння гібридної війни є її непередбачуваність: «Від західних демократій очікується поведінка, що відповідає правилам, у той же час від терористів, за визначенням, цього не очікують»[6]. Саме це стає завданням гібридної війни. Її організатори мають широкий набір механізмів для дезінформації та маскуванню своїх реальних цілей. А тому вони прогнозують помилкові рішення

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

потенційних противників і спрямовують свої зусилля на їх прийняття. Управління держави, яка піддається агресії гібридної війни, стає не прогнозованим, алогічним. Помилка у прийнятті рішення супротивником закладається наперед, саме вона стає елементом управління супротивником. Ми говоримо про гібридну війну як про невоєнну війну, оскільки в ній військові формально стають «цивільними». У ній гравці державного рівня ховаються за гравцями недержавного рівня. У цьому процесі перші надають військове спорядження, інструкторів, командирів і цілі для других. Відповідно виникають серйозні завдання інформаційного рівня: пропагандистське створення ворога для населення на власному національному рівні, активація гравців недержавного рівня до збройних дій, демобілізація супротивника від активних дій. Гібридна війна буде надавати перевагу тому, хто вміє працювати з масовою свідомістю. Сторона, що атакує, повинна доводити справедливість своїх дій як власному народові, так народу, на який націлена атака. А для атакваної сторони досить важко давати відповідь такій неоголошеній війні.

Гібридна війна стала здобутком та викликом новітнього часу тому, що багато потрібних для неї завдань можна виконати за рахунок інформаційного компоненту. Чим сильнішим стає розвиток інформаційного компоненту, тим легшим буде виконання цих завдань.

Література

1. Війна «гібридна» // Політологічний енциклопедичний словник / Уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. – [За ред. М. П. Требіна]. – Харків: Право, 2015. – 816 с.
2. Грабовський С. «Гібридна війна»: історія і сутність до постановки питання // Українознавство - № 1(18). – 2016. – С. 19-21.
3. Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти. — Х.: Віват, 2015. — 304 с.
4. Магда Є.М. Гібридна війна: сутність та структура феномену. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2489
5. Попович К. В. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний та сучасний виміри // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія «Історія». – Вип.2, 2016. – С. 75-79.
6. Почепцов Георгій Гібридна війна: інформаційна складова // [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/14501/2015-10-25-gibrydna-viyna-informatsiyna-skladova/>
7. Сабрі К.Н. Інформаційно-іміджевий аспект гібридної війни // «Молодий вчений» - № 5 (57), травень, 2018. – С. 206-210.
8. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К. : НІСД, 2017. – 496 с.

УДК 94 (477)

Криськов А., д. істор. н., проф.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

Грузін В., старший викладач

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

НАЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАД ОФІЦЕРСЬКОГО КОРПУСУ УГА (1918-1920)

Kryskov A., Dr.,Prof.

Hruzin V., senior lecturer

NATIONAL COMPOSITION OF UGA OFFICERS (1918-1920)

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Вже в перші тижні існування Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) чисельність українського війська почала стрімко зростати. Але, якщо рядового складу більш-менш вистачало, то офіцерів гостро бракувало. Станом на 21.11.1918 р. армія налічувала 4517 стрільців та 161 старшину, тобто на одного офіцера припадало 28 солдатів. Особливо гостро відчувалася потреба в командирах середньої і вищої командної ланки. Наприклад, організатором захоплення влади у Львові 1.11.1918 р. була Українська генеральна команда, серед членів якої найвище військове звання мав офіцер легіону Українських січових стрільців майор Сень Горук. Хоча серед австро-угорських офіцерів у листопаді 1918 р. було троє генералів (М. Лавровський, С. Кобилянський та О. Доброволя-Вітошинський) українського походження, проте ментально вони виявилися далекими від ідей української державності і жодної допомоги в організації війська не надали. Тому у цій ситуації керівництво ЗУНР змушене було запросити на службу іноземних офіцерів. Вербували найчастіше колишніх офіцерів австро-угорської та німецької армій. Серед них було особливо багато тих, кого завершення I Світової війни застало на теренах Східної Галичини, або які служили в частинах, тут укомплектованих. У 1918 р. від них вимагалася лише письмова заява і складання присяги. Зазначимо, що це була поширена практика в Центрально-Східній Європі, де процес створення національних держав переплітався з проявами громадянських воєн. Відтак попит на військових професіоналів був високим.

З листопада 1918 до кінця 1919 рр. до Української Галицької Армії (УГА) вдалося залучити понад 400 офіцерів-іноземців. За національною приналежністю серед них було 67 австрійців, 158 німців, були євреї, чехи, італійці, поляки, угорці, хорвати, росіяни, румуни, бельгійці, канадці та серби. Високий професіоналізм та брак власних кадрів сприяв тому, що іноземці часто посідали найвищі посади у війську: серед 9 головнокомандувачів УГА у 1919-1920 рр. був німець А. Шаманек, серед 8 начальників Генштабу – А. Шаманек, угорець Г. Ціріц і хорват К. Штіпшиц-Тернава. Командирами корпусів і начальниками штабів у них у різний час були німці А. Шаманек, Р. Вурмбранд, В. Зеєгорш, Й. Куніш, Ф. Льонер, А. Ерле, Г. Кох, А. Вольф, А. Кравс, Р. Якверт, В. Любковіц, росіянин В. Генбачов, угорець Й. Папп де Яноші, чех К. Долежал. Вступ до лав УГА офіцерів-іноземців дещо полегшив нестачу у професійних кадрах. Так, станом на березень 1919 р. в УГА служили 1260 офіцерів і 42110 солдатів, а у серпні – 1888 і 50000. Така диспропорція негативно впливала на загальну боєздатність армії, керованість окремими її підрозділами та їхню взаємодію зі штабами різних рівнів.

Підсумовуючи, зазначимо, що наявність упродовж 1918-1920 рр. у рядах УГА офіцерів-іноземців справила на становлення галицького війська позитивний вплив. Офіцерів-українців було більше у фронтових частинах та на командних посадах нижчої ланки, а іноземних – у штабах і серед командирів середнього і вищого ешелону.

УДК 32

Криськова Л.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

Криськова С.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ВИКОРИСТАННЯ ПЕРЕМОГИ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Kryskova L.

Kryskova S.

USING VICTORY IN THE SECOND WORLD WAR TO RESTORE THE RUSSIAN FEDERATION'S GEOPOLITICAL INFLUENCE

Після ознайомлення з новинами, які подаються інформаційними агентствами Російської Федерації, складається враження, що над світом нависла загроза агресії нового нацизму і фашизму. Епіцентром неофашизму і неонацизму називається Київ, а єдиної опорою світового масштабу протидії такій агресії залишається Москва. Російська пропаганда продовжує використовувати як форми, так і сенси радянської пропаганди півстолітньої давнини не лише для внутрішнього споживання, але й у Європі та світі, переконуючи, що сучасна війна проти України – це не агресія проти сусідньої суверенної держави, а продовження боротьби проти фашистів, які загрожують світові.

Росія фактично монополізувала перемогу у Другій світовій війні, оскільки, на думку російського керівництва, ця перемога є карт-бланшем на даному етапі – «ми не можемо бути агресорами, бо ми звільнили світ від Гітлера». Місце головного антифашиста сьогодні зайняв Путін, а ті, хто не згоден з російською політикою, а це українці, проголошені фашистами чи їхніми посібниками. Успішність оновленої новітніми засобами впливу на суспільну думку, хоча й старої за суттю пропаганди полягає в оперті на стереотипи і міфи, які формувалися та підтримувалися тоталітарним радянським режимом впродовж десятиліть. Пам'ять про Другу світову війну, про «Велику перемогу» була центральною у повоєнній радянській ідеології. «Велика перемога» подавалася як підтвердження правильності обраного комуністичним керівництвом курсу, могутності та нездоланності радянської влади. Вона легітимізувала владу, надала їй необхідного героїчного ореолу, стала реабілітацією радянської влади за вчинені нею жорстокі злочини, перетворила почуття страху до Сталіна у почуття подяки до особи, яка «врятувала» світ від нацизму і фашизму. За межами СРСР вона сприяла становленню прорадянських настроїв у світі після Другої світової війни. Ще однією місією «Великої перемоги» є тінізація поразки СРСР у «холодній війні», спроба забути її разом з роками «ельцинської демократії». Це важливе завдання для влади, яка орієнтується на минуле «країни, з якою всі рахувалися».

Реанімація концепції «Великої перемоги» є лише одним з елементів сучасної політики Росії, суттю якої є відновлення впливу на пострадянському просторі. Отже, міфи про війну в Росії виконують не просто певну гуманітарну функцію, але й розглядаються як важливий інструмент відновлення геополітичного впливу Росії.

УДК 94 (477)

Лозовий В., д. істор. н., проф.

Національний інститут стратегічних досліджень, Україна

«РУСКИЙ МИР» ЯК ІДЕОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ (В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ)

Lozovyi V., Dr, Prof.

«RUSSIAN PEACE» AS AN IDEOLOGY AND PRACTICE OF THE WAR AGAINST UKRAINE (IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES)

На початку XXI ст. кремлівська верхівка проголосила курс на зміцнення влади та посилення впливу російської держави на міжнародній арені. Потреба повернення Росією статусу наддержави, яка повинна брати участь у формуванні основ світопорядку, пояснюється існуванням окремої «великої російської цивілізації».

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Російська цивілізація – це держава разом з «руським міром», під яким розуміється мережа людей і спільнот за межами Російської Федерації, так чи інакше включених у російський культурний та мовний простір. Його основою є сакральне поняття «Свята Русь» і пов'язана з ним етнокультурна спільність східнослов'янських народів: росіян, українців і білорусів [1]. Тобто, «Руський мір» (РМ) у вузькому розумінні – це російськомовна діаспора, соціокультурними потребами якої мають опікуватися відповідні державні органи влади РФ та громадські організації створені під патронатом держави. У широкому розумінні РМ – це комплекс політичних та культурологічних ідей, за допомогою яких втілюється експансія РФ, передусім, в Україну. Оскільки, за твердженнями московських політиків та пропагандистів, у концепт «Святої Русі» іманентно входить період християнізації Русі, яка йшла з Києва – це слугує ідеологічному обґрунтуванню «історичної детермінації» належності України «руському міру».

«Руський мір» – це вищий ступінь етатизму та авторитаризму, коли інтереси влади та її лідера ставляться вище інтересів громадянського суспільства, а ідеалом стає вірність і безоглядне служіння державі. Це й політична ідеологія, в якій демократичні норми суспільного життя подаються як імпортовані Заходом, і відповідна політична практика, заснована на нехтуванні громадянськими правами і свободами та широкому використанні репресій проти незгодних. Також РМ – це воєнна доктрина, яка допускає агресивні дії проти суверенних держав.

«Руський мір» займає чільне місце у стратегії «відродження Росії» після розпаду СРСР (який визначається В.Путіним як геополітична катастрофа) та її реваншу на пострадянському просторі. Ця стратегія також включає такі базові засади: 1) «розділеність російського народу» і його право на возз'єднання; 2) «штучність» нових державних кордонів (вважається найбільшою історичною поразкою та загрозою безпеці Росії); 3) необхідність захисту співвітчизників, у тому числі силовими методами. Претензії на статус великої держави спонукали російське керівництво сформулювати та втілювати великий наднаціональний проект «збирання земель» – Євразійський союз.

Успіх політики відновлення статусу «наддержави» неможливий без населення і ресурсів України. Боротьба за геополітичний вектор розвитку України ведеться в контексті ідеологічного обґрунтування цивілізаційного вибору Євросоюз або Євразійський союз. Аргументація кожної із сторін своєї позиції фактами з історії, соціокультурними прикладами, зумовлює пропагандистсько-історичну війну.

У заявах провідника «руського міра» В.Путіна не лише заперечується законність сучасних кордонів України, але й її існування як суверенної держави [2]. Окупацією Криму, агресією проти України Росія ясно дає зрозуміти світу, що саме історичні прецеденти, події історії є легітимізуючим чинником її воєнно-політичних кроків.

Кремль стверджує, що «Україна не належить до Європи» і різко виступає проти політики співпраці ЄС та України, мотивуючи це тим, що ЄС не лише впритул підступає до кордонів Росії, а й втручається в сферу історичних територій Російської імперії та російських геополітичних інтересів. Це виводить міжнародно-політичні аспекти наступу РМ на Україну на пріоритетне місце.

Тому проблему українського шляху в Європу Кремль секьюритизував, тобто перевів її у розряд найважливіших для виживання російської нації і держави. Масові протести та зміна влади у Києві у 2014 р. були інтерпретовані Москвою як державний переворот, інспірований Заходом на території, яка історично та цивілізаційно повинна входити в зону виключного впливу Росії. Оскільки в Україні живуть мільйони російських людей, Росія повинна стати на їх захист, адже вона є гарантом безпеки «руського міра» [3].

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Розпочавши війну проти України, Кремль намагається досягнути своїх політичних цілей не лише за допомогою звичайної збройної сили, але також через «широке використання дезінформації». Війна в Україні – це яскравий приклад втілення у практику зазначеної концепції, коли масово використовувалися дезінформаційні диверсії, фейки, симулякри тощо. Крім України, особливо насичено кремлівські пропагандисти працюють у європейському інформаційному просторі. Кремлівські меседжі стверджують, що Москва не агресор, а лише захищає російську меншину в Україні та російськомовних українців від агресивних правих націоналістів.

Спотворюючи реальність, російські політики звинувачують саме ЄС у зростанні напруги, стверджуючи що нібито європейці з їх вимогою жорсткого вибору між співпрацею з Європою та Росією спровокували події в Україні. Тому втілення ідеології «руського міра», яка є одним з інструментів зовнішньої політики російської держави, чинить дестабілізуючий вплив як на стан міжнародної системи в цілому, так і на характер міждержавних відносин у Європі.

Мета російського уряду щодо недопущення наближення України до ЄС через збройне втручання не досягнута. Навпаки, війна, нав'язана Кремлем, посилила антиросійські настрої, західну орієнтацію країни та згуртованість української нації.

Війна в Україні і градус супутнього їй протистояння між ЄС і Росією є безпрецедентними для європейської східної політики і вже кардинально змінили її спрямованість і тональність. Однак, ситуація ускладнюється тим, що у самому ЄС відбуваються неоднозначні процеси. Окремі європейські праві сили солідаризуються з «руським міром», оскільки Кремлем декларується, що цей «мір» базується на засадах консерватизму та дотримання традиційних цінностей. Відтак, ангажовані Москвою праві кола Європи намагаються загальмувати просування України у напрямку євроатлантичної інтеграції.

Отже, «Руский мір» використовується Москвою як знаряддя воєнної агресії, інформаційно-пропагандистських атак проти України, засіб нівеляції української ідентичності, інструмент внутрішньо та зовнішньополітичного впливу. Після Революції гідності (вагомою складовою якої була вимога європейського вектору розвитку України), з початком війни у 2014 р. та її поширенням у 2022 р., активізувався наступ «руського міра» і набув нової якості трансформуючись з декларованої політики «мякої сили», у політику жорсткого військово-політичного протистояння.

Зараз мова йде не просто про експансію «руського міра» на територію України, його війну проти Української держави та її курсу на інтеграцію в Європу, а й формування нового типу міждержавних відносин. Становище України, зупинка наступу «руського міра» може суттєво вплинути на геополітичний баланс сил протягом XXI століття. Існування та посилення Української держави стає важливим чинником протистояння агресії Кремля та стабільності Європи.

Література

1. Шангіна Л. «Русский мир» для України: російський і руський світи / Людмила Шангіна // Національна безпека і оборона. – № 4-5. – 2012. – С. 91.
2. Путін В. Про історичну єдність росіян та українців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kremlin.ru>
3. Песков: Путин является гарантом безопасности русского мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ng.ru/news/459954.html>.

УДК 340

Потіха О., канд.істор.н.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна
Дубровська В.

УКРАЇНСЬКІ ДІТИ ВІЙНИ

Potikha O., PhD
Dubrovskaya V.

UKRAINIAN CHILDREN OF WAR

У результаті спланованої збройної агресії Російської Федерації проти України у 2014 р., а в лютому 2022 р. – повномасштабної війни, – в Україні зростає покоління, яке народилося під звуки кулеметів і вибухи мін та снарядів. Діти однією з найвразливіших категорій населення, які страждають від бойових дій. Нині українські діти перебувають в укриттях, підвалах, в таборах для вимушено переміщених осіб, очікують на евакуацію із зони конфлікту, потерпають від голоду і спраги, ворожих куль і ракет. Їх дитинство скінчилося з початком війни.

Особливо страждають діти в тих областях, на території яких ведуться найактивніші бойові дії – Чернігівській, Сумській, Харківській, Херсонській, Миколаївській, Запорізькій, Донецькій, Луганській, Київській та місті Києві. Від повсюдних вбивств, каліцтв, викрадень і сексуального насильства до вербування окупантами до збройних груп і ударів по школах і лікарнях, а також об'єктах першої необхідності – українські діти, які живуть у зоні бойових дій, продовжують зазнавати шокуючих нападів. За п'ятдесят днів російської агресії в Україні жертвами стали понад 553 дітей: 198 дітей росіяни вбили та більш ніж 355 отримали поранення різного ступеня тяжкості [9]. Через активні бойові дії на тимчасово окупованих територіях дані не остаточні. Лише у Маріуполі, який з 1 березня перебуває в облозі, за місяць війни загинули приблизно 210 дітей [7]. Точну кількість жертв на сьогоднішній день встановити неможливо.

У ході російської війни жінки та діти-біженці часто стають жертвами насильства та торгівлі людьми. В Україні зафіксовані численні факти викрадення українських дітей окупантами. За даними Міністерства закордонних справ України 19 березня російські окупаційні війська незаконно вивезли на територію Росії 2389 дітей, які знаходилися в тимчасово окупованих районах Донецької та Луганської областей [3]. Руйнуючи житлові будинки та вбиваючи батьків, Росія позбавляє українських дітей батьківської опіки, наражає їхнє життя на подальшу небезпеку на ворожій території. Уповноважена Верховної Ради України з прав людини Людмила Денісова 8 квітня поточного року повідомила, що більше 120 тисяч українських дітей, – сиріт і тих, хто має батьків, – були силоміць вивезені з окупованих територій до Росії: з Маріуполя у Донецьк, а далі – у Таганрог Ростовської області РФ [6]. Аналогічну заяву зробив Посол України при ООН Сергій Кислиця. Представник ЮНІСЕФ, своєю чергою, зазначив, що фонд не має доступу до цих дітей і на даний момент не має можливості їм допомогти [5]. Долі десятків тисяч українських дітей, яких силою вирвали з батьківської опіки сьогодні, на жаль, невідома.

МЗС України 14 квітня цього року оприлюднило заяву щодо загрози незаконного усиновлення українських дітей громадянами держави-агресора. У заяві йдеться про незаконне та насильницьке переміщення громадян України, зокрема дітей, у т.ч. дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також дітей, батьки яких загинули внаслідок воєнних дій, на територію Росії. Особливу загрозу становить незаконне усиновлення українських дітей російськими громадянами. З цією метою міністерство РФ має намір підписати з керівництвом ЛНР/ДНР «угоди», які б дозволили передавати незаконно депортованих з території України дітей-сиріт в російські сім'ї [2]. Такі дії окупантів можна кваліфікувати як викрадення і вимагають рішучої реакції

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

міжнародної спільноти, насамперед, відповідних міжнародних організацій, які зобов'язані втрутитись в ситуацію з метою недопущення незаконного переміщення з території України дітей – українських громадян та їх подальше протиправне усиновлення на території агресора.

В пошуках безпеки за кордоном Україну залишили два мільйони дітей. Понад 1,1 мільйона дітей прибули до Польщі, а сотні тисяч – до Румунії, Молдови, Угорщини, Словаччини та Чеської Республіки. Якщо врахувати 2,5 мільйони дітей, переміщених всередині країни, то 60% українських дітей були вимушені покинути свої домівки через ворожі напади на населені пункти, що не припиняються. В той же час 3,2 мільйона дітей залишилися на території своїх населених пунктів, половина з яких через російські обстріли та бомбардування інфраструктури знаходяться у зоні ризику нестачі їжі [1]. Україна закликає міжнародне співтовариство негайно відреагувати на ситуацію, посилити тиск на Росію, щоб змусити її до гуманного поводження з цивільним населенням, що перебуває на окупованій території, і припинити війну.

Одним із серйозних порушень щодо дітей під час війни є вербування або використання дітей у збройних силах та збройних групах. За даним Служби безпеки України, російські окупанти використовують неповнолітніх українських дітей для розвідки позицій Збройних Сил України [4]. Цей та сотні таких випадків – черговий доказ того, що Росія зневажає правила ведення війни і грубо порушує норми Міжнародного права та вчиняє в Україні злочини проти цивільного населення.

Для моніторингу, запобігання та припинення злочинів проти дітей у ході збройних конфліктів Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй визначила та засудила шість серйозних порушень щодо дітей під час війни: вбивство та каліцтво дітей; вербування або використання дітей у збройних силах та збройних групах; напади на школи чи лікарні; згвалтування або інше тяжке сексуальне насильство; викрадення дітей; та відмова у гуманітарному доступі для дітей [8]. Відповідно до міжнародного гуманітарного права збройні сили та збройні групи зобов'язані вживати заходів для захисту цивільного населення, у тому числі дітей, які є особливо вразливими під час війни. Зараз в Україні на місцях бойових дій залишилися руїни, розбиті сім'ї, покалічені людські долі, знищені життя. Горе від втрат, біль і розпач українських дітей війни ніколи не минуться, а залишаться у їхніх серцях навіть після перемоги.

На жаль сьогодні, міжнародні організації, які створені з метою збереження миру та запобігання війни, безсилі проти російського вторгнення в Україну. Це означає, що механізм захисту та підтримки миру не працює і повинен бути налагоджений. Якщо не зупинити російську агресію в Україні, – буде ще більше дитячих смертей, ще більше дітей стануть сиротами, сьогодні – на українських теренах, а завтра – будь-де, куди сягне кривава рука російських окупантів. Україна закликає міжнародне співтовариство негайно змусити Росію припинити війну в Україні та притягнути винних до відповідальності за вчинені злочини.

Література

1. Два мільйони дітей-біженців залишили Україну в пошуках безпеки за кордоном. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/two-million-refugee-children-flee-war-ukraine-search-safety-across-borders>
2. Заява МЗС України щодо загрози незаконного усиновлення українських дітей громадянами держави-агресора. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-zagrozi-nezakonnogo-usinovlennya-ukrayinskih-ditej-gromadyanami-derzhavi-agresora>
3. Заява МЗС України щодо незаконного вивезення українських дітей на територію Росії. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-nezakonnogo-vivezennya-ukrayinskih-ditej-na-teritoriyu-rosiyi>

4. Окупанти використовують дітей для розвідки позицій української армії. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/04/11/novyna/suspilstvo/okupanty-vykorystovuyut-ditej-rozvidky-pozyczij-ukrayinskoji-armiyi-sbu>
5. Розвідка: Росія планує в себе теракти для звинувачення України. URL: <https://www.dw.com/uk/rozvidka-rosiiski-spetssluzhbyplanuiterakty-v-rf-dlia-zvynuvachennia-ukrainy/a-61442505>
6. Російські окупанти примусово вивезли з України вже понад 120 тис. дітей. URL: <https://zaxid.net/roziyski-okupanti-primusovo-vivezli-z-ukrayini-vzhe-ponad-121-tisyach-u-ditey-n1540606>
7. У Маріуполі загинули майже 5 тисяч людей, в облозі – 170 тисяч: оцінки влади. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/28/7335261/>
8. Шість тяжких порушень щодо дітей під час війни. Як діти стали передовими мішенями у збройних конфліктах. URL: <https://www.unicef.org/stories/children-under-attack-six-grave-violations-against-children-times-war>
9. Ювенальні прокурори: через збройну агресію РФ в Україні загинули 198 дітей. URL: <https://www.gp.gov.ua/>

УДК 37.014(073)

Радченко О., канд. пед. н., доц.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимир Гнатюка, Україна

Вихор С., канд. пед. н., доц.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимир Гнатюка, Україна

ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ОСВІТИ: РЕАЛІЇ ТА ПРОБЛЕМИ

Radchenko O., PhD, Assoc. Prof.

Vykhor S., PhD, Assoc. Prof.

VALUE PRINCIPLES OF EDUCATION: REALITIES AND PROBLEMS

На долю України і українців випало чимало випробувань, які ще раз дозволяють констатувати, що без формування у суспільстві загальнолюдських цінностей і високих моральних особистісних якостей неможливо здолати ті кризові явища з якими стикається українське та світове співтовариство.

На тлі воєнних злочинів Росії виникає закономірне запитання: як «братній» народ зміг виявити себе жорстоким агресором та насильником? На нашу думку, по-перше, це великодержавницька позиція Росії щодо інших народів, їх приниження та почуття «вишості», яке плекається з дитинства. Методологія трактування історичних явищ значною мірою обумовлена необхідністю вирішення політичних задач, що визначені в документах Міністерства освіти і науки РФ: «Особливу роль в створенні нового образу Росії набуває інтерпретація ключових подій і фактів російської історії та побудова на цій основі траєкторії майбутнього Росії, прогнозування її впливу на світове співтовариство. Варто мати на увазі, що фальсифікація історії виступає одним із засобів політичної боротьби» [1, с. 5-6]. Фактично, це є свідченням того факту, що вся ідеологія підпорядковується політичному курсу, має на меті не вільний, всебічний розвиток особистості, а виконує політичне замовлення. У такому контексті загальнолюдські цінності не лише відходять на другий план, а перешкоджають впровадженню політичної волі.

По-друге, «коли ми кажемо про особистість, то треба мати на увазі, що особистість – це не тільки неповторність індивіда, це й індивідуальна неповторність

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

нації. Кожна нація – це теж історична особа. І все те, що я буду казати про особу, має відношення і до нації. Отже нація повинна постійно звертатися до своєї самості, відновлювати її, здійснюючи через врахування своєї історії, свого історичного досвіду, шлях до самої себе. Тут духовність співпадає з національною ідеєю. Це особливо яскраво виявляється стосовно українського етносу, який має велику історію, що визначає його як специфічно український автопортрет людства», зазначає визначний український вчений, доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України Сергій Борисович Кримський [4].

Фактично, кожна нація намагається виокремити свою ідентичність, але не кожна нація, як от російська, часто лицемірить щодо ціннісних начал, хоча проголошує їх через православ'я та «духовні скрепи». Лицемірство виражається через використання усіх можливих ідеологічних методів та засобів впливу не лише на власне суспільство, а й на активну пропаганду за межами країни.

У цьому сенсі слухними є роздуми С. Кримського: «ідеї, особливо абстрактні ідеї, це такі речі, які можна повернути і в позитивний, і в негативний бік. Вони дуже легко перекручуються. Це і, зокрема, наочно показано в романі Василя Гроссмана «Життя та доля». За його сюжетом герой, сидячи в німецькому таборі, каже своєму товаришу по нещастю: «Я проти ідеї добра, тому що Гітлер може використовувати ідею добра для виправдання цього табору, для «покращення раси». Але я – за доброту. Адже доброту, тобто людську якість, не можна таким чином спотворювати». Духовність – то і є формування людських якостей; проблема, що для нас дуже важлива» [4].

Трагічні аналогії бачимо у сьогоднішні: так звана «спецоперація в Україні», яка є насправді повномасштабним вторгненням Росії в Україну, російським керівництвом і пропагандою «виправдовується» «захистом і допомогою російськомовному населенню», а жахливі звірства проти мирного населення називаються фейками. При цьому, треба віддати належне деяким світовим лідерам, які війну в Україні відкрито називають геноцидом, хоча є керівники, які ці дії не трактують як злочинні, а росіян і українців продовжують називати «братами».

По-третє, застосування цих методів впливу «глибоко» обґрунтовується науковою термінологією. Наприклад, аналізуючи структуру сучасного історико-педагогічного знання та підходи до його продукування, російські науковці трактують загальну методологію педагогічної науки згідно трьох трактувань: детерміністського, що представляє розвиток освіти як закономірний лінійно-поступальний процес; синергетичного, в основі якого лежить нелінійний підхід до осмислення генезису освіти; та трансцендентального, де Божественному началу всесвітнього педагогічного процесу надається основна роль [1, с. 59].

Учені визначають механізм розвитку глобального педагогічного процесу з одного боку, як наростання синхронності внаслідок посилення міжнародних зв'язків, так і діахронності, оскільки збільшується культурне різноманіття цивілізацій. Такий стан, частково обумовлює відсутність глобальної педагогічної культури. «Генезі педагогічного світогляду властива своя внутрішня логіка, яка не співпадає (але своєрідно резонує) із зовнішніми детермінантами.

Прикладом подібної дисгармонії (причому трагічної) є вибір напряму вільного виховання педагогічною системою В. О. Сухомлинського в кінці 60-х років, коли він усією своєю гуманістичною спрямованістю відійшов від політичних установок того часу» [1, с. 61].

Таким чином, російська педагогіка продовжила радянську традицію, яка систематичною і цілеспрямованою критикою людяної та творчої позиції В. О. Сухомлинського завчасно позбулася Великого педагога і вкотре підкреслила, що

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

ідеологічні установки набагато важливіші загальнолюдських цінностей та справжнього гуманізму.

Ми переконуємося, що ціннісні уявлення регулюють поведінку людей і стосовно сучасних їм реалій, визначають їх поведінку. Обираючи спосіб життєдіяльності, оцінюючи привабливість політичних стратегій, порівнюючи запропоновані суспільні моделі розвитку, громадяни визначають власну програму діяльності, моделюють певний спосіб ставлення до влади, держави, безпосереднього оточення [3].

Усе вище зазначене спонукає проаналізувати, а які ціннісні орієнтації є домінуючими серед української студентської молоді – верстви суспільства, яка в майбутньому, у силу своєї професійної діяльності, матиме значний вплив на формування підростаючого покоління.

Серед здобувачів вищої освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка у період з грудня по лютий 2021-2022 року було проведено опитування, яке основним із завдань ставило проранжувати поняття щодо надання їм пріоритетності при виборі працівника (громадська діяльність; диплом вузу; стажування, уміння працювати в digital-середовищі; спеціальність; особистісні якості і соціальні навички; професійні знання). Завдання виконували студенти 1 курсу бакалаврату та 1 курсу магістратури. Загалом в опитуванні взяло участь 124 респонденти (59 магістрантів та 65 першокурсників). Результати представлені на рис 1.

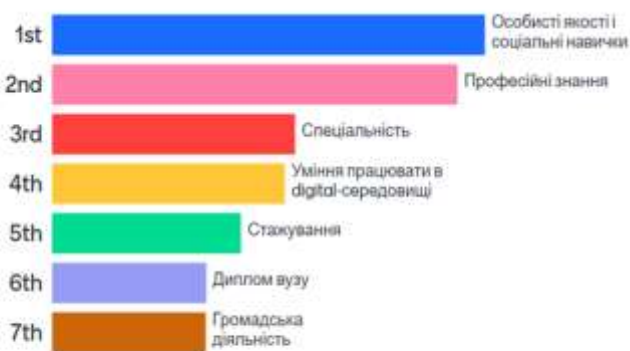

Рис. 1. Ранжування значущості понять при виборі працівника

Прикметно, що серед запропонованих понять перші дві позиції належать саме особистим якостям і соціальним навичкам та професійним знанням з очевидним домінуванням перших.

Уже на початку квітня 2022 року, ми запропонували цим же студентам вказати ті якості особистості, які стали для них найважливішими після 24 лютого, дня, який змінив наше ставлення до життя, спонукав до переосмислення цінностей. Результати представлені на рис. 2.

Показово, що студенти вказують саме такі загальнолюдські цінності як: добро, чесність, людяність, співчуття, порядність тощо. Порівняння даних двох опитувань і враховуючи результати як у мирний час, так і у період воєнного стану, дозволяє констатувати, що українське студентство орієнтоване на врахування особистісних якостей і загальнолюдські цінності. Приємно, що молодь усвідомлює значущість саме цих компонентів, адже «морально-духовна зрілість особистості, сформованість її ціннісних орієнтирів є запорукою успішності її діяльності на благо своє й усього суспільства [2, с. 215].

На нашу думку, у реаліях воєнного часу набуває нового трактування теза представника української гуманістичної педагогіки В.О. Сухомлинського «Знання без

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

виховання – меч у руках божевільного», адже перехід від репродуктивного засвоєння знань до продуктивного передбачає критичний аналіз та осмислення інформації, генерування власних думок та ідей на основі засвоєних знань і постійне самовиховання, саморозвиток і пізнання.

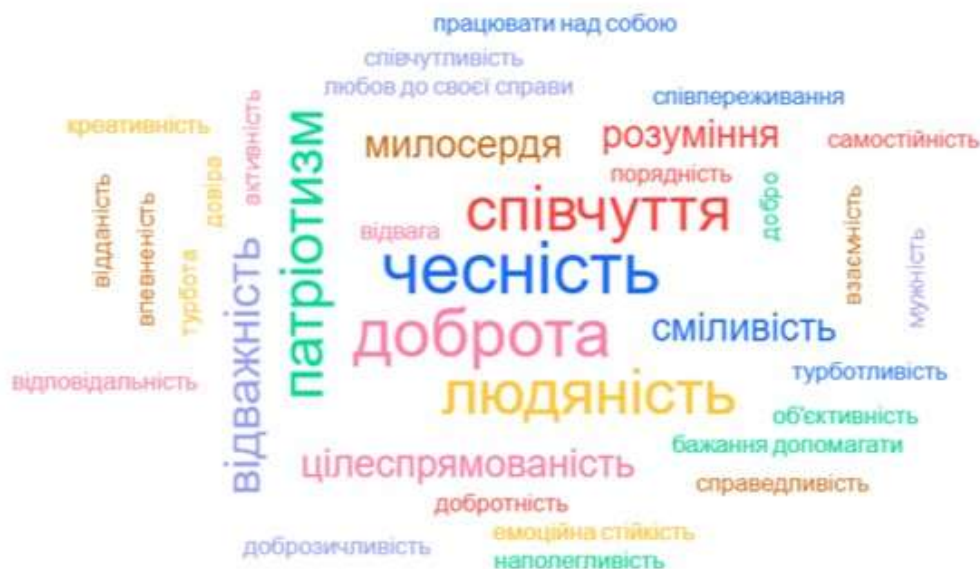

Рис. 2. Найважливіші якості особистості

Отже, навіть не дуже глибокий огляд тенденцій розвитку російської педагогічної науки дає змогу виявити ряд суперечностей, які спричинили війну 2022 року та її жорстокий характер: між великодержавницькою позицією Росії щодо інших народів та її намаганням «захистити» ці народи; між проголошенням ціннісних начал в освіті та лицемірним ставленням до їх дотримання серед окремих категорій громадян; між педагогічною культурою та глибинною орієнтацією на політичне замовлення.

Орієнтація на загальнолюдські цінності, духовна єдність нації стали консолідуючим чинником у протистоянні ворожій російській агресії, ще раз підтвердили важливість формування у суспільстві істинних цінностей, розвитку духовності особистості та засвідчили орієнтацію українського студентства на добро, людяність, чесність. Це дозволить мінімізувати негативні наслідки будь-яких катастроф та досягти перемоги над ворогом.

Література

1. Богуславский М. В. История педагогики: методология, теория, персоналии: Монография. М.: ФГНУ ИТИП РАО, Издательский центр ИЭТ, 2012. 434 с.
2. Груць Г. М. Ціннісно-сміслові основи сучасного освітнього процесу: постановка проблеми. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції* (13-14 травня 2021 р., м. Тернопіль). Тернопіль: Вектор, 2021. С. 214-218. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/19909/1/61_HRUTs.pdf
3. Пазенок В. С. Філософія. К.: Академвидав. 2008, 280 с.
4. Сергій Кримський Принципи духовності XXI століття. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/sergiy-krimskiy-principi-duhovnosti-hhi-stolittya> (дата звернення 15.04.2022)

УДК 94 (477)

Рудик М., викладач

Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола, Україна

ЖІНКИ-УКРАЇНКИ В УМОВАХ ВІЙН: ІСТОРІЯ ПИТАННЯ

Rudyk M.

UKRAINIAN WOMEN IN THE CONDITION OF WARS: HISTORY OF THE QUESTION

Війни супроводжують людство протягом тисячоліть. Особливого значення вони набули у XX-XXI столітті. У цей період війна зазнала найбільш глибоких змін за соціально-політичним змістом, військово-технічним виглядом, характером зброї, масштабами руйнувань та впливом на життя суспільства, зокрема, жіноцтва.

У минулому столітті участь жінок у війні стала масовим явищем. Замість невеликих професійних армій проводилися масштабні мобілізації, у результаті яких на військову службу залучалися жінки. Втрати мирного населення, більшістю якого були жінки і діти, у порівнянні з війнами попередніх століть зросли у декілька раз [1].

Перша світова війна стала переломним етапом в історії. У цей період відбулися незворотні зрушення в соціально-економічному, суспільно-політичному та духовно-культурному розвитку держав; змінилось ставлення до цих процесів усіх верств населення, зокрема жінок. З огляду на це актуальним в історії Першої світової є розкриття проблем «жінка та війна», «жінка та армія», оскільки роль жіноцтва у світових і регіональних війнах до цього часу залишаються мало дослідженими.

У роки Першої світової військова справа перестала бути суто чоловічою. Серед людей, які добровільно йшли на війну, були дівчата і жінки, що отримали професію медичної сестри і санітарки, окремі з них вступали до лав діючої армії та добровольчих формувань. Зокрема, у підрозділах УСС служили 37 українок, які виконували бойові та допоміжні функції [2].

Водночас українські жінки долучалися до добровільної діяльності на користь військовиків і цивільного населення, працюючи в організаціях: «Жіноча громада» «Червоний Хрест», «Комітет помочі вдовам і сиротам, жертвам війни», «Жіночий комітет допомоги раненим жовнірам у Відні». Щоб допомагати людям, від жінок не вимагали обов'язкової участі в допомогівих товариствах, а навпаки – заохочували індивідуальні ініціативи, оцінюючи їх за конкретним результатом [3].

Не менш цікавими і утаємниченими є історії жінок у роки Другої світової війни. Правда про долі українських жінок у війні в часи радянської доби була під забороною – її або замовчували, або спотворювали. Тема мала вписуватися у радянську схему жінки-героїні. З метою комуністичної пропаганди жінку на війні завжди розглядали з позицій уславлення бойового і трудового подвигу, засудження зради, оплакування жертви. Тим часом доля інших залишалася поза науковим, мистецьким, громадським інтересом. І нині питання ролі та місця жіноцтва у Другій світовій війні недостатньо вивчене істориками і переосмислене суспільством. Жіночі біографії розкривають різні іпостасі представниць слабкої статі у те лихоліття. Вона – дружина, мати, медсестра-рятівниця, воїн, підпільниця, військовополонена, оstarбайтер, свідок Голокосту, хранителька пам'яті і т. д. На фронті жінки оволодівали всіма воєнними спеціальностями: в авіації і на флоті, в піхоті й кавалерії, розвідці, зв'язку, медицині. Навіть виникла мовна проблема, адже слова танкіст, піхотинець, автоматник доти не мали жіночого роду [4].

Заслугує на особливу увагу історія жінок-українок в умовах сучасної війни з московським агресором. Це сукупність індивідуальних історій; кожна з яких має

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

власний досвід війни, власні мотиви, які спонукають взяти до рук зброю, служити розвідницею, артелеристкою чи снайперкою, бути медсестрою. Одні з жінок йдуть на війну, щоб захищати та оберігати, бо відчувають, що це необхідно. Інші – знають, що їхні вміння та навички допоможуть у бойових умовах. Армія і передова стали хорошим уроком життя.

Жінкам-військовичкам непросто знайти себе в мирному житті. Хтось ціною надзусиль повертається до мирної професії, щоденних родинних клопотів, турбот про дім, а іншим не вдається повернутися до реального життя, починаються напади агресії, проблеми з алкоголем. Жінки у мирному житті нерідко наштовхуються на нерозуміння з боку суспільства, а то й оточуючих і рідних людей. Окремі із них занурюються в себе, а це один із проявів посттравматичного синдрому.

Прикро, але й досі значна частина жінок-військовослужбовців не отримують гідного визнання на державному рівні. Реальні потреби і проблеми жінок-військовичок залишаються поза увагою держави. Жінки не забезпечуються належним екіпуванням, засобами гігієни та медичним обслуговуванням. Повсякденне життя військових майже не розглядається в медіа, проте повсякденне життя і є реальністю солдаток на війні. Поняття бути сміливою і захищати країну насправді складається з багатьох реальних дій і ситуацій, яким треба вчитися, з якими треба справлятися [5].

В сучасній українській армії перебуває 54 тисячі жінок, близько 25 тисяч із них – військовослужбовці. Прихід жінок у Збройні Сили України це нагальна вимога часу, це один із засобів посилення спротиву політиці «путіна». Перебування жінок у ЗСУ сьогодні є виправданим та необхідним. Також українські жінки сьогодні займаються волонтерською діяльністю, забезпечують армію найнеобхіднішим, вони шують, доставляють, плетуть, здають кров для поранених, організують благодійні заходи для збору коштів на потреби армії.

Війна навчила жінок по-справжньому цінувати і любити життя, берегти кожну мить; загострила відчуття справедливості, категоричного несприйняття корупції і хабарництва, що панують в реальному житті. Навчила цінувати людські взаємини, дружбу, вміння виживати в екстремальних умовах. Загострила розуміння справжнього патріотизму й любові до рідної землі.

Література

1. Байдак М. С. Жінка в умовах війни у світлі повсякденних практик (на матеріалах Галичини 1914–1921 рр.). – Рукопис: URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/aref_baidak.pdf
2. «Жіночі історії війни: вони боролися за українську землю». URL: http://www.oridu.odessa.ua/news/2016/05/06/Jino4i_istorii.pdf
3. Жіночий досвід Першої світової, або галичанки в окопах Східного фронту URL: <https://povaha.org.ua/zhinochyj-dosvid-pershoji-svitovoji-abo-halychanky-v-okopah-shidnoho-frontu/>
4. Жіночі долі у вирі Другої світової. URL: <https://zn.ua/ukr/HISTORY/zhinochi-doli-u-viri-drugoyi-svitovoyi-.html>
5. «Невидимий батальйон 2.0»: повернення ветеранок до мирного життя. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/202009/invisible%20battalion%20uk.pdf>

УДК 316. 48 (075)

Сівчук П., старший викладач

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

**ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ПРОТИБОРСТВО В УМОВАХ
ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ**

Sivchuk P., senior lector

INFORMATION-PSYCHOLOGICAL CONFRONTATION IN THE CONTEXT OF MILITARY AGRESSION

Трагічні події новітньої історії України у формі прямої агресії Росії, порушення територіальної цілісності нашої держави, намагання тотального знищення оборонної та військової інфраструктури, стало найбільшим викликом для українського народу з моменту проголошення державного суверенітету і становлення власної національної державності. Це не тільки виклик, але і важкі випробування, через які наш народ повинен пройти і стати ще більш сильнішим, згуртованим і патріотичним.

Для українського народу, політичних еліт, керівників держави було самоочевидним, що рано чи пізно це повинно статися, але політичні чвари, конфлікти, протистояння і нетерпимість, не сприяли консолідації суспільства, дезорганізували органи державного управління, дезорієнтували широкі верстви населення, породжували загальний песимізм, апатію, недовіру, що в кінцевому результаті послаблювало і знекровлювало суспільство.

З моменту розпаду Радянського Союзу і виникнення самостійної української держави в стосунках Росії і України почало спостерігатись поступове погіршення відносин. В зовнішній політиці російської держави у ставленні до України починають посилюватися тенденції великодержавного шовінізму. Український народ почав розглядатися як меншовартісним, хуторянським, не спроможним до самостійного повноцінного розвитку. Російськими пропагандистами і політтехнологами наполегливо проводились ідеї про те, що тривалий час бездержавного історичного існування позбавили український народ спроможності до власного продуктивного державотворення. Українська мова розглядалася як діалект, а культура – як частина «великої російської культури» з регіональними особливостями і побутовою самобутністю. Крім того активно циркулювали ідеї «старшого» брата, православної єдності, спільної історичної долі та ряд інших великодержавних ідей, які позбавляли український народ історичної перспективи. Така політика сусідньої держави природньо викликала супротив і орієнтацію більшої частини населення в сторону європейської цивілізації і західного світу.

Непоследовність, нерішучість, некомпетентність, егоїзм, конфлікт інтересів, а то і злочинна недбалість частини політичної еліти України, яка свої власні інтереси ставила вище загальнонаціональних, в значній мірі сприяло поширенню таких ідей і настроїв в Україні. І якщо до 2014 року російській владі шляхом підкупу, шантажу, залякування вдавалося утримувати керівників української держави в певних рамках впливу, то після подій на Майдані стало очевидним що: по-перше відбулася корінна зміна політичних керівних еліт, а по-друге, розкрило справжню суть і наміри Росії по відношенню до України.

З 2014 року між Україною і Росією розпочався конфлікт латентної фази, Протиборство і протистояння приймало різні форми, використовувалися найрізноманітніші засоби, залучалися значні ресурси. На різних етапах ця боротьба приймала форму гібридної війни, інформаційно-психологічного протиборства, проводились психологічні операції і провокації, тощо. Самоочевидним є той факт, що напруження зростало, ескалація посилювалася, що в кінцевому результаті призвело до вищої міри ескалації - війни.

Широкомасштабна діяльність Росії проти України, що велась в інформаційному просторі і значно посилилась в умовах війни, веде до підризу основ держави, дезорієнтації населення, дестабілізації суспільства, розпалювання міжнаціональної ворожнечі, культивує ненависть, насильство, дискримінацію.

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Характерною особливістю сучасних конфліктів є їх інформаційний супровід. Інформація, яка циркулює в засобах масової інформації, електронних засобах поширення та інформаційному просторі взагалі, відіграє надзвичайно важливу роль в умовах реального військового протистояння.

Інформація стає надзвичайно важливим політичним, стратегічним, державним ресурсом, інколи значно важливішим за зброю, особливо, якщо у держави в силу певних обставин обмежена можливість нею володіти. Інформація дає можливість супротивнику для деструктивного впливу на широкі верстви населення, особистий склад збройних сил, громадську думку шляхом поширення «фейків», дезінформації, відвертої брехні, панічних настроїв, відчаю. Очевидно, що процеси удосконалення інформаційних технологій, глобалізації призвели до появи нових джерел небезпеки, надзвичайно витончених і небезпечних.

Прийнято вважати, що психологічна війна – це сукупність різних форм, методів і засобів впливу на людину з метою зміни бажаного напрямку її психологічних характеристик (поглядів, думок, настроїв, ціннісних орієнтацій, мотивів, установок, стереотипів поведінки), а також групових норм і масових настроїв. Оскільки психологічні операції здійснюються за допомогою інформаційних технологій, то використовуються терміни інформаційно-психологічне протиборство, інформаційно-психологічна війна, тощо.

В умовах функціонування інформаційного суспільства, інформація стає універсальним і ефективним інструментом політики. Інформаційно-психологічне протиборство пронизує всі сфери суспільного життя, всі форми взаємодії і відносин між людьми, Відомий принцип інформаційної політики, що інформація в наш час стало важливим різновидом влади.

Інформаційна війна стала боротьбою за знання та інформацію, не тільки в розумінні володіння ними, але і першочерговості отримання, інтерпретації та використання цього важливого ресурсу у власних інтересах.

Необхідно зауважити, що інформаційно-психологічний вплив завжди використовувався як ефективний засіб боротьби у підготовці і проведенні бойових дій. Найдревнішими способами впливу на супротивника було залякування, чутки, спотворена інформація, дезінформація, психологічна обробка, інформаційні диверсії. По мірі розвитку військового мистецтва почали використовуватися прийоми провокації протиріч, використання так званої «п'ятої» колони, привнесення розладу в ряди супротивника, приховування справжніх цілей війни, розпалювання міжрелігійної ворожнечі, поширення чуток про звірства супротивника та ін..

В сучасних умовах не тільки використовуються такі прийоми, але арсенал цих засобів значно розширився, тим більш способи донесення їх до кінцевого споживача кардинально якісно і кількісно змінився. Інформація розглядається не тільки як ціль, але як і важлива зброя. Інформаційна боротьба приймає жорсткий, безкомпромісний характер, набуваючи форм інформаційного протиборства, психологічних диверсій, інформаційно-психологічної війни.

В США інформаційне протиборство розглядається як діяльність, що спрямована на досягнення цілей державної політики в мирний та воєнний час, яка проводиться завжди незалежно від розвитку відносин між державами.

В сучасних умовах складовими інформаційно-психологічної війни найбільш небезпечними є наступні чинники:

– проведення психологічних операцій, як сукупності цілого комплексу форм, методів і прийомів психологічного впливу, спрямованих на людину чи групу людей з метою впровадження у свідомість чужих ідеологічних установок, стереотипів поведінки, настроїв, почуттів, оцінок;

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

- поширення дезінформації в тому числі на державному рівні;
- прямі інформаційні атаки і провокації, тобто пряме перекручення інформації без видимої зміни її сутності і контексту виникнення;
- електронна (кібернетична) війна, як різновид збройної війни, як вплив радіоелектронними і кібернетичними засобами на роботу систем управління, промисловості, транспорту, логістичних центрів, зв'язку, розвідки тощо.

В сучасній війні інформаційно-психологічні операції стали важливою складовою воєнного мистецтва і масово використовувалися нашим супротивником як в ході підготовки до війни так і в ході воєнних дій, що вимагає від кожного із нас і також суспільства пильності.

УДК 271.222(470+571)-634](477)

Стоцький Я., д. істор. н., проф.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ОСНОВНІ ЕТАПИ ЕКСПАНСІЇ РОСІЙСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я НА УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ

Stotskyi Ya., Dr., Prof.

MAIN STAGES OF THE EXPANSION OF RUSSIAN ORTHODOXY INTO UKRAINIAN LANDS

У нашому сьогоднішньому російсько-українській війні путінські рашисти тотально знищують соціальну і виробничу інфраструктуру, здійснюють вбивства та воєнні злочини дітей, жінок, людей похилого віку, проводячи, по суті, геноцид українського народу не тільки за наказом російського президента і своїх командирів, але й з благословення московського патріарха Російської православної церкви Кирила з метою повної колонізації України. Таким чином, московське православ'я як у царські століття, так і у наш час, було і є духовною силою національного поневолення України, денационалізації нашого народу, мови, культури, історії.

Отож, коротко зазначимо в ретроспективному і у модерному історичному контексті основні етапи експансії московсько-російського православ'я у синтезі із політикою Московії-Росії на українські землі незалежно від конфесійної домінанти.

Після поділу у 1448-1458 роках Київської православної митрополії Константинопольського патріархату на Київську і Московську, а згодом канонічного (під тиском державної московської влади) оформлення Константинопольським патріархам Єремією 23 січня 1589 року патріаршого устрою Московської митрополії у кордонах Московії, політична і релігійна влада почала розробляти свою стратегію, яка виходила за їхні кордони на українські і білоруські землі, взявши за основу концепцію «Москва-Третій Рим».

Практичних обрисів ця стратегія набула внаслідок Переяславського договору 1654 року між гетьманом Хмельницьким і московським царем згідно з яким Україна попадала під т. зв. «опіку» Московщини, а також – після Андрусівського миру 1667 року між Польщею і Московією, відповідно до якого Україну було поділено на Лівобережжя із Києвом, які відійшли до Московії, та Правобережжя і південно-західну Білорусь, які залишилися за Польщею. Над українським православ'ям нависла небезпека поглинення московським православ'ям, що й незабаром почне реалізовуватися.

Так, у 1686 році під тиском московської і турецької державної влади Константинопольський патріарх Діонісій перепорядкував Київську православну митрополію Московській патріархії, з чим не погодилися владики Перемишльської

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

(1691 р.), Львівської (1700 р.) і Луцької (1702 р.) єпархій і перейшли самі та перевели свої єпархії у лоно Уніятської церкви, що дало змогу поширити уніятство на все Правобережжя і навіть за його межі.

Перший (1772 р.), другий (1793 р.) і третій (1795 р.) поділи Польщі загалом між Австрійською імперією, Пруссією і Російською імперією, внаслідок яких Уніятська церква опинилася у кордонах Австрії і Росії та сумарно налічувала 4 млн. уніятів, 9452 парафії, із яких 4034 були розташовані на територіях, які відійшли до Росії. Синтезуючи релігійний компонент із політичним, тобто ідеєю об'єднання «русских» земель, Катерина II активізувала т. зв. возз'єднання уніятів із московським православ'ям, яке було покладено на православне духовенство на чолі із архієпископом Мінським Віктором (Садковським) у 1793-1795 роках. Під репресивним тиском царських органів влади лише за серпень 1794 – березень 1795 рр. в Уніятській церкві московським православ'ям було забрано 2603 храми, «возз'єднано» 1 483 111 парафіян і 1552 священники. Це, по суті, був один із перших етапів експансії московського царизму і православ'я на українські землі.

Другий етап припав на період правління царя Миколи I, коли 1827-1839 роках розроблялися таємні інструкції ліквідації унії на захоплених Росією українських землях, який ініціював єпископ Йосиф Семашко, що завершилося «Актом возз'єднання» 12 лютого 1839 року на Полоцькому соборі, який офіційно проголосив про припинення існування Греко-Уніятської церкви на території Правобережної України, тобто «возз'єдналися» із московським православ'ям 1,5 млн. вірних, 1305 священників, але майже 500 священників відмовилися від такого «возз'єднання», із них 160 було вислано на каторгу в Сибір, решту розселено в т. зв. європейській частині Росії.

Третій етап експансії і ліквідації стосується Холмської єпархії Уніятської церкви 1873-1875 років, який спільно провели царська влада за царя Олександра II і московське православ'я, «возз'єднуючи» українців цієї єпархії, частина якої опинилася під російською владою після вищезазначених поділів Польщі. Слід зазначити, що ці землі Холмщини ще із часів Данила Галицького належала до Галицько-Волинського князівства, але після його падіння у середині XIV століття опинилися у складі Польського князівства. Цей етап «возз'єднання» очолив о. Маркел Попель. Ця єпархія під російським пануванням налічувала біля 330 парафій, майже 250 тисяч вірних та близько 400 священників, із яких 70 чинили опір «возз'єднанню» і були заслані в Сибір, майже 100 втекли в сусідню Галичину, а решту були змушені, під страхом репресій, «возз'єднатися», підписавши т. зв. «Акт добровільного возз'єднання» із російським православ'ям, який офіційно прийняв і підписав Олександр II 11 травня 1875 року.

Четвертий етап експансії російського православ'я і вже за радянської сталінської влади тривав у 1945-1946 роках і стосується також Уніятської церкви (теперішня назва – Українська Греко-Католицька Церква). Спочатку, у квітні-вересні 1945 року спецоргани заарештували і ув'язнили весь єпископат УГКЦ на чолі із митрополитом Йосифом Сліпим, згодом було за вказівкою органів державної влади утворено «Ініціативну групу» для «возз'єднання» із Російською Православною Церквою, яку очолили священники УГКЦ Костельник, Мельник і Пельвицький, яка проводила, за сприяння НКВС, МДБ, уповноважених у справах релігійних культів та ієрархії Московського патріархату, акцію «возз'єднання». І врешті-решт 8-10 березня 1946 року було скликано т. зв. собор у Львові, який проголосив, що вірні УГКЦ поривають будь-які зв'язки із Апостольським Престолом і переходять в лоно Московського патріархату. Загалом, на 1943 рік Галицька митрополія разом із Мукачевською і Пряшівською єпархіями та з Лемківською апостольською адміністрацією налічували 4488 храмів і

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

каплиць, 203 монастирі, Богословську академію, 5 духовних семінарій, 2987 священників, 1610 монахів і монахинь, але через воєнні перепитії Другої світової війни станом на 1946 рік безпосередньо у Галицькій митрополії залишилося біля 1500 священників із врахуванням відходу значної частини Перемишльської єпархії до Польської Народної Республіки. Із цього числа духовенства Галичини «возз'єдналися» біля 1100 священників, а 22 відсотки отців не погодилися перейти в РПЦ і були заслані в ГУЛАГи. Схоже «возз'єднання» сталінський режим вчинив і на Закарпатті, де 25 серпня 1949 року Московський патріархат проголосив «добровільне возз'єднання» Мукачевської єпархії із РПЦ.

Коротко підсумовуючи: українофобство, ідеологія «русского міра», русифікація, денационалізація українців, теперішня війна із метою знищення української незалежності, нашої свободи тощо – всебічно в цьому князівській, царській, комуністичній, путінській Московії-Росії – завжди і беззаперечно допомагало московсько-російське православ'я.

УДК 342.7

Щигельська Г., канд. істор. н., доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

Перець Н.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РОСІЇ ПРОТИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ У КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Shchyhelska H., Ph.D., Assoc. Prof.

Perets N.

RUSSIAN WAR CRIMES AGAINST CIVILIANS IN THE KYIV REGION

Воєнним злочином вважається міжнародний злочин, що умисно чи з грубої необережності вчиняється комбатантом та прирівняними до них особами чи по відношенню до них цивільною особою під час збройного конфлікту і полягає у масовому і серйозному порушенні норм міжнародного гуманітарного права та посягає на підзахисних осіб, їх права чи найважливіші принципи міжнародного гуманітарного права [1]. Найширший перелік воєнних злочинів закріплений у Статуті Міжнародного кримінального суду, так званому Римському статуті. Стаття 8 Римського статуту визначає, що воєнними злочинами є грубі порушення Женевських конвенцій 1949 р. [2].

У результаті повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 р. була зафіксована значна кількість злочинів, скоєних російською армією в Україні, які безсумнівно можна кваліфікувати як воєнні або ж злочини проти людяності. За словами директора з питань Європи та Центральної Азії міжнародної правозахисної організації Human Rights Watch (HRW) Г'ю Вільямсона: «Випадки, які ми задокументували, є невимовною, навмисною жорстокістю та насильством щодо цивільного населення України. Згвалтування, вбивства та інші насильницькі дії проти людей, які перебувають під вартою російських військ, слід розслідувати як воєнні злочини» [3].

Після звільнення від російських військ Ірпіня (28 березня), Бучі, Гостомеля (31 березня) та Бородянки (1 квітня) на Київщині, світ приголомшили шокуючі кадри злочинів окупантів, які стали свідченням порушення усіх норм міжнародного гуманітарного права: щент зруйнована цивільна інфраструктура, сотні вбитих мирних жителів зі слідами катувань. Кількість виявлених тіл загиблих цивільних у результаті

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

російської агресії у Київській області станом на 10 квітня, за словами Генерального прокурора України І. Венедіктової становить щонайменше 1222 особи [4]. Найбільшу кількість загиблих зафіксовано у Бучі. За даними прес-служби поліції Київщини, станом на 16 квітня у Бучі було знайдено понад 420 тіл людей. Однак ця цифра ще не є остаточною, зауважив начальник поліції Київської області А. Небитов: «...люди повертаються і знаходять у себе у домівках тимчасові захоронення і складування трупів, тобто, у підвалі, колодязі, і так далі» [5]. Масові вбивства у Бучі, які є очевидними військовими злочинами РФ увійшли в історію під назвою «Бучанська різанина» слідом за хештегом #BuchaMassacre, що запустив Президент Євросоюзу Шарль Мішель. Окрім того, він анонсував нові санкції проти РФ, а також пообіцяв підтримку з боку Євросоюзу в переслідуванні військових злочинців, скоєних армією окупанта на території Київської області [6]. 13 квітня Незалежна експертна місія, створена у рамках Московського механізму ОБСЄ, оприлюднила «Доповідь про порушення міжнародного гуманітарного права і прав людини, військові злочини і злочини проти людяності в Україні з 24 лютого 2022 року» [7]. У доповіді вказується на необхідність серйозного міжнародного розслідування на місцях розстрілів великої кількості мирного населення під час окупації росією населених пунктів поблизу Києва, зокрема Бучі, що вказує на військові злочини і злочини проти людяності, вчинені російськими військами.

Крім того, у доповіді вказується на численні звинувачення у звалтуваннях, у тому числі групових, скоєних російськими військовими, а також задокументовані насильницькі дії, які порушують міжнародне право у сфері прав людини з боку російських військових, наприклад цілеспрямовані вбивства, насильницькі зникнення чи викрадення цивільних осіб.

Особисто відвідав Київську область і Головний прокурор Міжнародного кримінального суду в Гаазі Карім Хан, щоб на власні очі побачити наслідки російської окупації. Під час поїздки Хан наголосив, що необхідно провести незалежне розслідування звірств у Бучі та інших населених пунктах. «Україна є місцем злочину. Ми перебуваємо тут, оскільки маємо раціональні підстави вважати, що тут вчиняються злочини, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного суду» [8], – заявив Прокурор. Він також зазначив, що розслідування військових злочинців РФ Україна здійснюватиме спільно з Євроюстом, національними правоохоронними органами, спільними міжнародними групами слідчих та Міжнародним кримінальним судом [9].

На сьогодні, надважливим завданням є притягнення до відповідальності осіб, винних у тяжких військових злочинах, скоєних в Україні. Злодіяння російських військових злочинців на території України, у тому числі й у Київській області, є настільки кричущими та шокуючими, що майже напевно призведуть до застосування державами ЄС принципу універсальної юрисдикції.

Література

1. Репецький В. М., Лисик В. М. Поняття та ознаки військових злочинів // Альманах міжнародного права. - 2009. - Вип. 1. - С. 120-125
2. Шевердін М. Відповідальність за військові злочини. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/2/683095/>
3. Ukraine: Apparent War Crimes in Russia-Controlled Areas. URL: <https://www.hrw.org/news/2022/04/03/ukraine-apparent-war-crimes-russia-controlled-areas>
4. Звірства на Київщині: щонайменше 1222 загиблих, ідентифікували 500 підозрюваних. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3453995-zvirstva-na-kiivsini-sonajmense-1222-zagiblih-identifikuvali-500-pidozruvanih.html>

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

5. Воєнні злочини рф: у Бучі знайшли вже більш як 420 тіл. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3461468-voenni-zlocini-uf-u-buci-znajslivze-bilsak-420-til.html>.
6. Бучанська різанина – #BuchaMassacre: вивезли вже 500 тіл, але точна кількість жертв досі невідома. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/64287/>.
7. Report on violations of international humanitarian and human rights law, war crimes and crimes against humanity committed in Ukraine since 24 february 2022. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/a/515868.pdf>.
8. «Україна є місцем злочину»: головний прокурор Гааги відвідав Бучу. URL: <https://tsn.ua/ato/ukrayina-ye-miscem-zlochynu-golovniy-prokuror-gaagi-vidvidav-buchu-foto-2036416.html>.
9. «Ми повинні зробити все, щоб настала відповідальність». Прокурор МКС – про розслідування злочинів РФ. URL: <https://susplne.media/228779-mi-povinni-zrobiti-vse-sob-nastala-vidpovidalnist-prokuror-mks-pro-rozsliduvanna-zlociniv-uf/>.

Секція 4-5. ВПЛИВ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ ТА ТЕХНОГЕННИХ КАТАСТРОФ НА ЛОКАЛЬНІ ТА ГЛОБАЛЬНІ ЕКОСИСТЕМИ

НОВІТНІ ПІДХОДИ ДО МІНІМІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ, ЕКОЛОГІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ НАСЛІДКІВ ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

УДК 504.05

Jadav H.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine-India

Shchyhelska H., Ph.D., Assoc. Prof.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

RISKS AND LONG-TERM EFFECTS OF CHEMICAL DISASTERS: BHOPAL AND COVID-19

Джадав Х.,

Щигельська Г., канд. істор. н., доц.

РИЗИКИ ТА ДОВГОТРИВАЛІ НАСЛІДКИ ХІМІЧНИХ КАТАСТРОФ: БХОПАЛ І COVID-19

Thirty-eight years after its occurrence (3 December 1986) the Bhopal gas tragedy is still considered as unparalleled in the annals of history of chemical disasters. An explosion at the Union Carbide India Limited (UCIL) pesticide plant resulted in the release of 40 tons of a toxic gas, methyl isocyanate (MIC) spreading over approximately 77 square miles, killing thousands of people and injuring hundreds of thousands [1]. Responsible estimates suggest that as many as 10,000 may have died immediately [2]. A large number of the inhabitants in the township of Bhopal were exposed to different degrees, depending on their proximity to the plant and atmospheric factors. The COVID-19 pandemic shed some light on the long-term effects.

Currently, the number of registered survivors of the Bhopal tragedy with varying degrees of damage reaches more than 500,000 [1]. Many people still suffer from various complications such as increased rate of cancers, chronic illness like tuberculosis, respiratory

diseases, birth defects, nerve injury, growth retardations, gynecological illness and many others. In addition, analysis of coronavirus (SARS-CoV-2) statistics in India showed that among all COVID-19 patients, the majority of deaths were in Bhopal gas disaster victims [3]. Various studies have proved that MIC had long term effects on exposed population due to pulmonary, reproductive, immunogenic, neurological, hematological toxicity and genetic alterations. Due to all these toxic effects of MIC, the survivors of the Bhopal Gas tragedy are at increased risk of developing complications related to COVID-19 [3].

The scientific evidence emphasizes that the MIC-affected, especially the survivors with chronic obstructive pulmonary disease (COPD), are highly susceptible to COVID-19 owing to their existing pulmonary complications. Therefore, it is of utmost importance that the affected people become aware of their risk to COVID-19 and its timely prophylactic measures. Health policy-makers need to strengthen the action plans to protect the Bhopal MIC-affected population from COVID-19. Raising awareness about good respiratory hygiene, proper caring for co-morbid illnesses, counseling on smoking and smokeless tobacco cessation, alcohol avoidance, and intake of immune-boosting diets may effectively minimize the COVID-19 risk among the vulnerable subjects. Regular health monitoring, preventive hygiene and healthy lifestyle practices are mandatory prophylactic measures that help to protect the vulnerable from COVID-19 [4].

Various lessons have been learned since the accident and some of them have been incorporated into international regulations regarding industrial activities and environmental safety. The disaster not only provides lessons for preventing other industrial disasters in the future, but also has lessons for protecting sustainable human development from the system's negligence. Furthermore, it also underlines the fact that developments that require the production of nuclear and chemical materials can never be fully safe for humanity. Despite that, while seeing the demand of modern times and modern production, if these industries need to be developed, extreme safety measures should be taken by the system in the interest of humanity and the environment. As the appalling and rapidly regulated growth of industry continues to pose a serious threat to the sustainable development of mankind and has adverse consequences for the physical and emotional health of people in India. Positive changes and security measures are therefore important, as only these approaches can save humanity and lead to undeniable sustainable development in the coming times from disasters and environmental degradation.

References

1. Mishra, P., Samarth, R., Pathak, N., Jain, S., Banerjee, S., & Maudar, K. (2009). Bhopal Gas Tragedy: review of clinical and experimental findings after 25 years. *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health*, 22(3). doi:10.2478/v10001-009-0028-1.
2. Sriramachari, S. (2004), The Bhopal gas tragedy: An environmental disaster. *Current Science*, 86(7), 905-920. Retrieved April 19, 2021, <http://www.jstor.org/stable/24109273>.
3. Malviya, A., Ahirwar, A. K., Chandra Tripathi, S., Asia, P., Gopal, N., & Kaim, K. (2021). COVID-19: a review on SARS-CoV-2 origin, epidemiology, virology, clinical manifestations and complications with special emphasis on adverse outcome in Bhopal Gas Tragedy survivor. *Hormone Molecular Biology and Clinical Investigation*, 42(1), 63–68. doi:10.1515/hmbci-2020-0070
4. Senthilkumar CS, Malla TM, Akhter S, Sah NK, Ganesh N. Susceptibility of the Bhopal-methyl isocyanate (MIC)-gas-tragedy survivors and their offspring to COVID-19: What we know, what we don't and what we should? *Cien Saude Colet*. 2020 Oct;25(suppl 2):4225-4230. doi: 10.1590/1413-812320202510.2.28682020. Epub 2020 Aug 6. PMID: 33027359.
5. Mandal, M.; Rahman, M. M. Bhopal Disaster Gas Victims: Trauma Before & During the COVID-19 Pandemic *Problemy Ekorozwoju*; 16(2):51-57, 2021.

УДК 338.2

Provalna Y.

FH Schmalkalden University of Applied Sciences, Germany

Shchyhelska H., Ph.D., Assoc. Prof.

Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukraine

LONGTERM CONSEQUENCES OF NEW PHASE OF RUSSIA'S WAR IN UKRAINE

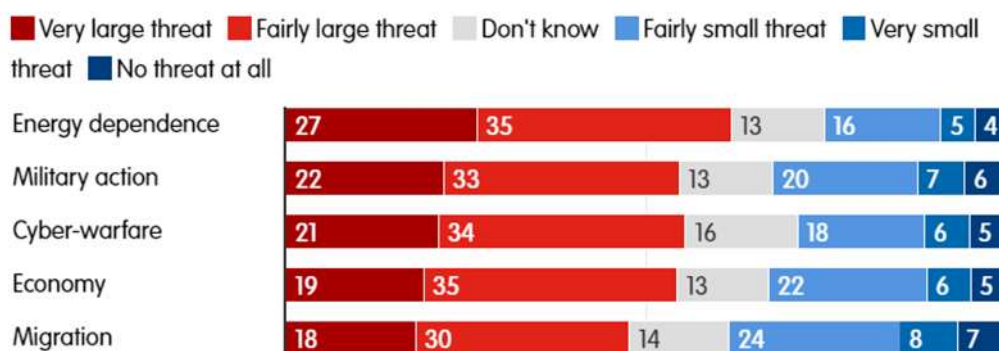
Провальна Ю.

Щигельська Г., канд. істор.н., доц.

ДОВГОСТРОКОВІ НАСЛІДКИ НОВОГО ЕТАПУ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

On 24 February 2022, Russia commenced a full-scale military invasion of Ukraine, conducting attacks that have caused thousands civilian deaths and injuries, significant damage to military assets, urban residential areas, communication and transportation infrastructure. Private homes, multi-storey residential buildings, administrative buildings, medical and educational institutions, water supply stations, electricity systems have been on a massive scale. The more this war hurts Ukraine, the more important it becomes to understand that it is not just about Ukraine. Consequences of new phase of Russia's war in Ukraine touches almost every country in the world. It is important to highlight the fact that the global economy will feel the effects of slower growth and faster inflation.

According to the European Council on Foreign Relations (ECFR) polls, more than half of Europeans agree that Russia's approach to Ukraine represents a security threat to Europe as a whole in a variety of domains. Despite the national differences on the key issues, overall, Europeans see energy dependency as their most significant shared challenge in dealing with Russia: majorities in all surveyed countries apart from Sweden (47 per cent) say that this poses a major threat [1].

The graph shows the aggregate numbers for seven countries polled, namely Finland, France, Germany, Italy, Poland, Romania, and Sweden [1].

Recent studies suggest that impacts of new phase of Russia's war in Ukraine will flow through three main channels. Firstly, higher prices for commodities such as food and energy will push up inflation further, in turn eroding the value of incomes and weighing on demand. Secondly, neighboring economies in particular will grapple with disrupted trade, supply chains, and remittances as well as an historic surge in refugee flows. Finally, reduced business confidence and higher investor uncertainty will weigh on asset prices, tightening financial conditions and potentially spurring capital outflows from emerging markets [2].

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

The consequences of Russia's war on Ukraine have already shaken the world, and point to the importance of a global safety net and regional arrangements in place to protect economies. "The war in Ukraine not only has a dramatic impact on the lives of civilians, but also has global consequences. Developing countries are already in a difficult situation and simply cannot afford a sharp rise in prices for food, fuel and other basic necessities [3]" - said the Secretary-General of the United Nations, Antonio Guterres.

What about the provision that Ukraine's post-envoy to the UN said follows: "Ukraine has so far been one of the guarantors of global food security," so the consequences of the war "will be catastrophic at the global level. According to his appeal, 55% of sunflower oil exported worldwide comes from Ukraine. At the same time, 60% of Ukrainian agricultural products are shipped through seaports blocked by the Russian army, which threatens the global supply chain. "This means that protecting Ukraine from Russian aggression is also protecting the world from hunger [3]". How does it work? Ukrainian ships with water and oil can not leave the Black Sea ports because of the war. Therefore, we can observe rising bread prices in Turkey and rising wheat prices in Iraq. Due to tough sanctions, prices for white fish, oil and energy are now rising. So, the British fear their national dish «Fish & Chips». The same for electricity. Queues at gas stations in Kenya. In Peru, Sri Lanka, Scotland and protests over inflation, fuel shortages and power outages [4]. The whole world is completely tense via the huge economic destruction. First of all, it is European Union countries as we see from investigation results. But it is the North and South America states, Africa and the Baltics also. According to the World Trade Organization, the growth of the world economy may decline by 1.3% all due to the full-scale war waged by Russia in Ukraine.

Although some effects may not be fully manifested for many years, there are already clear signs that the war and resulting jump in costs for essential commodities will make it difficult for some countries' policymakers to strike a delicate balance between containing inflation and supporting economic recovery from the pandemic.

References

1. European council of foreign relations. The crisis of European security: What Europeans think about the war in Ukraine: website. URL: <https://ecfr.eu/publication/the-crisis-of-european-security-what-europeans-think-about-the-war-in-ukraine/>
2. Kammer A., Azour J., Selassie A., Goldfajn I., Rhee C. How War in Ukraine Is Reverberating Across World's Regions. URL: <https://blogs.imf.org/2022/03/15/how-war-in-ukraine-is-reverberating-across-worlds-regions/>
3. Ukrinform. The war in Ukraine has global consequences: website. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3424084-vijna-v-ukraini-mae-globalni-naslidki-gensek-oon.html>
4. Made for minds. How the world feels the consequences of the war in Ukraine (photo gallery): website. URL: <https://www.dw.com/uk/yak-svit-vidchuvaie-naslidky-viiny-v-ukraini-fotohalereia/a-61436948>.

УДК 351

Гумен Ю., канд. істор. н., доц.

Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя Україна

ПРИВАТНИЙ СЕКТОР ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Humen Y., PhD, Assoc. Prof.

THE PRIVATE SECTOR AS A KEY ELEMENT OF NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Державне управління в Україні у більшості випадках сприймається як процес здійснення впорядкованого впливу на все, що асоціюється з означенням «державне» (управління, регулювання, майно, забезпечення, страхування і т.д.). Поняття «приватний сектор» до недавнього часу розглядалося винятково як об'єкт дослідження економічних наук. В нормативно-правових документах повноцінного визначення «приватний сектор» немає. Так, Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 № 2404-VI [1], в 1-ій статті «Визначення та ознаки державно-приватного партнерства» визначення поняття «приватний сектор» відсутнє, також Концепція розвитку державно-приватного партнерства в Україні на 2013-2018 роки, даного визначення не надає [2]. Навіть термін «державно-приватне партнерство», що є перекладом англійського словосполучення «public-private partnership» (PPP) у вітчизняній науковій думці має два варіанти перекладу: державно-приватне партнерство [3,4,5,6,7], і публічно-приватне партнерство [8,9,10], що пов'язано з особливостями перекладу поняття «public», що виступає як державний та публічний. В працях науковців з країн СНД найчастіше використовується визначення «державно-приватне партнерство», а от окремі українські дослідники визначають «public» як значно ширше означення, що включає в себе сукупність центральних органів влади, органів місцевого самоврядування, некомерційних організацій та інститутів громадянського суспільства, що взаємодіють між собою. Тому й приватно-публічне партнерство є більш адекватним перекладом для відображення змісту партнерської взаємодії держави і бізнесу. Роль та місце приватного сектору в процесі реалізації національної безпеки України вітчизняними науковцями досліджено недостатньо. Взаємодія приватного сектору з державним та громадянським суспільством в процесі реалізації національної безпеки України є предметом дослідження даної публікації.

Приватний сектор відіграє ключову роль в реалізації Національної безпеки країни. За твердженням відомого австрійського економіста Ф. фон Хайека приватний сектор сформулювався природним шляхом без будь-якої спрямованої сили, але від його існування залежить добробут суспільства, однак, в основі своєї внутрішньої логіки він немає нічого спільного з морально-етичними нормами, проте, виступає гарантією найважливішої ліберальної цінності – свободи особистості [11]. Ключовою характеристикою належності до приватного сектора є наявність приватної власності. Приватний власник має повне право здійснювати з об'єктом своєї власності діяльність, котру він вважатиме за необхідну. До приватної власності відносять: домашнє господарство, як економічну одиницю, контра здійснює виробництво продукції та надання послуг для власних потреб, легальні приватні підприємства, які діють відповідно до законодавства (підприємства будь-якого розміру – від індивідуального кустарного підприємства, до великих підприємств), нелегальні приватні підприємства у складі «тіньової економіки» (вся діяльність сфери виробництва товарів і надання послуг яка здійснюється без дозволу влади, тобто поза законом) [12]. Як бачимо представництво приватного сектора є досить широке, що об'єднує представників різних верств населення. Стейкхолдери (представники зацікавлених сторін), приватного сектору в житті демократично розвинутих країн є досить впливовими та організованими групами. Традиційно, приватний сектор взаємодіє з державним. Форми взаємодії безпосередньо пов'язані з особливостями економічного устрою тієї чи іншої країни. Аналізуючи досвід економічно розвинутих країн ми можемо припустити, що державно-приватне партнерство, як форма взаємодії двох секторів переросла в публічно-приватне партнерство. Щодо України, то відносини приватного та державного секторів, залишаються на рівні законодавчо оформленого поняття – державно-приватне партнерство.. Державний сектор, як визнають більшість вітчизняних вчених, досі не вийшов з тіні командно-адміністративної системи

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

управління, що характеризує ще радянський тип державотворення. Приватний сектор в Україні, як ми уже зазначали, формується шляхом прямої взаємодії з правлячою елітою, за не зовсім справедливою і зрозумілою приватизацією, що здійснюється з моменту проголошення незалежності. За таких обставин реалізація окремих вдалих проектів приватно-державного партнерства в Україні (наприклад – проведення чемпіонату Європи з футболу 2012 року) залишається виключенням з правил. Публічно-приватне партнерство, що успішно реалізовувалося в економічно розвинутих країнах ще в другій половині минулого століття, по суті, є тим же державно-приватним партнерством з врахуванням відмінностей функціонування державного сектора. За умов демократизації суспільного розвитку, та відсутності авторитарного радянського досвіду органи державної влади та місцевого самоврядування в таких країнах як США, країна Європейського Союзу, Великої Британії та інших, функціонують відповідно до моделі публічного адміністрування, тобто працюють прозоро, зрозуміло та ефективно. Тому, за умов приватно-публічного партнерства, приватний сектор не лише партнер державному сектору, а й в багатьох напрямках конкурент у сфері надання послуг.

Приватний сектор за будь яких умов повноцінно та взаємовигідно взаємодіє з громадянським суспільством. Громадський сектор не лише партнер приватного, а й клієнт, споживач. Інтереси цих секторів, подекуди збігаються. Тому в економічно розвинутих країнах на сучасному етапі визначилися напрями діяльності характерні для обох секторів. В наслідок такого обміну, ми отримали поняття - соціальне підприємництво, волонтерство. Зрештою, навіть в країнах, що розвиваються є спільні для цих двох секторів поняття - наприклад «тіньова економіка». «Тіньова економіка» розвивається за межами прямого впливу держави, однак за підтримки багатьох верств суспільства.

З початком XXI століття пріоритетом для економічно розвинутих країн став новий вид міжсекторальної співпраці, який був визначений вітчизняними дослідниками у поняття «демократичне врядування». Нова парадигма державного управління, де приватному сектору поряд з державним та громадянським надається рівноправна можливість прийняття управлінських рішень, важливих для держави і суспільства. Демократичне врядування збільшує можливості приватного сектору та одночасно не применшує його відповідальність. Врядування як комплексна модель міжсекторальної співпраці поступово адаптується і в країнах з перехідною економікою, де роль і значення приватного сектору в суспільно-державних процесах буде лише зростати.

Нова стратегія національної безпеки України від 6 травня 2015 року хоча і не вбачає пріоритетність внутрішніх викликів над зовнішніми загрозами, проте в загальних положеннях визнає неефективною модель державного управління в країні, що сформувалася з часу проголошення її незалежності. Приватний сектор, як юридичний термін, знову не обумовлений в цьому важливому документі, проте проголошує ключовою умовою нової якості забезпечення економічної безпеки України – деолігархізацію, демонополізацію і дерегуляцію економіки шляхом захисту економічної конкуренції, спрощення та оптимізації системи оподаткування, та формування сприятливого бізнес клімату. Проблема переходу державного управління на якісно нову модель – демократичне врядування, стратегія Національної безпеки України не розглядає, а запозичення передового досвіду демократично розвинутих країн зводиться лише до забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов до вступу в НАТО. Щодо реалізації поняття «сектор» в тексті Стратегії то воно візуалізується лише в якості об'єднання державних інститутів безпеки і оборони (сектор безпеки та оборони). У п. 4.5 стратегії реформування системи державного управління не передбачає докорінної реформи державного сектору, а зводиться до чотирьох першочергових заходів, жоден з котрих не

трансформується в механізм реалізації [13]. На нашу думку, лише докорінна зміна системи державного управління та перехід її на модель демократичного врядування дозволить приватному сектору стати повноцінною частиною системи Національної безпеки України. Адже приватний сектор формує основну частину економічного активного населення країни – середній клас, на плечі котрого покладена уся система Національної безпеки будь якої демократичної країни.

Література

1. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>
2. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/739-2013-%D1%80>
3. Золотых Н., Симонов Б. Государственно- частное партнерство в инновационной сфере, рамочный отчет. – М.; 2003 – Декабрь, Варнавський В. Государственно- частное партнерство: некоторые вопросы теории и практики/ В. Варнавський // Мировая экономика и международные отношения – 2011. - №9 – С. 41-45
4. Гриценко Л.Л. Концептуальні засади державно-приватного партнерства / Нейкова І.С. Державно-приватне партнерство як складова інвестиційного механізму інноваційного розвитку / І.С. Нейкова // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2010. – № 1(48). – С. 152–160
5. Павлова Г. Державно-приватне партнерство: аналіз світового досвіду та шляхи розвитку в Україні / Г. Павлова // Публічне управління: теорія та практика: зб. наук. праць. – 2011. – № 3. – С. 130-133
6. Павлюк К.В. Розвиток державно-приватного партнерства у сфері житлово-комунального господарства в Україні / К.В. Павлюк, О.В. Степанова // Економіка промисловості. - 2010. – № 49. – С. 172-182
7. Павлюк К. В. Сутність і роль державно-приватного партнерства в соціально-економічному розвитку держави / К. В. Павлюк, С. М. Павлюк // Наукові праці КНТУ. Економічні науки. – 2010. – № 17. – С. 10 – 19
8. Надолішній П. Публічно-приватне партнерство в Україні: теоретико-методологічні засади і умови інституціалізації [Електронний ресурс] / П. Надолішній, Н. Піроженко // Теоретичні та прикладні питання державотворення: зб. наук. праць. Вип. 10. – 2012. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/tppd/2012_10/zmist/R_1/02%20Nadolishni.pdf
9. Запатріна І.В. Публічно-приватне партнерство в Україні: перспективи застосування для реалізації інфраструктурних проєктів і надання публічних послуг / І.В. Запатріна // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 4. – С. 62-86.
10. Мушинська Н.Ю. Публічно-приватне партнерство як інструмент сталого регіонального розвитку / Н.Ю. Мушинська // [Електронний ресурс] / . – Режим доступу: http://eprints.kname.edu.ua/17262/1/162-167_%D0%9C%D1%83%D1%89%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%9D%D0%AE.pdf
11. Історія економічних учень: підручник / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка ; за ред. В. Д. Базилевича. - К. : Знання, 2004. - 1300 с. С. 1003-100
12. Базилевич В. Ільїн В. Інтелектуальна власність: підручник Київ.: Знання, 2006. – 431 с. С. 412
13. Указ Президента України «Про рішення Ради з національної безпеки і оборони України від 06 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»»[Електронний ресурс] / . – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

УДК 351:614:8

Клочко А., д.ю.н., професор

ХНУВС, Україна

Борисова Л., канд.ю.н., доц.

НУЦЗУ, Україна

Нікітіна Л., канд.техн.н., доц.

НТУ ХПІ, Україна

ПРІОРИТЕТНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ СФЕРИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Klochko A., Dr., Prof.

Borysova L., Ph.D., Assoc. Prof.

Nikitina L., Ph.D., Assoc. Prof.

PRIORITY TRENDS IN CIVIL PROTECTION REFORMS

Підсумковим документом Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», який відбувся у вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку, затверджено 17 Цілей Сталого Розвитку та 169 завдань. Для встановлення стратегічних рамок національного розвитку України на період до 2030 року на засадах принципу «Нікого не залишити осторонь» було започатковано інклюзивний процес адаптації Цілей сталого розвитку.

Основні принципи побудови такої системи містить Сендайська рамкова програма зменшення ризиків надзвичайних ситуацій. Згідно документу «Тлумачення Сендайської Рамкової Програми зі зменшення ризиків НС» ризиками НС та цивільного захисту. Програма найсучасніші ідеї та моделі управління ризиками та системами цивільного захисту, передбачає багаторівневе людського життя та збереження навколишнього природного середовища як управління ризиками. Євроатлантичний центр координації реагування на катастрофи (EADRCC) координує допомогу у разі катастрофи в країні – члені РСАП і несе відповідальність за постійне утримання організації та процедур EADRCC в цілковитій готовності відреагувати на надзвичайну ситуацію. Співпрацю з підготовки і реагування на катастрофи в НАТО називають Цивільним плануванням на випадок надзвичайних ситуацій. Ефективне реагування на катастрофи в рамках Партнерства заради миру передбачає координацію транспортних служб, медичних ресурсів, зв'язку, засобів долання наслідків катастроф та інших цивільних ресурсів.

Розробляючи плани дій на різні випадки, відповідні процедури і необхідне обладнання, а також спільно тренуючись і навчаючись, країни – члени НАТО і партнери отримали можливість ефективно координувати через EADRCC допомогу з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Результатом цієї угоди став пілотний проект із запобігання повеням та ліквідації їх наслідків у карпатському регіоні, широкомасштабні польові навчання EADRCC в Україні. Комітет з цивільного планування на випадок надзвичайних ситуацій (SCEPC) приділяє увагу тим аспектам науково-технічного розвитку, які пов'язані з безпекою у сферах, визначених як важливі для спільної безпеки міжнародного співтовариства. З 1995 року на основі Інтернету діє Клірингова система CCMS, що сприяє доступу до екологічних баз даних та дає учасникам можливість отримувати, організовувати, зберігати і розповсюджувати екологічну інформацію, яка цікавить усіх. Технічні звіти про пілотні дослідження і проекти CCMS публікуються, а інформація, пов'язана з діяльністю CCMS, розповсюджується через відповідну веб-сторінку [1]. Ряд систем інформації та зв'язку (CIS) взаємодіє з національними фіксованими і мобільними мережами, покриваючи всю територію НАТО, і забезпечує зв'язок між штаб-квартирою НАТО в Брюсселі, усіма штабами інтегрованої військової командної структури, столиць держав і

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

національних військових командувань. Служба інформаційних систем штаб-квартири НАТО (ISMS) забезпечує інформаційні системи Північноатлантичної ради, Комітету оборонного планування і Військового комітету.

Протягом 2018-2019 років на офіційному сайті Державної служби з надзвичайних ситуацій України з'явилися проекти двох документів – проект Порядку функціонування системи моніторингу і прогнозування надзвичайних ситуацій та проект Регламенту взаємодії суб'єктів моніторингу, спостереження, лабораторного контролю і прогнозування надзвичайних ситуацій. Розглянувши проекти зазначених нормативних актів через призму першого пріоритету Сендайської рамкової програми, актуально:

При реформуванні організаційно-правової структури у цивільному захисті України та відповідності цих змін міжнародним стандартам важливо уникати понятійних неузгодженостей і поступового приведення української термінологічної бази у відповідність до міжнародної термінології. Наприклад, КЦЗУ дає базову термінологію поняття ризиків, розділення ризиків на природні та ризики техногенних катастроф, оперує поняттями «надзвичайні ситуації природного та техногенного характеру» та «реагування на надзвичайні ситуації». Міжнародні документи, ЕСНО Factsheet – Disaster Risk Reduction, IOM in Disaster Risk Reduction and Resilience Natural Hazards, UnNatural Disasters, СРП оперують поняттям «катастрофа».

Підрозділи з питань цивільного захисту, що утворюються при об'єднанні територіальних громадах та на відповідних старостинських округах, при реформуванні системи цивільного захисту в умовах децентралізації потребують окремої уваги: значна кількість повноважень має перейти на рівень найменшої адміністративно-територіальної одиниці – об'єднаної територіальної громади. Для забезпечення належного функціонування цієї ланки системи ЦЗ необхідно здійснити нормативне закріплення функцій та повноважень та порядку взаємодії між ДСНС та добровільними пожежними формуваннями, що створюються на рівні ОТГ.

У розумінні СРП інвестування включає в себе: фінансові ресурси для збільшення стійкості потенціалу, розробку стратегій, планів, нормативних актів у відповідних секторах з урахуванням чинників, які впливають на потенціал громади та держави. Затверджена Державна цільова екологічна програма матеріально-технічного переоснащення національної гідрометеорологічної служби на період 2022 – 2024 роки (постанова КМУ від 12.05.21 № 465) дозволить здійснити поетапне технічне оснащення державної системи гідрометеорологічних спостережень та радіаційного моніторингу, спостережень за забрудненням навколишнього природного середовища.

Навчання в сфері цивільного захисту має формувати комплекс знань у сфері ЦЗ, моніторингу НС та оцінки отриманої інформації, розуміння системи управління ризиками природних та техногенних катастроф та подальше використання цих знань для підвищення рівня готовності до НС. На території України 37 працівників пожежно-рятувальних підрозділів для забезпечення місцевої пожежної охорони пройшли відповідну підготовку на базі навчальних підрозділів ДСНС [3].

Підготовка у сфері цивільного захисту за сучасною системою навчання «тренери для тренерів». Така система передбачає реалізацію національної навчальної програми для інструкторів (тренерів) з цивільного захисту на усіх рівнях ЄДСЦЗ, які отримують знання у сфері цивільного захисту у відповідності до найновіших методів та тем у сфері цивільного захисту. Після проходження навчання ці тренери навчають тренерів районного рівня, які у подальшому реалізують програми навчання на рівні району, та, у подальшому, тренування населення ОТГ.

Важливим чинником подальшого забезпечення комплексної протидії НС та мінімізації їх наслідків є: підвищення готовності до надзвичайних ситуацій природного

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

та техногенного характеру, що повинно забезпечуватися розвитком державного центру управління в надзвичайних ситуаціях ДСНС; технічне переоснащення сучасною технікою, аварійно-рятувальними засобами та спеціальним обладнанням сил цивільного захисту, що входять до складу системи ДСНС; участь фахівців та команд ДСНС у міжнародних навчаннях, семінарах, тренінгах та інших навчально-практичних заходах у рамках співробітництва з НАТО, ЄС, ООН та іншими міжнародними організаціями. результативність чіткого розподілу функцій у галузі цивільної оборони між органами державної влади і органами місцевого самоврядування.

УДК 338.43:504.64

Кобець Ю., канд. політ. н.

Прикарпатський університет імені Василя Стефаника, Україна

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Kobets Yu., PhD in Political Science

ECOLOGICAL SAFETY IN THE NATIONAL SECURITY SYSTEM

Одним з головних принципів внутрішньої та зовнішньої політики України є забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, раціонального використання природних ресурсів та захисту навколишнього природного середовища від надмірного забруднення. Екологічна політика спрямована на розв'язання існуючих екологічних проблем та їх попередження, які можуть призвести до негативних екологічних, соціальних та економічних наслідків. Основними екологічними проблемами українського сьогодення є: забруднення атмосферного повітря, проблеми використання водних ресурсів, зміни клімату, деградація та забруднення ґрунтів, утворення та зберігання відходів, надмірна експлуатація надр, збереження біорізноманіття та ландшафтів.

Екологічна безпека нами розглядається як динамічна складова регіональної системи, що забезпечує її гармонійний розвиток в умовах захищеності від реальних та потенційних антропогенних та природних впливів. Рівень безпеки, в основному, визначається ймовірністю проявів небезпеки. Закон України «Про національну безпеку України» свідчить, що національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

Із зазначено видно, що в концепції національної безпеки України важливе місце серед основних напрямків реалізації її інтересів, що здійснюються у різних сферах: політичній, економічній, соціальній, духовній, інформаційній, воєнній належить екологічній. Екологічна безпека є компонентом національної безпеки, що гарантує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави та довкілля від реальних чи потенційних загроз, що їх створюють природні чи антропогенні чинники. До того ж, екологічна складова кожного із зазначених видів безпеки може стати тим інтегратором, що об'єднає їх у систему національної безпеки, допоможе знайти їх оптимальне співвідношення в цій системі. Більше того, сьогодні вже не викликає сумніву, що будь-який аспект національної безпеки, будь-то економічний, технологічний чи оборонний втрачає свій сенс у разі непридатності довкілля для життя і діяльності людини. Ось чому екологічну безпеку слід розглядати не як одну із складових національної безпеки суспільства, а як інтегратор, який здатний, з одного боку, консолідувати суспільство, а з іншого – забезпечити його прогресивний поступ.

Важливість дослідження екологічної безпеки в системі національної безпеки пов'язано з аналізом, попередженням та прогнозуванням надзвичайних ситуацій

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

природного і техногенного характеру, що характеризуються постійним збільшенням матеріальних збитків і соціальних втрат. Ще наприкінці ХХ ст. людство втрачало в результаті аварій і катастроф 5-10% сукупного валового продукту, тоді як його щорічний приріст становив лише 2-3%. На сьогодні характер надзвичайних ситуацій почав різко змінюватися, небезпеки і загрози стають тісніш взаємопов'язаними, дослідження їх дедалі більше переходить у міждисциплінарну площину. Ризик природних катастроф збільшується за рахунок антропогенної діяльності, яка є першопричиною багатьох природних катаклізм, що мали місце останнім часом. Так, катастрофічні повені у Закарпатті, неконтрольована вирубка лісів, зсуви у місцях видобування корисних копалин і місцях високої урбанізації. Феномен техногенної сейсмічності у багатьох країнах (найбільша з них сталася 12.11.2017 року на ірано-іракському кордоні з магнітудою 7,3, за шкалою Ріхтера, який забрав життя майже півтисячі осіб). В тому ж 2017 році землетрус з магнітудою у 5,7 бали стався в Азербайджані. Небезпека потужних розломів земної кори залишається і на українсько-румунському кордоні в так званій зоні Вранча, який за припущеннями фахівців перевищить потужність 1977 року (тоді в Бухаресті загинули 15 тис. людей). Масив українських та румунських Карпат майже так само активний як у Чилі і у Гаїті і може досягти 8-9 балів за 12-бальною шкалою Ріхтера. Усе це прямо чи опосередковано пов'язано з господарською діяльністю людини. Заразом, екологічна безпека є проблемою транснаціональною і не може бути ефективно вирішена зусиллями лише однієї держави. Звідси – посилення ролі міжнародного співробітництва у цій сфері.

До основних зовнішніх загроз екологічної безпеки України можна віднести, зокрема, парниковий ефект, глобальне потепління, а до внутрішніх загроз – надзвичайні ситуації природного та техногенного характеру. Одним із джерел внутрішніх та зовнішніх загроз є невирішена проблема скупчення відходів та несанкціонованих звалищ. В умовах повної екологічної невизначеності, в якій опинилася Україна, а саме в умовах недотримання прав людини на екологічну безпеку та безпечне довкілля, гарантовані Конституцією України, необхідним є створення оновленої бази для створення ефективної системи екологічної безпеки, що має стати пріоритетом напрямом юридичної науки. Подолання існуючих нових екологічних загроз і вдосконалення системи державного управління в цій сфері є важливим завданням нашої держави.

Зросли масштаби і кількість екологічних загроз і у військово-промисловому комплексі, в хімічній та нафтохімічній галузі тощо. Так, тільки за останні роки в Україні з вини людського фактора відбулося декілька надзвичайно небезпечних вибухів і пожеж на складах боєприпасів (26.09.2017 р. – с. Калинівка, Вінницької обл.; 23.03.2017. – м. Балаклія, Харківської обл.; 29.10.2015 р. – м. Сватове, Луганської обл.; 20.03.2014 р. – м. Кривий Ріг, Дніпропетровської обл.; 04.08.2008 – с. Лозове, Харківської обл.; тричі в с. Новобогданівка, Запорізької обл. – 06.15.2004 р.; 23.07.2005 р. і 19.08.2006 р.; 10.10.2003 р. – м. Артемівськ, Донецької обл. та ін., внаслідок яких загинули десятки людей, понівечені тисячі будинків і квартир, завдані мільярдні збитки). Значні загрози можуть виникнути і внаслідок зберігання потенційно небезпечних речовин, матеріалів, тимчасово законсервованих виробництв і технологій. З'явилися й нові, нетрадиційні види небезпек – в інформаційній та медико-біологічній сферах, загострюється проблема тероризму та релігійного екстремізму тощо.

Екологічні загрози національній безпеці пов'язані зі значним антропогенним порушенням та техногенною перевантаженістю території України, негативними екологічними наслідками Чорнобильської катастрофи; неефективним використанням природних ресурсів, широкомасштабним застосуванням екологічно шкідливих та недосконалих технологій; неконтрольованим ввезенням в Україну екологічно

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

небезпечних технологій, речовин і матеріалів; негативними екологічними наслідками оборонної та військової діяльності. Зважаючи на системний характер екологічних проблем, їх кореляцію з політичними, воєнними, економічними, технологічними та соціальними факторами, стратегія екологічної безпеки вбачається як одна з фундаментальних складових національної безпеки, національних цінностей й інтересів, де національні цінності – це матеріальні і духовні об'єкти, ставлення до яких набуло визначального значення для самоусвідомлення та існування народу України. Це основа мотивації, саморозвитку народу України.

Література

1. Екологічна енциклопедія: У 3-х т. / Редколегія: А.В. Толстоухов (головний редактор) та ін. К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2006. Т.1. 432 с.
2. Про національну безпеку України [Електронний ресурс]: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Режим доступу.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
3. Хилько М. І. Екологічна безпека України. К.: Вища школа, 2017. 267 с.
4. Шмандій В.М. Управління екологічною безпекою на регіональному рівні (теоретичні та практичні аспекти). Автореферат дис... д-технічн. наук. – Х., 2004. – 36 с.

УДК 005.521:32

Лазарюк В., канд. техн. наук, доц.

Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя, Україна

Блавіцький М.

Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя, Україна

ГРОМАДСЬКА ДИПЛОМАТІЯ - ВАЖЛИВА СКЛАДОВА МІЖНАРОДНОГО КОЛЕКТИВНОГО ОПОРУ ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Lazaryuk V., Ph.D., Assoc. Prof.

Blavitskyi M.

PUBLIC DIPLOMACY AN IMPORTANT PART OF INTERNATIONAL COLLECTIVE RESISTANCE TO HUMAN RIGHTS VIOLATIONS IN THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Громадянське суспільство у країнах розвинених демократій відіграє важливу роль у вирішенні багатьох загальнополітичних аспектів, особливо тих, що пов'язані з порушеннями прав людини та принципів свободи. Колективний опір світового співтовариства масовим жорстоким порушенням російською федерацією прав людини на життя та людську гідність у російсько-українській війні привів не лише до введення західними урядами політичних, економічних та юридичних санкцій проти російської федерації, але і до зняття обмежень щодо надання зброї Україні.

На відміну від тоталітарної та авторитарної моделі державного управління, система прийняття рішень в демократичних розвинутих країнах має ряд особливостей недопущення надмірного зосередження влади у окремих урядових секторах, що може на перший погляд уповільнювати процес прийняття важливих рішень. Проте, прозора, відкрита та соціально-орієнтована система державного управління західної розвиненої демократії включає в себе вирішальну роль громадської думки у прийнятті та ухваленні рішень. Автор Декларації незалежності Томас Джефферсон ще у 1787 році вказував, що «оскільки основою нашого урядування є думка народу, то найпершою метою має бути дотримання народного права» [1].

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

За вирішення питань урядування, пов'язаних з міжнародною діяльністю, вагому частину відповідальності приймає на себе народна громадська дипломатія. За визначенням ГО «Міжнародна дипломатична місія народної дипломатії», народна дипломатія – це елемент громадського та публічного самоврядування в суспільстві, що переслідує мету вирішення мирним шляхом міждержавних негативних явищ, конфліктів, проблем [2]. Недержавні форми міжнародних викликів громадського суспільства є більш послідовними і своєчасними та не залежать від урядових пріоритетів зовнішньої політики. Економіка, культура, спорт та освіта можуть бути сферами вияву громадської думки як окремих громадян, так і окремих громадських організацій, наукових, освітніх та спортивних асоціацій та товариств, а також навчальних закладів та закладів культури. Для взаємодії з міжнародною громадськістю та урядами обираються не лише мітинги, демонстрації, публічні заяви, листи та рішення, але сучасні способи електронної, мережевої, цифрової та віртуальної дипломатії [3, 4].

Яскравим прикладом є дії Європейської асоціації університетів EUA, яка 7 березня 2022 року, у відповідь на заяву ректорів російських вишів про підтримку рішення по демілітаризації та денацифікації України від російського союзу ректорів 4 березня 2022 року, прийняла рішення щодо зупинення членства 14 університетів, ректори яких стали підписантами антиукраїнської заяви. Правління EUA прийняло швидке рішення, “оскільки дана заява діаметрально протилежна європейським цінностям” [5]. Відповідно принципів Римського комюніке 2020, європейський простір вищої освіти побудований на принципах демократії та верховенства права.

На підтримку України більшість зарубіжних університетів, дослідницьких установ і наукових журналів переглянули свої контакти з російськими партнерами. При цьому, усі міжнародні наукові конференції, які мали відбутися в росії, було скасовано [6]. В результаті введення в дію санкцій, зупинено надання європейської допомоги науковим проектам, включаючи будівництво в росії високотехнологічних дослідницьких установок, таких як іонний колайдер і нейтронний реактор, на які ЄС виділяв 25 мільйонів євро [7].

Після оприлюднення фактів жорстоких вбивств цивільних у Бучі, ЄС затвердив п'ятий пакет санкцій проти рф, що включив запровадження вугільного ембарго, обмеження для російських та білоруських транспортних компаній, заборону суднам під російськими прапорами заходити в порти країн Євросоюзу. Показово, що у даному пакеті було враховано вимоги громадськості під час блокади вантажівок на пункті пропуску Козловичі - Кукурики на кордоні Польщі та білорусі. Співorganizаторами протестів виступили півдесятка громадських організацій та об'єднань, у тому числі "Євромайдан-Варшава", "Український світ", "Українці в Польщі", "Загальнопольський страйк жінок", фундація "Відкритий діалог". Блокада розпочалася 12 березня 2022 року та створила затор із вантажівок довжиною 55 км. Як результат, з 16 квітня російські та білоруські перевезення на всій території ЄС припинені [8].

Практично від початку війни 24 лютого 2022 року Україна звернулася до урядів дружніх країн з вимогою закрити небо. Заклики у соціальних мережах до світової спільноти супроводжувалися фото- та відео-доказами злочинів безпосередньо з місць їх скоєння російськими військовими в Україні. Як результат, петиція до країн Північно-Атлантичного альянсу про закриття повітряного простору над Україною, яку було розміщено на сайті Open Petition, зібрала у короткий час понад 1 мільйон голосів. Постійні демонстрації у світових мегаполісах Лондоні, Парижі, Нью-Йорку, Амстердамі, Торонто, Варшаві, Берліні, Мілані, Турині та багатьох інших збирають тисячі небайдужих громадян із закликами до своїх урядів надати необхідний захист українцям [9]. Така активна позиція громадськості дозволила урядам Великобританії,

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

США, Канади, Польщі, Чехії, Словаччини надати озброєння українським захисникам [10, 11].

Продовження порушення прав людини та принципів свободи в Україні через ракетні обстріли жилих будинків, укриттів, вокзалів, знищення міста Маріуполя, руйнування житлових кварталів Харкова, Ізюма, Ірпіня, Бучі, Гостомеля, викриття жорстоких вбивств та насильства над цивільними, розстріл місць евакуації, застосування хімічної зброї, заяви російського керівництва про можливість застосування ядерної зброї є надзвичайною та впливовою підставою до дій світового фронту громадської дипломатії, щодо термінового надання важкої зброї українським військовим та зміни підходів до організації безпеки у світі на найближче майбутнє.

Високий представник Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки Жозеп Боррель закликав зрозуміти: "Давайте не плекати ілюзій. Якщо перекрити російський газ наступного тижня, то не станеться так, що російська армія матиме менше засобів ведення війни". Тому, за його словами, хоча санкції й важливі, зараз головним пріоритетом Євросоюзу є підтримка оборони України [11].

Міністерка закордонних справ Німеччини Анналена Бербок підтвердила цей погляд: "Ми дуже добре розуміємо, що у ці моменти українці можуть захистити свободу, незалежність і безпеку лише за допомогою зброї. Тому ми разом, як Європейський Союз, як друзі України, в майбутньому інтенсифікуємо ці постачання зброї" [11].

Література

1. "Thomas Jefferson on Politics and Government." Thomas Jefferson Digital Archive, University of Virginia Library / Electronic Text Center. URL:<http://etext.lib.virginia.edu/jefferson/quotations/jeff1600.htm>
2. Міжнародна громадська організація «Міжнародна дипломатична місія народної дипломатії. URL: <http://dipmission.com.ua/ua/goals-andobjectives/>.
3. Мостова Д.Ю. Громадська дипломатія як вид публічної дипломатії // Держава та регіони, Випуск 1, 2020. С. 18-23. http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2020/5.pdf
4. Лазарюк В. Народна дипломатія важливий ресурс інформування СВІТОВОЇ громадськості щодо ситуації в Україні в умовах гібридного протистояння / Лазарюк В., Блавіцький М. // Збірник тез I Міжнародної наукової конференції „Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки“ (до 35 роковин аварії на Чорнобильській АЕС), 22-23 квітня 2021 року. — Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2021. — С. 111–113.
5. EUA suspends membership of 14 Russian universities following statement by university leaders, <https://eua.eu/resources/news/842-eua-suspends-membership-of-12-russian-universities-following-statement-by-university-leaders.html>
6. Universities face crisis of isolation, scientists warn, University World News reporters. <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20220304233010839>
7. Ukraine conflict hurts Russian science, as West pulls funding, Reuters, <https://www.reuters.com/lifestyle/science/ukraine-conflict-hurts-russian-science-west-pulls-funding-2022-04-10/>
8. Блокада на кордоні подіяла: ЄС заборонив проїзд російських фур із 16 квітня, <https://poltava365.com/blokada-poltavkami-avto-na-kordoni-podiyala-es-zaboroniv-pr.html>
9. Як світ протестує проти війни в Україні у фото, BBC, <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60730413>
10. Сенат США схвалив законопроект, який передбачає ленд-ліз для України, <https://www.euointegration.com.ua/news/2022/04/7/7137375/>

11. Зброя - головне, чого зараз потребує Україна: підсумки Ради ЄС, <https://www.dw.com/uk/zbroia-dlia-ukrainy-bytva-za-donbas-i-nafta-pidsumky-rady-yes/a-61441361>

УДК 504

Лубкович Н., канд.істор.н.

Галицький коледж імені В'ячеслава Чорновола, Україна

Потіха О., канд.істор.н.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ЗАГРОЗА ТЕХНОГЕННОЇ КАТАСТРОФИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Potikha O., PhD

Lubkovych N., PhD

THREAT OF TECHNOGENIC DISASTER IN THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

«Все впливає на все. В екології немає поняття кордонів»

Сьогодні, як і в роки ХХ ст., Україна веде війну з російським агресором. Росія, порушуючи норми та принципи міжнародного права, двосторонні та багатосторонні угоди, у березні 2014 р. анексувала Крим, згодом окупувала окремі райони Донецької та Луганської областей. 24 лютого 2022 року повномасштабним вторгненням російської армії розпочався новий етап російсько-української війни.

Для більшості громадян України агресія Росії не стала раптовою несподіванкою, оскільки російсько-українське протистояння сягає глибин віків. Поглинення України, її матеріальних та людських ресурсів – одна із ключових передумов розгортання російського імперського проекту. Історія українсько-російських стосунків – це літопис воєн, визвольних повстань й послідовної політики русифікації та асиміляції українців.

Однак, війна – це катастрофа не лише для людей, а й для довкілля. Внаслідок військових дій заражається повітря, вода, ґрунти, знищується флора та фауна. Також з'являються ризики пошкодження особливо небезпечних об'єктів: атомних електростанцій, підприємств хімічної промисловості та інших споруд, які можуть спричинити масове забруднення значних територій. Довкілля залишається непомітною жертвою війни [1].

Відповідно до I Протоколу Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, який стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, прийнятого у 1977 році, від держав, які ведуть війну, вимагається захищати природне середовище від «масштабних, довготривалих і серйозних уражень», та забороняються методи чи засоби ведення війни, «які мають на меті або можуть призвести до» заподіяння такої шкоди.

24-й Принцип Декларації Ріо про навколишнє середовище та розвиток проголошує, що війна за своєю суттю є руйнівною для сталого розвитку. Тому держави поважають міжнародне право, що забезпечує захист довкілля під час збройного конфлікту, і, якщо необхідно, співпрацюють заради його подальшого розвитку.

Військові дії Російської Федерації, безперечно, є невиправданим і неспровокованим актом агресії проти незалежної і суверенної України, а також порушенням усіх існуючих норм міжнародного права щодо охорони природи, сталого розвитку, гуманітарного права, основних норм моралі та принципів людського співіснування [2].

З точки зору довкілля не буває локальної війни, адже наслідки навіть найменших військових дій поширюються на цілий світ і мають виключно шкідливі результати на здоров'я та життя цілого людства.

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

На території України зараз працюють чотири атомні електростанції: Рівненська, Хмельницька, Південно-Українська, Запорізька, – всього 12 атомних блоків [3]. Додатково на території Чорнобильської АЕС розташовані сховища ядерних відходів. Стан цих об'єктів у зв'язку з війною невідомий. Ведення будь-яких бойових дій біля атомних електростанцій становить пряму загрозу їхньому можливому знищенню та поширенню радіоактивного забруднення, включаючи транскордонне.

Також в Україні розміщено 465 хвостових та осадових сховищ. Це об'єкти підвищеної небезпеки, що зберігають 6 млрд. тон відходів, частина з яких високотоксичні речовини. У разі знищення захисту, частина об'єктів може стати джерелами транскордонного забруднення. З їх руйнуванням – ліквідація аварії неможлива.

Особливе занепокоєння також викликають підприємства хімічного фенолу й сховища відходів із високим його вмістом. Ефект доміно може бути створено через вибухи (послідовне знищення прилеглих небезпечних об'єктів). У небезпеці перебувають й металургійні підприємства. Близько Дністра розташовані сховища відходів із залишками сірчаної руди. Це пряма небезпека не лише для України [4]. Все це вказує на пряме порушення українського екологічного законодавства, прав людини, ядерної безпеки та миру у всьому світі.

Отже, сьогодні в умовах повномасштабної війни Російської Федерації на території України відбувається порушення рельєфу, руйнування ґрунту, забруднення й отруєння повітря та води, знищення рослинного і тваринного світу. Війна в Україні – це катастрофа для цілого континенту. Масові руйнування української екосистеми російськими окупантами, наслідки яких ми зможемо оцінити лише з часом, призведуть й до нанесення шкоди природі інших країн, нашим близьким та далеким сусідам протягом багатьох років. Об'єктивна оцінка рівня екологічної ситуації нині є неможливою у тих областях, де ведуться активні бойові дії, тому важко спрогнозувати шляхи її можливого виправлення. Першочергову роль у цьому плані відіграють політичні заходи щодо негайного припинення війни. Оцінка та аналіз стану довкілля на українських територіях потребують також розширення співпраці з міжнародним співтовариством з метою зменшення екологічних наслідків війни, та в майбутньому – у відновленні стану навколишнього середовища мирної України.

Література

1. Шевченко О. Війна в Україні може призвести до екологічної катастрофи, що зачепить Європу та Азію. URL: <https://greenpost.ua/news/vijna-v-ukrayini-mozhe-pryzvesty-do-ekologichnoyi-katastrofy-shho-zachepyt-yevropu-ta-aziyu-i43937>
2. Інформація про наслідки для довкілля від російської агресії в Україні. URL: <https://mepr.gov.ua/news/39034.html>
3. Місяць війни. Злочини проти довкілля. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/03/26/684714/>
4. Чим загрожує пряме порушення українського екологічного законодавства, прав людини, ядерної безпеки та миру у всьому світі: ключові ризики. URL: <https://ecolog-ua.com/news/chym-zagrozhuje-pryame-porushennya-ukrayinskogo-ekologichnogo-zakonodavstva-prav-lyudyny>

УДК 330.3

Мариненко Н., д. екон. н., проф.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

Крамар І., д. екон. н., доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ЦІНА ВІЙНИ: ЕКОНОМІЧНІ ВИМІРИ ТА ПОПЕРЕДНІ ОЦІНКИ

Marynenko N., Dr., Prof.

Kramar I., Dr., Assoc. Prof.

THE COST OF WAR: ECONOMIC DIMENSIONS AND PRELIMINARY ESTIMATES

Людські та економічні втрати, пов'язані із війною, яку розпочала російська федерація проти України 24 лютого 2022 року, є значними і, на жаль, з кожним днем зростають.

За словами Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала [1], прямі інфраструктурні збитки від війни (мости, дороги, житло, будівлі) вже склали 120 мільярдів доларів США, разом із військовою інфраструктурою – 270 мільярдів доларів США. За розрахунками Уряду, недоотриманий прибуток та невикладені інвестиції вітчизняними підприємствами становлять понад 290 млрд дол. Враховуючи ці прямі збитки, а також і непрямі втрати – збитки з урахуванням втрат в наступні роки – разом вони становлять більше трильйона доларів.

На думку Міністра фінансів України Сергія Марченка [2], негативні наслідки війни будуть колосальними. Половина ВВП країни припадає на ті області, де відбуваються бойові дії. Митниці забезпечують до 15% надходжень довоєнного часу, адже функціонує лише західний напрямок. Відшкодовання ПДВ, здійснення соціальних виплат та обслуговування боргу стали можливими завдяки тому, що Національний банк України перерахував частину доходів, державні банки заплатили дивіденди, а багато підприємств сплатили податки наперед. Міністр також підтвердив, що можливість провести реструктуризацію боргів не розглядається.

Щодо прогнозів Міністерства економіки України, то воно оцінює втрати ВВП у першому кварталі 2022 року на рівні 16 відсотків, а очікуване падіння за рік цього показника може становити 40 відсотків. Найбільше постраждали ті галузі, в яких неможлива дистанційна робота (зокрема, авіаційні, морські перевезення, сфера послуг, де бізнес працює безпосередньо зі споживачами) [3; 4].

На 45,1 відсотка за підсумками 2022 року прогнозує скорочення ВВП України Світовий Банк [5]. За його ж розрахунками, частка населення з доходами, меншими за фактичний прожитковий мінімум (національна межа бідності) може досягти 70 відсотків у 2022 році порівняно із 18 відсотками у 2021 році.

У дослідженні [6], опублікованому Світовою організацією торгівлі (СОТ) вказано, що економічними наслідками війни росії проти України для світу стануть зростання цін на продукти харчування та енергоносії, криза напівпровідників. Щодо обсягів зростання світової торгівлі у 2022 році, то СОТ прогнозує значення цього показника на рівні 2,4-3 відсотків (до війни передбачалося 4,7 відсотка). Війна в Україні є дороговартісною і небезпечною для світу, адже вона стала новим потрясінням для все ще нестабільної світової економіки поряд із продовженням дії негативних наслідків пандемії COVID-19. Початкові прогнози економістів СОТ для України вказують на зниження її ВВП на 25% порівняно з довоєнним прогнозом, залежно від масштабів руйнувань. Крім щоденних втрат матеріальних активів, в Україні спостерігається зростання прогаліни у платіжному балансі та зниження податкових надходжень. За оцінками МВФ, валові потреби України у зовнішньому фінансуванні становитимуть 4,8 мільярдів доларів США. Крім того, Центр глобального розвитку оцінює вартість підтримки українських біженців (житло, харчування, медичні витрати, навчання в школах тощо) у близько 30 мільярдів доларів США на рік для країн, що цих біженців приймають [7].

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Відповідно до звіту Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй [8], війна стала причиною закриття 50 відсотків українського бізнесу, решта 50 відсотків змушені працювати на значно нижчих потужностях. Якщо війна поглибитися і затягнеться, то до 90 відсотків населення України зіткнеться із бідністю та стане вразливим до бідності. Підвищення цін на продукти харчування та енергію будуть пригнічувати реальні доходи та зменшувати споживання й інвестиції у всьому світі, знижуючи глобальний попит на імпорт.

Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль [9] повідомив про те, що Уряд працює над створенням чотирьох фондів, кошти з яких підуть на відновлення України: фонд відновлення зруйнованого майна та інфраструктури, відновлення та трансформації економіки, обслуговування та погашення боргу, підтримки постраждалого бізнесу. У березні 2022 року було виплачено по 6,5 тисяч гривень без жодних умов найманим працівникам, ФОПам, іншим громадянам України, які через війну і бойові дії втратили роботу або можливість займатись малим чи середнім бізнесом.

Серед нововведень, що стосуються підтримки вітчизняного бізнесу державою під час воєнного стану [1; 10], варто відзначити наступні: великий бізнес може перейти на сплату єдиного податку: ліміт щодо річного обороту підвищено з 10 мільйонів гривень до 10 мільярдів гривень, ставка податку – 2% від обороту; зняття обмеження щодо кількості робітників та за видами діяльності (окрім підакцизних товарів та грального бізнесу); благодійна допомога не оподатковується ПДФО; скасовано ПДВ за товари, які були знищені під час війни, а також передані на потреби оборони; встановлення 0 ставки акцизу та 7% ПДВ на пальне; прибрано митні збори, скасовано всі перевірки, окрім камеральних та фактичних; до кінця року звільняються від плати за землю платники, чия земля розташована на територіях, на яких ведуться бойові дії; у 2022 році не сплачується екологічний податок на цих територіях; з 1 березня 2022 року до припинення воєнного стану та рік після цього ФОПи, особи, які провадять незалежну професійну діяльність, та члени фермерського господарства не сплачують ЄСВ за себе; платникам єдиного податку 2 і 3 груп дозволяється не сплачувати ЄСВ за мобілізованих працівників – сплата відбудеться за рахунок держбюджету; при неотриманні доходу ФОПи не сплачують ЄСВ; розширено державну програму кредитування бізнесу «5-7-9», кредит до 60 мільйонів гривень можна взяти під 0% на воєнний час, а протягом місяця після закінчення воєнного часу – до 5%, не більше.

Основними завданням після перемоги України у війні буде поновлення роботи бізнесу, інфраструктури, робочих місць, повернення додому мільйонів вимушених переселенців.

Література

1. Кабінет Міністрів України. Ексклюзивне інтерв'ю Прем'єр-міністра України Дениса Шмигала агентству «Інтерфакс-Україна». 29.03.2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/eksklyuzivne-intervyu-premyer-ministra-ukrayini-denisa-shmigalya-agentstvu-interfaks-ukrayina>.
2. «На 10 охоплених війною регіонів припадає 50% ВВП України». Міністр фінансів Сергій Марченко про економічні наслідки війни. Інтерв'ю. URL: <https://forbes.ua/inside/na-desyat-okhoplenikh-viynoyu-regioniv-pripadae-50-vvp-ukraini-ministr-finansiv-sergiy-marchenko-pro-ekonomichni-naslidki-viyni-intervyu-14032022-4595>.
3. Єлизавета Фоміна, Олександр Куницький. СOT: Війна в Україні знизить ріст світової економіки на 1,3 відсотка. URL: <https://www.dw.com/uk/sot-viina-v-ukraini-znyzyt-rist-svitovoi-ekonomiky-na-13-vidsotka/a-61443859>.
4. Мінекономіки прогнозує падіння ВВП України в I кварталі на 16%. URL: <https://mind.ua/news/20239006-minekonomiki-prognozue-padinnya-vvp-ukrayini-v-i-kvartali-na>

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Війна племені з іншим племенем, а в подальшому – держави з державою, згуртовувала членів племені і суспільство, вимагала кращого управління, наявності судочинства, постійного війська, що, у свою чергу, привчало людей до слухняності, дисципліни, підпорядкуванню вищим цілям з більшою силою, ніж всі інші засоби виховання, якраз завдяки тому, що великий тиск в цьому відношенні робила війна. І тим самим було підготовлене все вище культурне життя зі всіма вищими проявами суспільного життя.

Під впливом війни, а головне – під впливом агресивності, люди об'єднувалися в самостійні групи, які вели ізольоване життя. Природним наслідком цього можна вважати розвиток психічних особливостей цієї групи, формування особливих характерів майбутніх народів.

На думку Веллгаузена, «війна створює народи». Так, під загрозою небезпеки з боку греків фінікійці вимушені були об'єднатися в державу зі столицею Карфаген. Подібна ситуація склалася в період становлення Японії як держави. У Франції національні почуття зародилися лише в Столітню війну, що значно посилило французьку державу. Війни і воєнні конфлікти арабів з євреями у другій половині ХХ століття призвели до об'єднання єврейської нації створення держави Ізраїль.

Але ж з цього не можна автоматично робити загальний висновок про користь війни для світу. Це відбувалося в минулі часи, коли створення цілого здійснювалося тернистим шляхом покращення й об'єднання його чисельних складових. І чим сильнішими і потужнішими становилися народи та їхні держави, тим більше з'являлося реальних можливостей забезпечення тривалого миру і подальшого розвитку країн.

Наявність зовнішнього ворога примушувала до об'єднання, формування народів, спроможних відстояти свої держави у війні проти чисельних ворогів. І це давало позитивні результати для розвитку людства. Народ, який перемагав, ставав ще більш сильнішим і непереможним для ворогів. Дійсно, у період небезпеки люди напружують до максимуму всі свої розумові і фізичні сили, спрямовуючи їх на відстоювання своєї родини і батьківщини.

Прикладів у світовій історії цьому багато. Так, оперативне створення радіолокаційних станцій у Великобританії під час Другої світової війни відбулося внаслідок життєвої необхідності виявлення німецьких літаків під час їх прольоту над Ла-Маншем з метою бомбардування території країни та Лондону. Створення цих станцій поклало початок розвитку нового наукового напрямку – радіолокації. У СРСР на початок Великої Вітчизняної війни була створена реактивна система залпового вогню «Катюша». А головним став приклад єднання всіх народів і народностей СРСР у боротьбі з агресором. Навіть більшість колишніх «білогвардійців», які знаходилися за кордоном і люто ненавиділи радянську владу, відмовилися воювати проти своєї Батьківщини в рядах німецьких окупантів.

Війна не тільки залишалася силою, що призводила до роз'єднання і знищення людей, вона також з'єднувала і об'єднувала народи, сприяла формуванню мов міжнаціонального спілкування, загальної культури, об'єднувала різні народи і держави в одне ціле. Багато війн надали послугу людству. Війни і тільки війни створили колись чотири послідовні всесвітні монархії: Ассіро-Вавілонську, царство Кіра і Ахменідів, Македонську і Римську, що заключали в собі ланцюг початків, які допомагали культурному росту народів і які війною ж прокладали подальші шляхи людського успіху і загальної культури тощо [1].

В епоху хрестових походів Захід перейняв у Сходу його науки, а напівдикі європейці багато чому навчилися у освічених арабів. На рубежі XV і XVI століть італійські походи Карла VIII і Людовіка XII привели Францію до Відродження.

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Франція надала Відродженню ту пишність і той європейській розмах, що йому не змогла надати розділена на маленькі держави його батьківщина – Італія [2].

Підводячи підсумок, можна вважати, що війни завжди грали велику роль у житті народів і держав, як пануючий фактор поступового ходу історії. Вони виводили на світову сцену молоді народності і скидали у глибини минулого народності старі, зжиті та втомлені історичною роботою. Згадана роль, з культурної точки зору, у багатьох випадках (якщо не в більшості) була роллю позитивною, культурно-творчою. Деякі війни мали яскравий культурно-руховий колорит.

Загалом, не можна порівняти користь, яку принесли війни культурному розвитку людства, із стражданнями та втратами тому ж людству, що були спричинені ними. Треба тільки розуміти роль війни у світовій історії людства в цілому. Людина, якою вона була, мала звертатися до насильства, щоб вижити у боротьбі за існування, повинна була, незмінно повинна була вести війну, і якраз цим шляхом вона мала піднятися на вищу ступінь свого розвитку. Вона не діяла з позиції самовілля, як не діємо і ми, вона не обирала дану їй культуру, виходячи з того, що ця культура їй більше підходила. Ця культура випала людині на долю, як щось, фатальним чином необхідне.

Література

1. Мосов С. Война или мир – выбор за человечеством: монография. Киев: Изд. дом. «РУМБ», 2007. 300 с.
2. Говард М. Війна в європейській історії; пер. з англ. Київ: Вид-во «Мегатайп», 2000. 168 с.

УДК 504.05

Ніконенко В., канд. філософ. н., проф.

Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, Україна

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДІЙНОСТІ ТА БЕЗПЕКИ В ЯДЕРНІЙ ЕНЕРГЕТИЦІ УКРАЇНИ

Nikonenko V., Ph.D., Prof.

PROBLEMS OF ENSURING RELIABILITY AND SAFETY IN THE NUCLEAR ENERGY OF UKRAINE

Цілий комплекс як потенційних, так і реальних проблем різних масштабів, які загрожують людству та екології, породжуючи необхідність проведення заходів реабілітаційного та адаптаційного характеру, пов'язаний з використанням ядерної енергії. Приклад Німеччини, яка пішла на повне закриття атомних електростанцій, не є переконливим, оскільки для більшості країн вагомим аргументом є те, що саме атомна енергетика є реальним засобом забезпечення зростаючої потреби в енергії і зменшенні викидів CO₂. Це ж стосується й нашої країни, де 55% всієї енергетики становить той сектор, який виробляється атомними електростанціями.

Нині в Україні, після знеструмлення та зупинення Чорнобильської АЕС, діють чотири атомні електростанції – Запорізька, Південно-Українська, Рівненська та Хмельницька і ще чотири АЕС є недобудовані. Враховуючи вже набутий досвід, на всіх українських атомних електростанціях запроваджена всебічна система технічного моніторингу на основі міжнародного контролю за роботою АЕС, який здійснюється Міжнародною агенцією з ядерної енергії (МАГАТЕ) та міжнародною системою партнерства по дотриманню безпеки ядерних об'єктів. Ще в 2019 році на базі промислового майданчика Чорнобильської АЕС розпочав роботу завод по переробці радіоактивних відходів, які стають після цього безпечними для зберігання і захоронення. Аналогічні сховища існують також і на інших українських АЕС. З метою

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

будівництва у Чорнобильській зоні відчуження Центрального сховища відпрацьованого ядерного палива та воєнізованої охорони процесу його перевезення досягнена домовленість з іноземними компаніями та інвесторами.

Нагальною потребою є вироблення надійної і ефективної системи охорони важливих вузлів і блоків атомних електростанцій, їх захист від терористичних нападів. Свідченням цього є захоплення Чорнобильської атомної електростанції російськими окупантами, які 36 днів здійснювали тотальний контроль як за самою станцією, так і всією зоною відчуження. Відступаючи, вони забрали не тільки своїх військових, уражених променевою хворобою, але й тисячі одиниць техніки, забрудненої радіонуклідами. Постраждало специфічне обладнання і в зоні відчуження. У Державному спеціалізованому підприємстві “Екоцентр” знищено центральну аналітичну лабораторію з характеристизації радіоактивних відходів. Окупанти проникли у сховище джерел іонізуючого випромінювання, в якому зберігались зразки радіоактивних розчинів та калібрувальні джерела. Було викрадено і пошкоджено таких джерел сумарною активністю 7 млн. беккерелів, що є еквівалентом 700 кг радіоактивних відходів із бета- та гамма-випромінювання. Навіть маленька частинка цього при невмілому поводженні – смертельно небезпечна. Зникли також джерела іонізуючого випромінювання та зразки паливовмісних матеріалів з об’єкта “Укриття”, які необхідні для наукових досліджень [1].

Серйозну загрозу для функціонування атомних електростанцій можуть створювати сейсмічні та інші природні лиха. Прикладом можуть бути недавні масштабні лісові пожежі, які, розпочавшись в квітні 2020 на Чорнобильському радіоактивному сліді на межі с.м.т. Народичі та заплави річки Уж, охопили цілий ряд сіл Овруцького і Словечанського районів Житомирської області та ряд населених пунктів Київської області. Гасіння лісових пожеж, які набирали силу в умовах сильного вітру, що часто змінював свій напрям, суттєво ускладнювалось. Посилення інтенсивності горіння лісу зумовлювало охоплення вогнем все нових і нових територій, перевищуючи в десятки разів існуючий критерій для “зони відчуження”, наближаючись навіть до сховища радіоактивних відходів Чорнобильської АЕС. Виходячи з реального стану речей, Державний центр з радіаційної та ядерної безпеки оперативно оприлюднював інформацію щодо наслідків пожеж у природних екосистемах, “зонах відчуження” та зонах безумовного відселення. Підвищення радіаційного фону фіксувалось переважно на територіях зі вже існуючим значним забрудненням радіонуклідами та в межах 10-кілометрового радіусу навколо ЧАЕС. Інформація щодо прогнозованих забруднень повітряних мас, спричинених пожежами, та картосхеми пожеж і моделювання поширення хмар від них оперативно оприлюднювалась Державною інспекцією ядерних пожеж, оскільки забруднення пожежами повітря було зафіксовано не тільки в місцях їх виникнення, але й в Чернігівській, Полтавській та Дніпропетровській областях.

Лише самовіддана робота ліквідаторів і дощ все-таки зупинили вогонь. До гасіння семи локальних пожеж, які супроводжувались підвищенням радіаційного фону, було залучено понад 500 пожежників та інших рятувальників, 120 одиниць техніки, в тому числі й літаків та вертольотів, якими було здійснено 280 вильотів та скинуто 1500 тонн води. Масштабною пожежею, для гасіння якої пропонували свою допомогу навіть рятувальники Великої Британії та Німеччини, було завдано відчутної шкоди фауні та флорі, екології, завдано збитків на десятки мільйонів гривень, згоріла територія площею 11500 га, територія ряду сіл, санаторій, цвинтар, постраждало закрите військове місто Чорнобиль-2, ряд туристичних об’єктів та заповідних зон, згоріла територія Рудого лісу [2].

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Аналіз причин масштабних лісових пожеж, які створювали реальну небезпеку для об'єктів ядерної енергетики, дає підставу зробити висновок про домінування переважно суб'єктивних факторів, що вимагає посилення уваги до господарської діяльності в зонах, які межують з об'єктами ядерної енергетики, недопущення замикань на лініях електропередач, розбудова протипожежних доріг у важкодоступних місцях, посилення профілактичної роботи з населенням, а також відселення тих людей, що продовжують незаконно проживати в зоні безумовного відселення.

Література

1. Є. Крамаренко, О. Ковальська “36 днів окупації Чорнобильської АЕС” — “Експрес” 13-21 квітня 2022 р. с. 4
2. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ядерна_енергетика_України

УДК 366.43+351.863.5

Пилипець О., канд. техн. н., доц.

Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, Україна

Зварич Н., канд. техн. н., доц.

Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, Україна

НАРОСТАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ КРИЗИ ЧЕРЕЗ РОСІЙСЬКЕ ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ

Pylypets O., Ph.D., Assoc. Prof.

Zvarych N., Ph.D., Assoc. Prof.

GROWING FOOD CRISIS THROUGH RUSSIAN INVASION IN UKRAINE

Самими необхідними ресурсами довілля для забезпечення життя і здоров'я людини є повітря, вода і продукти харчування. І якщо для повітря і води практично не існує кордонів, то проблема забезпечення населення якісними продуктами харчування в достатній кількості має чітко виражений нерівномірний і територіальний характер й часто залежить від імпорту продовольства з інших країн. Завдання - нагодувати людство - є актуальним вже не одне десятиліття. Але і сьогодні, у XXI столітті, ми не можемо стверджувати, що людство розв'язало продовольчу проблему, що на планеті зникла проблема голоду, що сільське господарство досягло такого рівня ефективності, щоб прогодувати 7.98 млрд. землян. Голод є детонатором політичних потрясінь, безладів, протестів та зміни влади переважно в країнах, що розвиваються. Є побоювання, що в найближчій перспективі проблема забезпечення продовольством може виникнути і в розвинених країнах [1].

Війна в Україні нагнітає потрійну кризу на світових ринках продовольства, енергії та фінансів, йдеться у звіті ООН, за даними видання Mind [3]. Продукти харчування за рік подорожчали на 34%, нафта – на 60%, а газ та добрива більш ніж подвоїлися в ціні. У країнах, що імпортують ці ресурси, зростають відсоткові ставки за кредитами. «Ми спостерігаємо ідеальний шторм, що руйнує економіки багатьох країн, що розвиваються, – заявив, презентуючи звіт, генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш. – 1,7 мільярда людей, третина з яких вже живе у бідності, зараз дуже відчують на собі збої у продовольстві, енергетичній та фінансових системах, що веде до зростання бідності та голоду... Ціни і без того зростали, але війна в Україні дедалі погіршила й без того погану ситуацію».

За даними Human Rights Watch, російське вторгнення в Україну посилює продовольчу кризу на Близькому Сході та в Північній Африці. Зокрема, Ліван отримує 80% пшениці з України; Єгипет закуповує пшеницю, а також великі обсяги олії; Лівія імпортує понад 40% пшениці з України; Ємен - не менше 27%. Крім того, влада

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

північно-західної Сирії забезпечує регіон пшеницею і борошном, закупленим через Туреччину, але остання також імпортує 90% пшениці з України.

Експерти зазначають, що кремль навмисне прагне викликати глобальний дефіцит продуктів, щоб у другій половині 2022 року спровокувати хвилювання у різних регіонах світу та використати їх як привід для початку діалогу про пом'якшення антиросійських санкцій. В ООН побоюються, що продуктова криза може погіршитись, якщо країни відреагують на неї закриттям продовольчих ринків. Це створить доміно-ефект з експортних заборон, який загрожує катастрофічними наслідками. [3]

Література

1. Продовольча криза — проблема глобальна. – Режим доступу: https://zn.ua/ukr/foreign_economics/prodovolcha_kriza_problema_globalna.html - Назва з екрану.
2. Другий фронт: чи загрожує Україні продовольча криза? – Режим доступу: <https://uacouncil.org/uk/post/drugij-front-ci-zagrozue-ukraini-prodovolca-kriza> - Назва з екрану.
3. Денис Закаїнов. Голод, холод і борги: як війна в Україні «накачує» три глобальні кризи. – Режим доступу: <https://mind.ua/publications/20239807-golod-holod-i-borgi-yak-vijna-v-ukrayini-nakachue-tri-globalni-krizi> - Назва з екрану.

УДК 355/359:613.67

Сибірний А., канд. біолог. н., доц.

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Україна

Сибірна Р., д. біолог. н., проф.

Львівський державний університет внутрішніх справ; Національний університет «Львівська політехніка», Україна

ВІЙСЬКОВА ГІГІЄНА ПІД ЧАС БОЙОВИХ ДІЙ

Sybirny A., Ph.D., Assoc. Prof.

Sybirna R., Dr., prof.

MILITARY HYGIENE DURING COMBAT

Сьогодні важливим напрямком досліджень стало вивчення впливу різноманітних чинників навколишнього середовища на організм військовослужбовців у бойових умовах, що тісно пов'язано з їхньою боєздатністю. Саме до таких чинників належать фізичні, хімічні, біологічні, нервовопсихологічні та інші. Вони впливають на організм людини окремо або в комплексі, можуть зумовлювати характерне для кожної військової спеціальності захворювання. Надмірні психічно-фізичні зусилля під час бойових дій особливо негативно позначаються на стані здоров'я. Тому створення найсприятливіших умов, які забезпечують особовому складу високу боєздатність, називають проблемою перебування, що являє собою комплекс фізичних, хімічних, біологічних і психологічних чинників, які впливають на людину та її діяльність при взаємодії з технікою. Так, до фізичних чинників належать: мікроклімат; барометричний тиск; неіонізуючі електромагнітні поля та випромінювання; іонізуючі випромінювання; шум, ультразвук, інфразвук; вібрація; освітлення; іонізація повітря; перевантаження тощо. Деякі з цих чинників є спільними для різноманітних видів військ і служб з огляду на значне насичення військ зброєю і військовою технікою. Шум є характерним для роботи різних технічних засобів. Його тривала дія може призвести до значного зниження слухової функції і навіть до глухоти. Надсильні шуми діють як ударна хвиля і можуть бути причиною контузії, а також провокувати розлади психіки. Щоб знизити

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

інтенсивність шуму, потрібні звукоізоляційне устаткування та засоби індивідуального захисту.

До методів профілактики дії на військовослужбовців іонізуючого випромінювання, належить екранування їх робочих місць, дистанційне управління, використання індивідуальних засобів захисту.

До найбільш специфічних особливостей праці особового складу механізованих військ відносяться: марш у пішому строю; пересування на довгі відстані у бойових машинах піхоти, бронетранспортерах і автомобілях; ведення вогню зі звичайної стрілецької зброї, в тому числі з замкнутих просторів; тривале перебування в окопах та інших фортифікаційних спорудах під час оборонних боїв.

Так, у процесі бойової діяльності артилеристам притаманне велике фізичне навантаження, можливість травматизму, тиск ударної повітряної хвилі на органи слуху під час стрільби з гармат, вибухів ворожих снарядів, мін, авіабомб, імпульсного шуму, газо-полум'яного струменя і порохових газів, вихлопних газів тягачів, обмороження рук в зимовий час, поштовхи і трясіння на марші та при зміні позицій, забруднення мастильними матеріалами під час чищення гармат. Результатом такого напруження можуть бути розтягнення, розриви м'язів і сухожилів та різного роду травматичні ушкодження. Для їх профілактики доцільно проводити подальшу автоматизацію і механізацію праці. Під час маршу, бажано на зупинках при можливості виконувати певні фізичні та психологічні вправи.

При подоланні заражених ділянок і при веденні бойових дій з використанням танків застосовується примусова вентиляція. Для танкістів і бійців механізованих підрозділів властива обмеженість розміру робочого приміщення, вимушена робоча поза, несприятливий температурний режим, при відкритих люках - забруднення і запиленість повітря, контакт з паливно-мастильними матеріалами, шум та вібрація, небезпека займання одягу в бойових умовах, обмеженість поля спостереження. Ці особливості можуть викликати перевтому та нервову напруженість. У бойовій обстановці разом з пилом у приміщення можуть проникати радіоактивні та отруйні речовини, а також бактеріальні засоби. Для захисту очей та органів дихання від пилу використовуються захисні окуляри та респіратори. Контакт з паливно-мастильними матеріалами може викликати хронічне отруєння. Санітарно-гігієнічні заходи, спрямовані на попередження шкідливого впливу пально-мастильних матеріалів, включають дотримання ряду гігієнічних нормативів. Вібрація викликає підвищення м'язового тону і нервову збудливість, спазм судин і розширення зіниць, уповільнення серцевих скорочень. Шум знижує увагу, гостроту слуху і секреторну діяльність, викликає пригнічення настрою, підвищує артеріальний тиск і призводить до загальної втоми.

Специфічна дія радіохвиль викликає в організмі зміни морфологічного або функціонального характеру. Морфологічні зміни частіше спостерігаються в тканинах периферичної центральної нервової системи. Функціональні зміни проявляються в порушенні характеру та інтенсивності фізіологічних і біохімічних процесів в організмі, функцій різних відділів нервової системи, нервової регуляції серцево-судинної системи.

Важливим чинником відновлення сил військовослужбовців є своєчасна видача їжі. Гаряча їжа повинна видаватися не менше трьох разів на добу. Особливо важливий у час бойових дій залишається питний режим. Пити можна необмежено, малими порціями до втамування спраги.

В холодну пору року на людей впливають холод та волога, що може призводити до простудних захворювань і відмороження. Для їх попередження слід забезпечувати особовий склад непромокальними взуттям та одягом, влаштовувати сушарки в

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

землянках, наметах, куренях. Слід також мати запас білизни та обмундирування, щоб при необхідності можна було швидко замінити мокрий одяг.

Отже, для забезпечення професійно важливих якостей в умовах бойових дій необхідно підтримувати психологічну стабільність військовослужбовців, максимально забезпечувати санітарно-гігієнічні умови для виконання поставлених задач, використовувати всі можливі засоби для оптимальної мобілізації нервових та психічних функцій їх організму.

Література.

1. Наказ Міністерства оборони України № 210 від 22.06. 2001 р «Про дотримання санітарних вимог щодо організації розміщення, водопостачання, харчування та лазне-прального обслуговування військ (сил) на полігонах (у таборах).
2. Наказ Директора Військово-медичного департаменту Міністерства оборони України № 17 «Про введення в дію Методичних вказівок по санітарним вимогам до організації розміщення, водопостачання, харчування та лазне-прального обслуговування військ (сил) в польових умовах, на полігонах (навчальних центрах)» від 05.10.2017.

УДК 621.039.586

Стручок В., старший викладач

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

АВАРІЯ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС ТА ЇЇ ПРИЧИНИ

Struchok V., senior lector

THE ACCIDENT ON CHERNOBYL NPP AND ITS CAUSES

Катастрофічні наслідки аварії на Чорнобильській атомній електростанції (АЕС), що сталася 26 квітня 1986 року, наштовхують на думку щодо необхідності дослідження причин виникнення цієї найбільшої за масштабами техногенної катастрофи, що мала місце на нашій планеті.

Дослідженню підлягають як офіційна інформація органів виконавчої влади, документи, так і свідчення учасників та свідків цієї катастрофи. Хоча причини руйнування четвертого реактора АЕС до кінця так і не встановлені, однак з великою імовірністю можна виділити низку основних факторів, що призвели до катастрофічних наслідків аварії. Зупинимося на таких із них, як недосконалість технічного оснащення систем управління реактором та відсутність захисних систем безпеки на випадок навмисних чи помилкових відімкнень технічних засобів захисту.

Одразу після аварії на Чорнобильській АЕС керівництвом СРСР був проведений аналіз причин виникнення аварії, зокрема, у питанні підвищення безпеки реакторних установок [1] який показав наявність серйозних недоліків у цій роботі, неврахування передового закордонного досвіду, слабку роботу наукових, проектно-конструкторських організацій країни щодо створення надійних енергетичних реакторів нового покоління.

Передовими країнами світу, такими, як США, Франція, ФРН, Японія, Великобританія першочергово проводиться детальний аналіз проектів діючих та перспективних парогенеруючих установок, розробляються та запроваджуються заходи щодо підвищення їх надійності, постійно проводяться необхідні науково-дослідні та проектно-конструкторські роботи. Це дозволило провести модернізацію вже діючих реакторів та створенню принципово нових установок з високим рівнем безпеки.

Тоді, коли в СРСР такий аналіз не був проведений. Спроби організувати таку роботу носили разовий, односторонній характер [1]. Була відсутня міжгалузева програма науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт в цій галузі діяльності.

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Мала місце слабка експериментальна база наукових, конструкторських і проектних організацій, які працювали в галузі ядерної енергетики; недостатньо працювала Міжвідомча науково-технічна рада з питань ядерної енергетики при ГКНТ СРСР. В цілому якісний рівень ядерної енергетики СРСР суттєво відставав від світових досягнень, особливо в частині освоєння нових і перспективних її напрямків.

Про нагальну необхідність проведення такої роботи свідчать події, що мали місце за період експлуатації Чорнобильської АЕС з 1977 до 1981 року, де сталося 29 аварійних зупинок, з них 8 – з вини персоналу [2]. Очевидною була необхідність створення і впровадження систем забезпечення безпечної експлуатації реакторних установок, що є незалежними від дій персоналу АЕС. Тому мало місце суттєве зниження реальної вартості АЕС проектними організаціями, тоді коли вартість енергоблоків у США і Японії була в 4-5 разів вища, ніж в СРСР [3].

Література

1. Чернобыль. Десять лет спустя. Неизбежность или случайность? Под ред. А.Н.Семенова. – М.: Энергоатомиздат, 1995. – С. 50-53.
2. Григорчук М. «Білі тіні Чорнобиля» // Київ. – 2016. - № 9-10. – С. 2-15.
3. Долінський А.А. «Чорнобильська аварія: тридцять років потому» / А.А. Долінський, Б.І. Басок, Є.Т. Базєєв // Вісник Національної академії наук України. – 2016.- № 10. – С.60-67.

УДК 621.039.586

Стручок В., старший викладач

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

НОВІ ПІДХОДИ У ДОСЛІДЖЕННІ ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС

Struchok V., senior lector

NEW APPROACHES IN RESEARCH OF THE RISE CAUSES AN ACCIDENT ON CHERNOBYL NPP

Катастрофічні наслідки аварії на Чорнобильській атомній електростанції (АЕС), що сталася 26 квітня 1986 року, нашоухують на думку щодо необхідності дослідження причин виникнення цієї найбільшої за масштабами техногенної катастрофи, що мала місце на нашій планеті.

Дослідженню підлягають як офіційна інформація органів виконавчої влади, документи, так і свідчення учасників та свідків цієї катастрофи. Хоча причини руйнування четвертого реактора АЕС до кінця так і не встановлені, однак з великою імовірністю можна виділити ряд основних факторів, що призвели до катастрофічних наслідків аварії. Серед них важливе місце займає невинуватість технологічних випробувань, які проводилися на момент аварії, що призвело до порушення регламенту експлуатації реактора щодо безпечності технологічного процесу.

Розглянемо об'єктивні причини, які до цього могли призвести.

Слід особливо звернути увагу на події, які мали місце в енергетиці СРСР під час XI п'ятирічки протягом 1981-1985 років [1]. На той час вважалося, що енергетика є основою розвитку економіки, тому всі інші галузі народного господарства безпосередньо пов'язані з темпами росту виробництва електроенергії. В ці роки випереджуючими темпами розвивалася ядерна енергетика, щорічне введення нових потужностей на АЕС досягло 4 млн. кВт. Було введено 7 реакторів та енергоблоків, розпочато будівництво 3 нових АЕС (Ростовської, Балаковської, Запорізької). За XI п'ятирічку потужність працюючих АЕС зросла на 125%, а вироблення електроенергії на

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

них – на 130%. Згідно урядової програми мав місце широкомасштабний розвиток ядерної енергетики на довгу перспективу, планувалось за XI та XII п'ятирічки побудувати 25 АЕС потужністю від 4 до 6 млн. кВт кожна. Тобто, мало місце штучно прискорене нарощування потужностей ядерної енергетики шляхом реалізації напруженого плану будівництва нових і розширення ряду діючих АЕС.

Є очевидним, що при такому шаленому темпі будівництва не все встигали виконати, а тому доробляли вже у ході експлуатації вже запущених в роботу ядерних реакторів. Що і мало місце під час аварії на 4 енергоблоці Чорнобильської АЕС, де проводились на момент аварії 26 квітня 1986 року технологічні випробування щодо використання вибігу (обертання за інерцією) турбогенератора для забезпечення власних потреб при повному знеструмленні АЕС, що розцінювались, як перевірка електричного обладнання. Аварія сталася не через те, що реактор був непридатним, а через людський фактор, оскільки випробування виконували на діючій Чорнобильській АЕС, що є неприпустимим [2].

Аварія на Чорнобильській АЕС, а в подальшому розпад СРСР, викликали переоцінку раніше існуючих поглядів на розвиток ядерної енергетики. Реалізацію розробленої енергетичної програми СРСР було значно змінено шляхом припинення подальшого проектування та будівництва 10 АЕС, розширення потужностей 2 АЕС, виконання проектно-вишукувальних робіт на майданчиках перспективних АЕС загальною потужністю 109 млн. кВт.

Література

1. Чернобыль. Десять лет спустя. Неизбежность или случайность? Под ред. А.Н.Семенова. – М.: Энергоатомиздат, 1995. – С. 8-12.
2. Патон Б.Є. Відлуння Чорнобиля [Текст]: [інтерв'ю з президентом Національної академії наук України академіком Б.Є.Патоном]/[розмовляв міністр енергетики України В.Скляр]//Вісник Національної академії наук України. – 2011. - №4. – С. 52-54.

УДК62-503.5

Химич Г., старший викладач

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

Митник М., канд. техн. н., доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

Блавіцький М.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ ЗАХИСТУ КРАЇНИ ВІД ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

Khymych H., senior lector

Mytnyk M., Ph.D, Assoc. Prof.

Blavitsky M.

INNOVATIVE MODEL OF COUNTRY'S PROTECTION FROM MILITARY CONFLICTS

Реалізація першочергових завдань, які постають перед кожною країною, передбачає виконання низки функцій і постулатів, серед яких найважливішими є захист своїх суверенітету та територіальної цілісності, виконання яких включає:

цілісне забезпечення безпеки держави – економічної, інформаційної, індустріальної, енергетичної, кібернетичної, ін. та підтримання її екологічної рівноваги; розвиток і зміцнення демократії, соціального, правового статусів країни;

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

відстоювання конституційних прав, свобод, гідних умов життя громадян, розвиток людського капіталу, захист та оберігання життя і здоров'я кожного члена суспільства [1].

У відповідності до ст. 17 Конституції України «Захист суверенітету та територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [1].

Згідно «Стратегії національної безпеки України» [2], доктрина воєнної безпеки ґрунтується на оборонній і стримуючій стратегіях, плануванні всеосяжної, тотальної оборони (доктрини балтійських країн, Норвегії, Швеції).

У сучасних умовах гібридної війни, боротьби проти збройної агресії визначений головний ворог – Російська Федерація.

Беручи до уваги світовий досвід багатьох країн, власну вітчизняну доктрину воєнної безпеки, впровадження новітніх підходів до оборонних стратегій на основі передових технологій (надвисокочастотні технології, цифрові технології, супутникові технології, штучний інтелект, big data, кібербезпека, дрони, роботроніка, ін.) та зразків техніки, надважливим в умовах теперішнього воєнного конфлікту є використання методу, який ґрунтується на постійному всеосяжному багаторівневому моніторингу електромагнітної обстановки, статистичної обробки та накопиченні інформації, попередженні про атаки та знищенні воєнної техніки агресора, опис якого здійснено в даному дослідженні.

Ще у далекому 1972 році на це вказав екс-голова об'єднаного комітету начальників штабів США адмірал Т. Морер: «Якщо почнеться третя світова або друга війна, то переможцем буде та сторона, яка зможе краще діяти та використовувати електромагнітний спектр» [3].

Для реалізації такого методу необхідно провести початковий аналіз, який ґрунтується на географічному розташуванні України, залежить від протяжності її кордонів з країнами-сусідами.

Метод забезпечення повноцінного захисту країни заснований на електромагнітному моніторингу ситуації (обстановки) на кордонах і включає багаторівневу структуру з (5-6) рівнів, що відображено на рис. 1:

- перший рівень – радіус дії (5-20) км, висота ≤ 3 км, для захисту окремих спеціалізованих об'єктів критичної інфраструктури, промислові об'єкти;
- другий рівень – радіус дії (20-80) км, висота ≤ 6 км, для захисту місцевих районів;
- третій рівень – радіус дії (80-200) км, висота ≤ 10 км, для захисту районів, областей;
- четвертий рівень – радіус дії (200-400)км, висота ≤ 20 км, для захисту регіонів;
- п'ятий рівень – радіус дії (400-700)км, висота ≤ 25 км, для захисту частин кордонів;
- шостий рівень – радіус дії (700-2000)км, висота ≤ 50 км, для моніторингу обстановки та запуску крилатих, балістичних, гіперзвукових ракет, літаків-розвідників, тощо.

Рис. 1. Схематичне зображення рівнів електромагнітного моніторингу та захисту
Джерело: авторська розробка

Кожен рівень повинен включати в себе:

- системи електромагнітного моніторингу (пасивні, активні) на основі радіолокаційних систем (РЛС) ВЧ та НВЧ діапазонів;
- системи оптичного та звукового моніторингу;
- тактичні, розвідувальні БПЛА;
- станція прийому інформації від штучних низьколітаючих супутників Землі (ШНСЗ);
- систему електромагнітного подавлення (jamming), протидії, знешкодження.

За допомогою основного рівняння радіолокації, можна визначити оптимально-допустиму дальність дії радіолокаційної (моніторингової) системи:

$$P_r = \frac{P_t G_t A_r \sigma F^4}{(4\pi)^2 R_t^2 R_r^2} = P_t \cdot \frac{G_t}{4\pi R_t^2} \cdot F^2 \cdot \sigma \cdot F^2 \cdot \frac{A_r}{4\pi R_r^2} \quad \{\displaystyle$$

$$P_r = \left\{ \frac{P_t G_t A_r \sigma F^4}{(4\pi)^2 R_t^2 R_r^2} \right\} = P_t \cdot \left\{ \frac{G_t}{4\pi R_t^2} \right\} \cdot F^2 \cdot \sigma \cdot F^2 \cdot \left\{ \frac{A_r}{4\pi R_r^2} \right\}$$

Важливою складовою методу попередження та захисту від повітряних загроз є час, протягом якого необхідно на основі моніторингу обстановки:

- визначити ідентифікацію, приналежність, швидкість, висоту, дальність траєкторії цілі;
- провести обробку даних і прийняти рішення;
- здійснювати постійний супровід цілі;
- провести знешкодження цілі або на основі електромагнітних систем РЕБ, РЕП, електромагнітного знешкодження або за допомогою зенітно-ракетних комплексів (ЗРК).

Для створення архітектури нижніх рівнів методу можливе часткове запозичення досвіду передових країн, зокрема, системи Iron Dome (Залізний купол) Ізраїлю, подібних розробок США [4].

Iron Dome – це ефективна багатоцільова мобільна система протиповітряної оборони, яка складається з чотирьох основних елементів: радару виявлення цілі, багатоцільової радіолокаційної станції відстеження, командного центру батареї (ВМС), пускової реактивної установки та ракети-перехоплювачі Тамір. Мінімальний час між

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

пострілом і попаданням на ціль – 15-90 сек. Дальність виявлення та враження цілей на відстані – до 70 км. Ефективність роботи такої системи $\geq$ (85-95)% [4].

Враховуючи сучасний науково-технічний, індустріальний потенціал нашої держави, можна констатувати, що Україна в змозі власними силами, опираючись на світовий досвід і передові технологічні рішення, створювати системи захисту від повітряних цілей на основі вищеописаного методу.

Література

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (Редакція станом на 01.01.2020 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Указ Президента України № 392/2020 від 14.09.2020 р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
3. Зброя української перемоги: огляд. URL: <https://root-nation.com/ua/articles-ua/weapons-ua/ua-iron-dome/>

УДК 339

Щигельська Г., канд. іст. н., доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

Боднар В.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ЗАГРОЗИ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ НА АТОМНИХ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЯХ В УМОВАХ НОВОГО ЕТАПУ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Shchyhelska H., Ph.D., Assoc. Prof.

Bodnar V.

THREATS OF EMERGENCY SITUATIONS AT NUCLEAR POWER PLANTS IN A NEW PHASE OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Вранці 24 лютого 2022 року було розпочато широкомасштабне вторгнення російських військ на територію України, які атакували українську військову інфраструктуру, цивільні об'єкти та аеродроми, внаслідок чого було запроваджено воєнний стан. Воєнні дії з боку російських окупантів спричинили низку важливих проблем різного характеру в Україні, а саме: втрати силових структур, мирного населення, військової техніки, знищення цивільної та військової інфраструктури; моральну і психічну шкоду, зниження економічних показників, значний удар по екосистемах та природних ресурсах. Одним із ключових питань постала загроза аварійних ситуацій техногенного характеру внаслідок захоплення російськими військовими Чорнобильської та Запорізької АЕС, обстріл частини ядерної установки «Джерела нейтронів» у Харкові й інші.

З початку воєнних дій російські окупанти вторглися на територію Чорнобильської АЕС та інші об'єкти у зоні відчуження. Шість днів окупанти утримували персонал, який повинен був виконувати необхідні технічні роботи на електростанції, під дулами зброї і знаходились на небезпечній території, спричинюючи небезпеку для України та усієї Європи в цілому. Через незнання жахливих наслідків, які могло зумовити перебування на ЧАЕС, російські військові пересувались важкою технікою по території електростанції, розворушуючи шкідливі речовини у ґрунті, які потрапляли у повітря й спричинювали підняття радіоактивного пилу [1]. Неодноразово було обстріляно один із

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

найнебезпечніших об'єктів на станції – сховище відпрацьованого ядерного палива, що також могло призвести до випаровування та викидів радіоактивних речовин у навколишнє середовище, внаслідок чого могли постраждати чимало країн Європи [2]. З моменту вторгнення окупантів на територію Чорнобильської АЕС багатьма постами радіологічного спостереження було зафіксовано перевищення рівня гамма-випромінювання [3, 4]. Після того, як російські війська розграбували сучасну аналітичну лабораторію, майно держпідприємств, особисті речі працівників станції і знищили значну кількість офісних приміщень, документів та архівів, ними було вирішено покинути територію ЧАЕС [5].

Після довгих боїв у Енергодарі, 4 березня окупантами була захоплена Запорізька атомна електростанція: (ЗАЕС) та було пошкоджено будівлю енергоблоку №1 та частини майданчику Сухого сховища відпрацьованого ядерного палива. Перебування російських загарбників на ЗАЕС було вкрай небезпечно, адже ця електростанція – найбільший ядерний об'єкт в усій Європі. Надважливим є те, що наслідки припинення охолодження ядерного палива та обстріл сховища відпрацьованого ядерного палива може призвести до значного радіоактивного викиду шкідливих речовин у навколишнє довкілля, що може значно перевищити наслідки аварій на Чорнобильській електростанції та Фукусіма-1 [6]. Персонал на станції перебуває під сильним тиском з боку окупантів, а також відчутною є нестача лікарських засобів, продуктів харчування та пального [8]. Станом на 18 квітня, російські військові продовжують контролювати Запорізьку АЕС [7]. Американська експертка з питань ядерної політики М. Буджерин зазначає, що безпека на ЗАЕС є вищою, ніж була на Чорнобильській електростанції, адже навколо кожного реактору присутнє залізобетонне укриття, що у разі несправності на електростанції дає змогу втримати радіацію в середині реакторів; також запасним засобом, щоб запобігти аварії є дизельні генератори, проте в умовах війни існує ризик пошкодження цих систем. «Безпека нових атомних електростанцій була посилена, щоб краще протистояти терористичним атакам..., легше ідентифікувати внутрішні загрози, наприклад, саботаж, але вони не призначені для того, щоб витримувати атаку броньованих снарядів, ракет або будь-яких інших засобів сучасної війни», - зауважує експертка [6].

У результаті акту воєнних дій російськими військами у Харкові була неодноразово обстріляна інфраструктура «Джерело нейтронів», що призвело до її критичного стану, пошкодження ліній електропостачання [9]. Цей інститут працює прискорювачем електронів, тому, як і атомні станції, має ядерний статус. Руйнування установки може призвести до значного викиду палива та радіоактивних речовин у довкілля, що спричинить масштабну катастрофу для навколишнього середовища [10].

Світовим регулятором у сфері ядерної безпеки є Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), проте за весь період війни та серйозних загроз, пов'язаних з бойовими діями та захопленнями атомних електростанцій російськими військовими, не вчинило конкретних дій, щоб захистити небезпечні ядерні об'єкти на території України, а директор Рафаель Гроссі й зовсім заявив, що МАГАТЕ не бере участі у політичних чи мирних переговорах, а саму війну називає «конфліктом». Очевидно таку позицію організації лобіюють росіяни, які є у керівному складі МАГАТЕ [2].

Уповноважена Верховної Ради України з прав людини Л. Денісова наголошує на тому, що воєнні дії з боку російських військових є актом ядерного тероризму та являються значним порушенням Конвенції про заборону ворожого чи військового використання засобів впливу на середовище, а також статті 56 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій щодо регуляції міжнародних зобов'язань у ядерній сфері [8]. 4 березня міністри закордонних справ Великої сімки закликали припинити воєнні атаки з боку Росії, особливо по об'єктах, що знаходяться поблизу електростанцій. Міністри

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

вказали, що у разі подальших військових дій на РФ очікують значні фінансові та економічні санкції, які залишать великий слід у економіці країни [6].

Підсумовуючи, констатуємо факт, що загроза виникнення надзвичайних ситуацій на ядерних об'єктах України, а саме Чорнобильській АЕС, Запорізькій АЕС, та ядерній установці «Джерело нейтронів» у Харкові залишається вкрай високою. Всі ці об'єкти були та є під загрозою російських обстрілів чи знеструмлення. Усвідомлюючи серйозність ситуації, світовому співтовариству, й, зокрема МАГАТЕ, слід вдатися до конкретних дій та потужного тиску на РФ, вдаючись до всіх можливих засобів, у тому числі й значного посилення санкцій, з метою запобігти масштабним екологічним та гуманітарним катастрофам з незворотними наслідками, які можуть спричинити аварії на даних об'єктах.

Література:

1. Шевченко О. Це ще не аварія, але вже аварійна ситуація»: чим загрожує присутність армії РФ на ЧАЕС? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zakhoplennya-chaes-naslidky-yenerhoatom/31733941.html>
2. Стасюк А. МАГАТЕ та АЕС: як війна в Україні має змінити принципи ядерної безпеки світу. URL: <https://suspilne.media/224810-magate-ta-aes-ak-vijna-v-ukraini-mae-zminiti-principi-adernoj-bezpeki-svitu/>
3. BBS News. Навіщо російські війська захопили Чорнобильську АЕС. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60524741>
4. Ейсмунт В. Російські війська захопили Чорнобильську АЕС. URL: https://zaxid.net/ofis_prezidenta_zayaviv_pro_zahoplennya_rosiyanami_chornobilskoyi_aes_n1536773
5. Павлиш О. Окупанти знищили архів Чорнобильської АЕС. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/04/8/685448/>
6. Ворожко Т. Загроза залишається серйозною. Американські експерти про захоплення ЗАЕС російськими військовими. URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/zaporyzzhya-zagroza-experty/6470718.html>
7. Тарасовський Ю. Російські війська покинули Енергодар, заявив голова Запорізької ОДА. Мер міста спростовує. URL: <https://forbes.ua/news/rosiyski-viyska-zalishili-misto-energodar-05032022-4234>
8. Уповноважений. Безвідповідальні дії військових РФ на ядерних об'єктах України є актом ядерного тероризму. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-bezvidpovidalni-diyi-vijskovih-rf-na-yadernih-obyektah-ukrayini-ye-aktom-yadernogo-terorizmu
9. Інтерфакс-Україна. Війська РФ укотре обстріляли "Джерело нейтронів" у ХФТІ – ДІЯРУ. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/818766.html>
10. Інтерфакс-Україна. Через постійні ворожі обстріли залишається високою ймовірність нових пошкоджень "Джерела нейтронів" у ХФТІ. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/823603.html>

УДК 339

Щигельська Г., канд. іст. н., доц.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

Вальорний Р.

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, Україна

ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ ПРОТИ РОСІЇ: МАСШТАБИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ

Shchyhelska H., Ph.D., Assoc. Prof.

Valiorny R.

ECONOMIC SANCTIONS AGAINST RUSSIA: SCOPE AND EFFECTIVENESS

24 лютого 2022 року почався новий етап російсько-української війни, яка триває з 2014 р. Широкомасштабне вторгнення російської федерації та брутальні дії російської армії спричинили значні матеріальні збитки, масові жертви серед військових і цивільного населення, у тому числі дітей і жінок, руйнування міст і сіл, комунальної та транспортної інфраструктури, а також значне падіння економіки України. Дії російських військових порушують усі можливі норми міжнародних нормативно-правових актів, що стосують прав людини: застосовують заборонену міжнародними правовими актами зброю, вчиняють вбивства, катування, згвалтування мирного населення. Світ вже відреагував на збройну агресію росії, застосовуючи економічні санкції проти держави-агресора, її посадовців та олігархів, проте чи є ця реакція достатньою для зупинення війни?

Після 2014 року, початку збройної агресії росії, країни ЄС продовжували експортувати зброю до РФ, не вводячи жодних обмежень. До 24 лютого 2022 року не було застосовано жодних істотних економічних санкцій, щоб запобігти війні, хоча було відомо про накопичення російських військ на кордоні й підготовку наступу. Країни ЄС продовжували будівництво «Північного потоку – 2», не застосовуючи жодних обмежень з приводу збройної агресії щодо України.

Економічні санкції, в широкому розумінні, є конкретними економічними методами застосування економічної сили країною для досягнення різних цілей. У вузькому сенсі, це економічні інструменти покарання інших країн за правопорушення [1, с. 11].

Ефективність економічних санкцій проти росії залежить напряму від рішучості країн ЄС, Великої Британії та США. Після початку повномасштабного наступу країни ЄС, США і Британія почали впровадження першого пакету санкцій.

Росія лише за 10 днів повномасштабного вторгнення в Україну стала найбільш санкціонованою державою у світі. За даними Bloomberg, станом на 8 березня 2022 року було накладено 5530 санкцій [2].

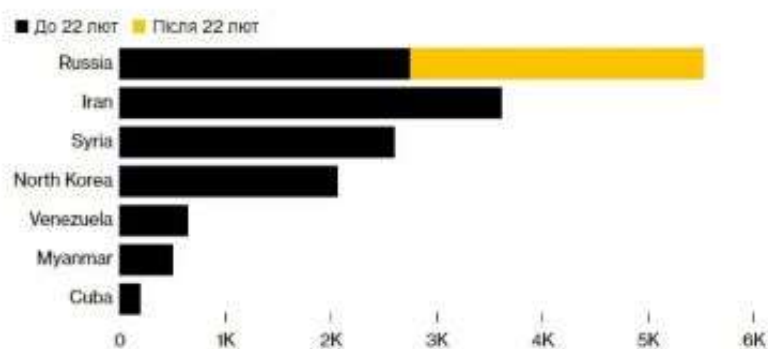

Рис. 1 – Рейтинг за кількістю санкцій проти Росії і країн світу [2]

Кількість санкцій проти росії перевершила Іран, проти якого протягом десятиліття було введено 3616 санкцій, більшість через ядерну програму та підтримку тероризму. Згідно рейтингу, після росії і Ірану, до списку найбільш санкційних держав входять Сирія, Північна Корея, Венесуела, М'янма і Куба.

Перший пакет санкцій США включав в себе: заборона інвестицій, експорту та імпорту товарів та технологій до так званих «ДНР» і «ЛНР»; санкції проти депутатів Держдуми росії та деяких російських банків.

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Країни ЄС також запровадили санкції проти депутатів, окремих фізичних і юридичних осіб, а також заборонили фінансування російського уряду і центрального банку.

Санкції запровадили також інші країни, такі як Австралія, Канада, Японія, що свідчить про підтримку цих держав України у війні з росією.

Проте, можна зробити висновок, що перший пакет санкцій значно не вплинув на економіку росії та її подальші дії.

Подальші санкції проти росії були більш значними. ЄС заборонив використання всіх активів і резервів Центрального банку РФ. Схожі санкції запровадили Канада, США, Велика Британія та Японія. За підрахунками експертів росія втратила доступ до 70-75% золотовалютних резервів, які на початок війни склали майже 650 млрд. дол. США. Офіційно російський рубль знецінився на 42% від початку війни з Україною [3].

Президент США Д. Байден 8 березня оголосив про ембарго на поставку нафти та газу до США. Частка російської нафти, в імпорті США, враховуючи нафтопродукти, складала приблизно 8% у 2021 році. Більшість країн ЄС через значну залежність від російських енергоресурсів поки не планують вводити ембарго на імпорт нафти та газу з росії, проте деякі з них все ж відмовилися від імпорту з росії. Ембарго запровадили такі країни: Литва, Латвія та Естонія.

Нещодавно Євросоюз наклав ембарго на імпорт російського вугілля, проте про заборону імпорту нафти і газу поки не йдеться.

Однією з найістотніших економічних санкцій мала б стати відключення росії та російських банків від глобальної платіжної системи SWIFT. Це мало б обмежити доступ росії до фінансових ринків у всьому світі. Від SWIFT було відключено деяку частину російських банків, проте не всіх, що не спричинило істотних фінансових наслідків для економіки росії.

Значна кількість країн, включаючи США, Канаду і країни ЄС, закрили свій повітряний простір для російських літаків. Найбільші світові виробники літаків Boeing і Airbus зупинили поставку запчастин, технічне обслуговування і роботу своїх представництв в росії.

Світовими компаніями були запроваджені такі обмеження для росії:

1. Заборона експорту в росію комп'ютерів та комплектуючих до них. Такі заходи запровадили Apple, Intel, Dell, AMD, HP.
2. Зупинення роботи платіжних систем – VISA, Mastercard, PayPal, Apple Pay, Google Pay.
3. Припинила роботу в росії велика кількість міжнародних великих компаній, серед яких:
  - Лідери авторинку (Toyota, Volkswagen, Ford, Porsche, Renault, Mercedes-Benz, BMW, Volvo та інші);
  - Виробники програмного забезпечення (Microsoft, Adobe, Avast);
  - Виробники продуктів харчування (Coca-cola, PepsiCo, Lindt, інші);
  - Заклади громадського харчування (Starbucks, McDonald's);
  - Виробники одягу та аксесуарів (Nike, Hugo Boss, Zara, Puma та інші).
4. Росію відсторонили від участі в Євробаченні, ФІФА заборонило матчі на території РФ та використання російської символіки. Формула-1 скасувала турнір в Сочі та заборонила трансляцію на території росії.

Проте залишилися компанії, які відмовилися виходити з російського ринку, серед яких найбільші: Auchan (Ашан); Huawei; Metro; Raiffeisen Bank International; Danone; Nestle; Unilever; Procter and Gamble; Philip Morris; Johnson and Johnson.

Це компанії, які продовжують працювати і сплачувати податки в росії, що допомагає російській армії здійснювати військову агресію проти України.

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Також країнами ЄС було введено санкції проти окремих осіб з оточення президента посадовців РФ. Проте кількість цих осіб та обсяг санкцій проти них є недостатнім, щоб вплинути на рішення путіна.

Недоліком економічних санкцій є те, що в більшості випадків вони діють лише у довгостроковій перспективі. Передбачається, що наслідками економічних санкцій проти росії стануть: дефолт; значне зниження ВВП; нестримна інфляція – 30-40%; значне зниження курсу рубля до долара; зменшення золотовалютних резервів; дефіцит товарів першої необхідності; соціальна нестабільність.

Таким чином, з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну, держави світу почали запроваджувати економічні санкції з метою зупинити агресію російської федерації проти України. Основним недоліком санкцій є те, що вони діють в більшості в довгостроковій перспективі й не мають швидкого ефекту. Країнам ЄС потрібно ввести ембарго на імпорт нафти і газу з росії, щоб припинити фінансування війни в Україні. Також варто розширити підсанкційний список осіб з оточення путіна та олігархів. Отже, на даний момент санкції країн світу, безпосередньо Євросоюзу, є недостатньо ефективними і не здатні посприяти припиненню війни в Україні.

Література

1. Панченко В. Г. Економічні санкції як інструмент зовнішньої політики в контексті реалізації національних інтересів. Економічна наука. Інвестиції: практика та досвід №1/2017. С. 10-16.
2. Росія стала найбільш санкціонованою державою у світі. URL: https://varta1.com.ua/news/rosiya-stala-naybilsh-sankcionovanoyu-derzhavoyu-u-sviti_342296.html.
3. Ланда В., Гордієнко О., Красніков Д. Не SWIFT'ом єдиним. Які санкції проти Росії найболючіші? URL: <https://forbes.ua/inside/ne-swiftom-edinim-forbes-skladae-reyting-sanktsiy-proti-rosii-09032022-4391>.

УДК 94 (477.4) : 355.01: 338.1 «1914/1916»

Кліщинський П., канд. істор. н.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Україна

МАТЕРІАЛЬНІ ВТРАТИ НАСЕЛЕННЯ ТА ЗАХОДИ З ЇХ ВІДШКОДУВАННЯ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (НА МАТЕРІАЛАХ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)

Klishchynskyi P., Ph.D.

MATERIAL LOSSES OF THE POPULATION AND MEASURES TO RECOVER THEM DURING THE FIRST WORLD WAR (ON THE MATERIALS OF THE PODIL PROVINCE)

Повномасштабна війна, окрім бойових дій, смертей і страждань проявляється і значними руйнування, знищенням матеріальних цінностей і, як наслідок, гуманітарних та соціально-економічних проблем в житті населення країни загалом, чи її окремого регіону. Сучасні події в Україні є, нажаль, яскравим прикладом цього.

Питання повернення населенню коштів за реквізоване і знищене наказами військової і цивільної влади майно побіжно згадувалось у дослідженнях, присвячених вивченню біженського руху на теренах Правобережжя, а також в роботах, де аналізувалася продовольча ситуація і проблеми сільського господарства регіону. Поза увагою залишається практичний бік відшкодування, а саме створення відповідних регіональних комісій, розробка такс і механізму повернення коштів населенню.

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

Вперше питання про відшкодування матеріальних втрат населенню Поділля постало в липні-серпні 1914 р. у зв'язку із наслідками масових заворушень військовозобов'язаних та селян на початку мобілізації. На території губернії значних масштабів набули безчинства в Ольгопільському, Балтському, Брацлавському та Гайсинському повітах, що призвели до численних запитів на відшкодування втраченого майна. Відповідно до правил про місцевості, в яких оголошувався військовий стан від 18 червня 1892 р., для розгляду таких скарг збирались комісії під головуванням повітового предводителя дворянства. 16 лютого і 21 квітня 1915 р. такі комісії працювали у Вінниці під головуванням Вінницького повітового предводителя дворянства. В той час, зазвичай, їх рішення сходились до одного – мобілізовані діяли самочинно, з хуліганських мотивів і тому суть справи не підпадала під юрисдикцію комісії, створеної для оцінки знищеного за розпорядженням військового керівництва майна приватних осіб і організацій. В обох випадках комісія прийняла рішення про відмову у відшкодуванні і передала матеріали справи на розгляд Подільського губернатора.

Більш масштабними були втрати населення регіону під час евакуації влітку-восени 1915 р., спричиненої наступом австро-німецьких військ на Південно-Західному фронті. Ще до початку війни в губернських установах складались описи майна, яке, у разі небезпеки, слід було негайно вивозити в глиб країни. За наказом влади, жителі регіону стали продавати і знищувати матеріальні цінності, майбутній урожай та худобу. «Евакуація населення з прифронтових районів, постійні реквізиції з боку військ призвели до ліквідації всяких запасів зерна і фуражу», – зазначав у 1915 р. Подільський губернатор О.П. М'якінін.

24 червня 1915 р. штабом верховного головнокомандуючого було розроблено правила відносно впровадження заходів з очищення військами евакуйованих місцевостей. Згідно з ними руйнуванню і знищенню могли піддаватися лише ті будівлі і ліси, необхідність знищення яких була викликана умовами бойової обстановки і згідно з наказом відповідного військового керівництва. Реквізиція і знищення продовольчих припасів, коней, худоби і транспортних засобів мала відбуватись обов'язково платна з невідкладною видачею винагороди в порядку, встановленому відповідним командуючим армією. З часом все більше розширювалось коло предметів, які вилучались чи знищувались військовими. З 8 жовтня 1914 р. – одяг, одіяла, інструменти, кінське спорядження, з початку червня 1915 р. – запаси цукру, мисливська зброя, наявна у населення та спеціалізованих магазинах, з грудня 1915 р. – різноманітне промислове обладнання, з кінця жовтня 1916 р. – введено в дію спеціальне положення про реквізицію коней тощо.

Для контролю над розрахунками з населенням за реквізоване, конфісковане та знищене під час евакуації майно створювались ліквідаційні, оціночні і реквізиційні комісії. До обов'язків ліквідаційних комісій входило визначення та видача винагороди за: 1) реквізоване майно і за виконання обов'язкових нарядів; 2) за майно, знищене згідно з розпорядженням влади; 3) розгляд скарг на постанови оціночних і реквізиційних комісій. Кількість ліквідаційних комісій і район дії кожної з них визначалися головним начальником постачання армій фронту. Для оцінки майна, знищеного за наказом влади чи в результаті хибних дій військових, утворювались повітові, особливі і військові оціночні комісії. Такі комісії збирались періодично і у разі необхідності переглядали і змінювали розцінки на знищене чи реквізоване майно. На реквізиційні комісії покладалась вилучення і оцінка речей, реквізованих у військових цілях. Вони створювались розпорядженням губернатора, згідно з наказом головного начальника військового округу. Відразу після збору урожаю вилучались всі надлишки запасів понад річну норму споживання населенням. А в місцевостях, яким загрожувала

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

окупація ворога, населенню залишалось продовольства не більше місячної норми споживання. При реквізиції машин, верстатів, заводського оснащення і матеріалів в першу чергу реквізувалось і вивозилось все, що мало військове значення. Те, що не вивозилось, – знищувалось.

6 листопада 1915 р. Головним начальником постачання армій Південно-Західного фронту було затверджено постанову «Про порядок здійснення оцінки і відшкодування приватним особам, товариствам і установам у випадку реквізиції чи примусового порушення їх інтересів, викликаних роботами для потреб військового відомства і військових частин». Згідно п. 3 даної постанови, для прискорення і полегшення здійснення оцінки, в кожному повіті розпорядженням голови губернської земської управи створювались комісії для вироблення відповідних розцінок на реквізоване чи знищене майно. У роботі комісій також брали участь посадовці селянських установ, податкової інспекції, державного контролю і поліції, а також представники від земських установ. Вони займались збором даних про завдані збитки, перевіркою наданої потерпілими інформації шляхом вивчення документів і свідчень очевидців.

26-28 лютого 1916 р. проходило засідання Подільської губернської комісії з питань відшкодування збитків, завданих роботами для потреб військового відомства під головуванням очільника губернської земської управи П. Александрова. З приводу визначення вартості посівних площ, прийнято пропозицію Гайсинського повітового предводителя дворянства А.А. Севастьянова про доцільність прийняття за основу розцінок мирного часу (за винятком вартості збору, перевезення, молотби і очищення зерна). У випадку знищення озимих посівів у той час, коли їх можливо було пересіяти яровими (не пізніше березня), комісія встановлювала суму сплати у розмірі 60% від їх вартості. У зв'язку із неможливістю точного визначення вартості посівних робіт в окремих повітах, прийнято рішення про встановлення єдиних розцінок для всієї губернії. Для прикладу, розцінки за відшкодування посівів зернових, бобових та інших технічних культур (за одну десятину) становили від 81 до 125 руб., трави – від 43 до 128 руб. тощо.

Визначалась окрема оплата за сільгоспугіддя, зайняті окопами, підземними спорудами, тимчасовими дорогами, дротяними загородженнями, міжкопними територіями тощо. У цьому випадку встановлювалась винагорода у розмірі 1 коп. за один квадратний сажень в період сільськогосподарського сезону (тобто з 15 березня по 1 вересня). Виплати мали здійснюватися і у тому випадку, коли землі повернені населенню, втрачали придатність до ведення сільського господарства. У цьому разі виплачувалась сума, необхідна для повернення землі попереднього вигляду. В особливих випадках передбачалась можливість виплати повної власності землі господарю. При цьому вартість однієї десятини оцінювалась від 400 до 600 руб. Схожі розцінки приймалися і відповідно до відшкодування вартості фруктових дерев, враховуючи їх кількість, родючість і приблизний вік.

Таким чином, проблема компенсації втрат населенню Подільської губернії, спричинених подіями Першої світової війни, постала вже влітку 1914 р. Однак лише наприкінці 1915 р. представники влади стали розробляти положення про відшкодування і спеціальні такси, з метою налагодження і пришвидшення оцінки реквізованого і знищеного майна. Як наслідок, відшкодування втрат постраждалому від війни населенню лягло важким тягарем на державний бюджет і доповнило комплекс соціально-економічних негараздів.

Література

1. Центральний державний історичний архів України в м. Києві. Ф. 692. Оп. 1. Спр. 5909.
2. Держархів Вінницької області. Ф. Д-200. Оп. 1. Спр. 825.

3. Держархів Вінницької області. Ф. Д-255. Оп. 1. Спр. 41.
4. Держархів Вінницької області. Ф. Д-255. Оп. 1. Спр. 45.
5. Держархів Вінницької області. Ф. Д-255. Оп. 1. Спр. 394.
6. Держархів Хмельницької області. Ф. 227. Оп. 1. Спр. 8594.
7. Реєнт О.П., Сердюк О.В. Перша світова війна і Україна. Київ: Генеза, 2004. 473 с.
8. Сердюк О.В. Біженство в Україні під час Першої світової війни // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Випуск IV. Київ: Інститут історії України, 2002. С. 111-132;

УДК 94 (477.4) : 355.01: 338.1 «XIX/XXI»

Філінюк А., д. істор. н., проф.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ РОСІЇ В СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

Filinyuk A., PhD hab. (History), Prof.

ON THE QUESTION OF RUSSIA'S VALUES IN THE MODERN RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Відомо, що всі найбільш важливі події, трагедії, прориви у світовій історії були пов'язані з появою, підйомом і розквітом різних континентальних імперій, у багатьох випадках імперії здійснювали «творчу роботу». Що ж до їх занепаду, то, як правило, це призводило до смутних часів, морально-етичної деградації народів, економічного зубожіння держав і континентів, занепаду та втрати політичних і правових інститутів. У цьому випадку імперія займала місце демона-руйнівника, а її розпад призводив до суспільного, політичного, економічного хаосу [1, с.49]. На жаль, Україна і вся світова спільнота нині переживають період занепаду Російської Федерації як останньої імперії, яка, щоб зберегти своє існування, знову і знову застосовує зовнішню агресію. Цього разу це проявилось в повномасштабному вторгненні у суверенну державу Україна, поєднаного з широкомасштабною інтелектуальною агресією «русского міра».

Утвердження державної незалежності України і реалізація політичного курсу на євроінтеграцію та європейські цінності, особливо в останні два десятиліття, засвідчили прагнення значної частини європейських народів до того, щоб схилити українців змиритися з розподілом сфер впливу і своєю наполегливістю до ідентичності та суб'єктності не дратували Москву. Така реакція на Заході пояснюється кількома причинами. По-перше, незнанням або свідомим неврахуванням історичних уроків, згідно з якими Росія у відносинах із сусідніми країнами щонайменше три останні століття керується принципами експансіонізму та диктату через формування маріонеткових режимів. Так вибудовувалися взаємини з кримськими татарами в 1768–1772 рр., із Річчю Посполитою упродовж майже всього XVIII ст. та з українцями від часів Б. Хмельницького і до повного знищення Гетьманської держави та інкорпорації українських земель до складу Російської імперії. По-друге, страхом, боязною європейців того, що впертість України у проведенні самостійної політики і розбудові власного майбутнього на засадах емансипації, свободи, демократії і самовизначення може викликати війну з боку Росії. По-третє, не бажанням зрозуміти, що Російську Федерацію в її експансіоністських устремліннях не зупиняли ні співпраця, ні компроміси, а тим паче жодні поступки, оскільки постійне розширення для неї виступало не просто однією з ідей, а справжнім екзистенціалом її історичного буття [4]. Згадати хоча б те, що «визволення» багатьох європейських країн з-під гітлерівської окупації завершилося встановленням контролю радянських військ за суспільним

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

життям, що продовжувалося аж до кінця 80-х рр. ХХ ст. По-четверте, тим, що багаторічною цілеспрямованою пропагандою, дезінформацією, образами і завуальованими погрозами Москва створила в Європі атмосферу страху перед «другою за силою» армією в світі.

Розглядати нинішню російсько-українську війну слід через призму того, що багато поколінь українців і значної частини європейських народів зазнали від росіян численні фізичні та душевні травми. Лише під час Другої світової війни Україні судилося пережити протистояння регулярних армій, геноциди, депортації, мобілізації, вивезення на роботу, тотальне руйнування. Війна і власне повоєнні десятиліття постійно ставили українців щоразу перед екзистенційним вибором, бо ж кожному доводилося визначитися у власній позиції. Адже Друга світова війна як соціально-історичний феномен стала надзвичайно складним і багатовимірним суспільним явищем. З одного боку, це найбільша за своїми проявами і наслідками трагедія в історії людства, що завдала великих страждань і горя кожній родині, нації, країні, крізь які вона пройшла, забравши людські життя, роз'єднавши сім'ї, порушивши фізичне і моральне здоров'я людей, зруйнувавши їх домівки і усталений побут. Водночас, ставши суворим випробуванням для людей, народів, країн, людства загалом і попри свою тотальну брутальність, вона виявила яскраві приклади людської гідності, стійкості, мужності, відваги, самопожертвування, героїзму, «людяності у нелюдяний час». І, нарешті, минула світова війна – то важливий і завжди вкрай актуальний історичний урок сучасному і прийдешнім поколінням [3, с.184-185]. Між тим, Росія роками нав'язує власний партикулярний, тобто однобічний проєкт щодо Другої світової війни, згідно з яким перемогу в ній здобули Росія і росіяни. Більше того, Москва не лише виставляє себе «визволителькою» поневолених народів, але і не зупиняється в нестримному прагненні «визволити» українців від нібито новітніх нацистів, а насправді від обраної ними демократії і можливості самостійно вирішувати, яким шляхом рухатися в майбутнє.

Нинішня російська імперська влада в особі Путіна, продовжуючи більш як трьохсотлітню експансіоністську політику самодержавної Росії і радянсько-більшовицько-комуністичного режиму СРСР, веде агресивну війну як проти волі українського народу, так і проти порядку, що встановився наприкінці «холодної війни». Замість того, щоб подбати про державність Росії в умовах повсюдного хронічного спаду порядку і стабільності всередині країни на тлі прогресуючих турбулентностей і розпаду, Кремль поставив завдання «випустити пар» токсичної соціальної ентропії шляхом експортування для утилізації на українській території. Приступаючи до повномасштабного вторгнення в Україну більш як 200-тисячної російської армії, Москва розраховувала на блискавичний успіх. У Росії розраховували на нездатність Збройних сил України чинити цьому опір та ослаблення української національної еліти і найбільш активної патріотичної частини суспільства, які могли б підняти народні маси на захист своєї держави. До того ж, сподівалися спертися на російськомовне населення, на спільні, а фактично російські цінності, російську мову, російську культуру, історичну спільність народів, поєднуючи це з одночасною підтримкою в суспільстві всередині Росії негативного сприйняття України. Для цього активно використовувалися суперечливі, переважно сфальсифіковані факти історичного минулого й підключаються свої спецслужби, православна церква, культурні представництва та агенти розгалуженої мережі осередків «русского міра», покликаних просувати та реалізовувати її імперські інтереси. Не останню роль у цьому відіграли висновки та оцінки Науково-дослідного центру проблем національної безпеки Російської Федерації про вплив негативних глобальних чинників і, особливо, пандемії коронавірусу на ситуацію в нашій країні, який значною мірою загострив комплекс

II Міжнародна наукова конференція «ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ: історичні та психологічні наслідки»

нерозв'язаних внутрішньополітичних проблем, котрі генерували розкол українського суспільства, нестабільність і ескалацію напруженості та конфліктності, втрату органами влади здатності впливати як на суспільство в цілому, так і на окремі регіони [2, с.361].

Однак історія засвідчує, що в драматичні для Європи періоди історії предки українців ціною величезних втрат боронили народи континенту від згубних навал кочовиків зі сходу. Це саме сталося з початком вторгнення російських загарбників в Україну 24 лютого 2022 року.

Література

1. Бевзюк Є. Імперія як історико-геополітичний феномен // *Геополітика України: історія і сучасність. Збірник наукових праць. 2019. Вип. 1 (22). С. 47-65.*
2. Овсянникова О. А. Україна 2020: новий старий курс // *Современный миропорядок и его влияние на национальную безопасность Российской Федерации. Сборник материалов круглого стола (Москва, 27 августа 2020 г.). Москва : ВАПГШ ВС РФ, 2020. С. 361-372.*
3. Пилявець Р. І. Пам'ять про Другу світову війну як проблема сучасного українського соціуму // *Національна та історична пам'ять. 2013. Вип. 9. С. 185–201.*
4. Топчиновник Кремля написав статтю, де заявив про імперські амбіції РФ // URL : <https://dilo.net.ua/novyny/topchynovnyk-kremlya-napysav-stattyu-de-zayavyv-pro-imperski-ambitsiyi-rf/>

ЗБІРНИК ТЕЗ
II Міжнародної наукової
конференції
Abstracts collection of the
II International scientific conference of

«ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ТА
ТЕХНОГЕННІ КАТАСТРОФИ:
історичні та психологічні
наслідки»

"MILITARY CONFLICTS AND
TECHNOGENIC DISASTERS:
historical and psychological
consequences"

Міністерство освіти і науки України
Тернопільська обласна державна
адміністрація
Тернопільський національний
технічний
університет імені Івана Пулюя
Тернопільський національний
педагогічний університет імені
Володимира Гнатюка
Державний архів Тернопільської
області
Військова академія (м. Одеса)
Кам'янець-Подільський
національний університет імені Івана
Огієнка
Львівський державний університет
внутрішніх справ МВС України
Національний університет водного
господарства та
природокористування
Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича
Міжнародна академія цивільної
авіації імені Мохаммеда VI (Марокко)
Задарський університет (Хорватія)
Університет технологій та економіки
імені Хелени Ходковської (Польща)

Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки:
Збірник тез II Міжнародної наукової конференції, 21-22 квітня 2022 р. / Упорядники:
А.А. Криськов, В.В. Вишньовський та
Н.В. Габрусєва – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2022 – 119 с.

ISBN 978-617-7875-37-5